



SƏNƏT TOPLUSU

1969-cu ildən çıxır

Baş redaktor:
PƏRVİN

Təsisçilər: ANAR, “Qobustan”ın yaradıcı heyəti və
Azərbaycan Yazıçılar Birliyi

Redaksiya heyəti:

Vaqif Əlixanlı, Zemfira Səfərova,
Aydın Talıbzadə, Ramiz Həsənoğlu,
Ziyadxan Əliyev, Arif Hüseynov,
Cəfər Qiyasi, Gülbəniz Goyüşqizi,
Gülnar Səma, Şəhla Aslan

Şəhadətnamə №347

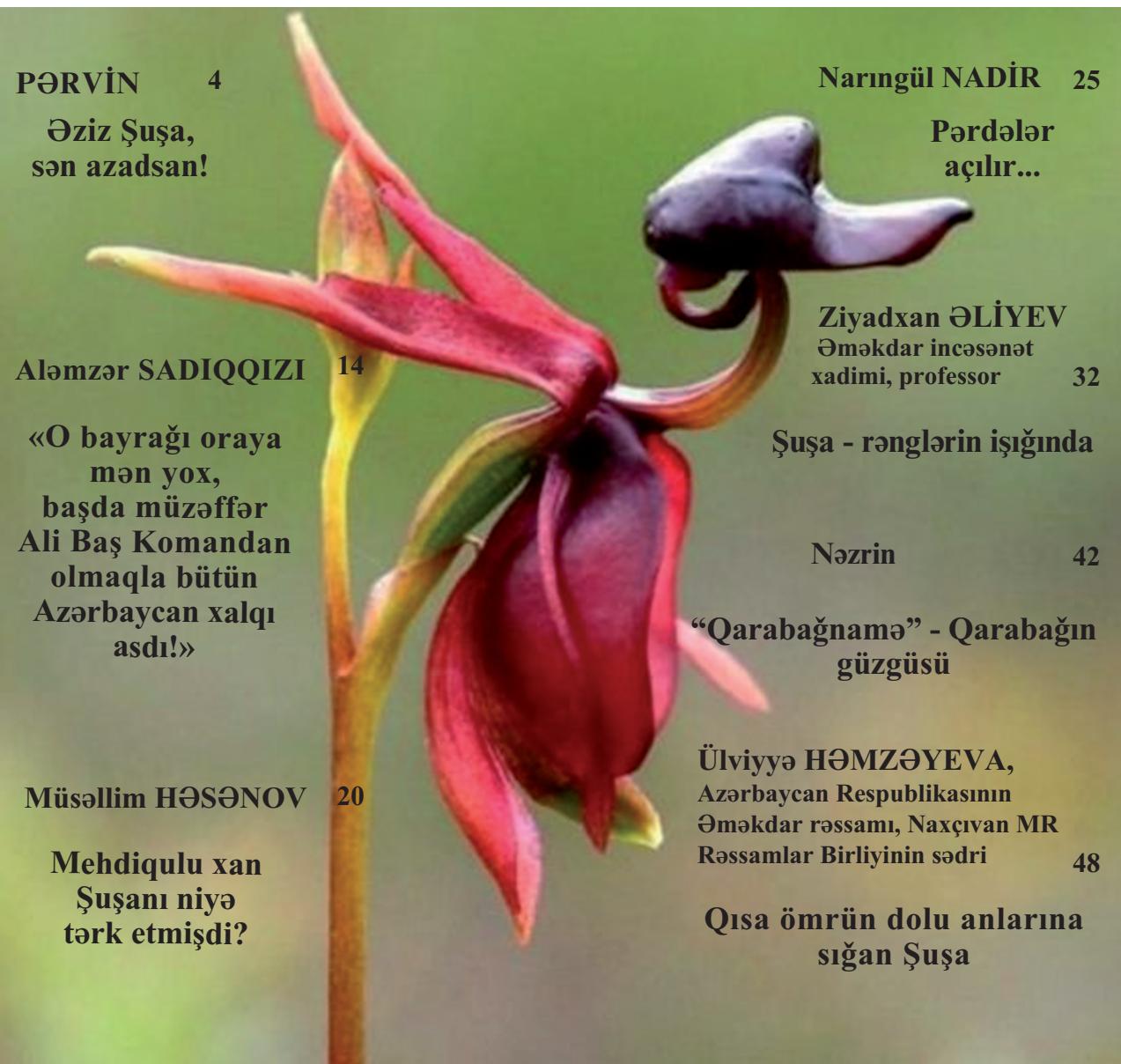
Redaksiyanın ünvanı: Bakı-370000, Xaqani küçəsi 53
Tiraj: 300

www.azyb.az
E-mail: qobustan.jurnali@mail.ru

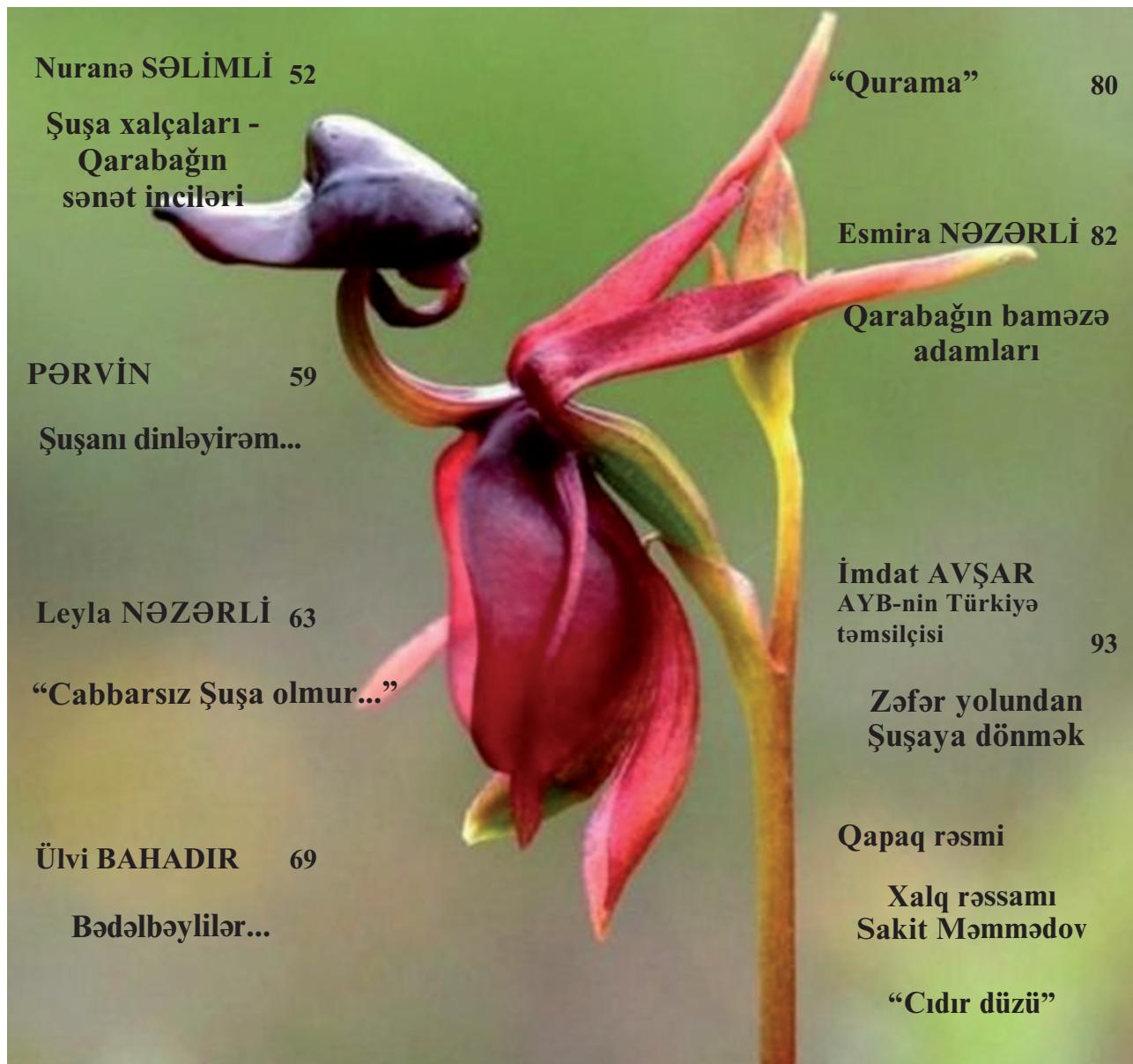
*Bədii redaktor: AYXAN
Qrafik dizayner: İSGƏNDƏR*

Qobustan_İncesenet_Toplusu
 Qobustan Toplusu

Şuşa sayında oxuyacaqlarınız



Şuşa sayında oxuyacaqlarınız



Əziz Şuşa, sən azadsan!

Şuşa bir əfsanə qəhrəmanına, zalım əjdahanın - əbədi bir Şərin girov götürdüyü varlığa çevrilmişdi... Tarixi faktlar, ya da dəlil-sübutlar təsir gücünü itirirdi, inam bəzən bir sözdən, bəzən oləziyən bir işıqdan asılı qalırıldı. Dünya ikili standartlarla canımızı boğaza yiğmişdi, səbr kasası da daşdıqca daşır, bir xeyri olmurdu. Əvvəl uşaq, sonra yeniyetmə, illərlə gənc ağlımızla nə isə anlamağa çalışır, ədalətsiz zamanın içinde Şuşa – Qarabağ necə olacaq bəs? – deyə düşünür, cavabsız suallar içində aciz qalırıldıq. Sənət Qarabağ mövzusunda susmur, yeni gələn nəsillərə də anlatmaq istəyirdi olub keçənləri... Tarix keçmişdi daha dəqiq, daha dərin ifadə, izah etmək üçün yeni üsullar axtarır, müasir vasitələrə əl atır, dünyanın dəbdə olan dillərini işə salsa da, ürəyi soyumurdu. Çünkü «indiki» adlandırdığımız zaman xoş bir şey vəd etmirdi, «danişıqlar», «diplomatik həll», «status» və s. sözlər də zəif təsir bağışlayırdı...

... Sanki 44 il yaşadıq 44 gündə! Özümüzü daha yaxşı tanıdıq; necə də birlək, ədalət, iradə, güc, əzm, bütövlük varmış xalqımızda. Yurdumuz necə gözəlmış, ruhumuz necə pakmış, solmayan arzular mütləq yerinə yetməliyim - gec, ya tez... İlahi ədalət varmış yer üzündə. Bütün bunlara tarixi savaş – Vətən müharibəsi və ığidlərimizin qanı-canı bahasına qazandığımız Qələbə inandırıcı bizi. Ali Baş Komandanın –

Əziz Şuşa, Sən Azadsan! – nidasını bir ömür gözləmişdik. Böyük, tarixi Zəfərdən sonra daha ciddi və mühüm mərhələ yetişirdi xalqımız üçün. Azad Qarabağın bundan sonrakı həyatı hər kəsin ömrünün işinə, amalına çevriləməli idi... Çünkü düşmən daşı-daş üstə qoymamışdı. Torpağın canını incitdikcə incitmiş, gözəllər gözəli vətənimizi viran qoymaq üçün hər şey etmişdi!



Böyük Zəfərimizdən sonra Şuşa mövzusu hamının bir-birinə dəfələrlə danışlığı həyat hekayəsi təsiri bağışlayır. İgidlərimizin çətin yollardan keçib, sildirim qayalara, dağlara dırmaşıb düşməni əbədi mat qoyması haqqında gerçeklər dastanlara siğmayacaq qədər qeyri-adi gəlir adama... Həm də bu tarixi işdə hər kəsin payı var; kiminsə dostu, doğması, əzizi, başqasının duaları gedib çatıb oralara... Ancaq 44 gündə bütün xalqın qəlbİ «unison» vəziyyətində döyünbəsə və hər kəsin hədəfi eyni olubsa, deməli, doğrudan da, Qarabağa qayıdış – Zəfər dastanı hamının bioqrafiyasıdır. Ona görə də ölkə Prezidenti, Ali Baş Komandan İlham Əliyev o payız səhərində - Əziz Şuşa, sən azadsan! – deyəndə sanki bütün xalq döyülməz məhkumluqdan, ən ağır yükden, ən dəhşətli əzabdan qurtulmuş oldu. Azad olan sadəcə torpaq, coğrafi ərazi, xəritələrə sığan yerlər deyil, həm də ruhumuzdu. Əl-



MƏN ŞUŞA ŞƏHƏRİNİ AZƏRBAYCAN
MƏDƏNİYYƏTİNİN PAYTAXTI ELAN
EDİRƏM!
İLHAM ƏLİYEV

bəttə, 44 günlük (əslində uzun illər, üstəgəl, 44 gün) müharibənin siyasi, hərbi, diplomatik, texniki, strateji və s. tərəfləri elmin, politologianın mövzusudur və bu haqda mütəxəssislərin dərsliklər yazacağına inanırıq. İstənilən halda metafizika da öz sözünü deyir, hansısa bir ovqatın, ruhun, ab-havanın o möhtəşəm qalibiyətə apardığına inanıram... Axı bizim azad etdiyimiz torpaqlar da ruhun, qəlbin, sevginin, sənətin məskəni olub, oralara döyüşlə, igidlərimizin qanı-canı bahasına, xalqın birlüyü, əzmi ilə dönmüşüsə, özü-müzlə ilk növbədə mədəniyyəti qaytarmalıyıq... Qarabağın səması da, təbiəti də, barbarların əməllərindən bezgin torpağı da darixbəs sözün, sənətin, musiqinin təntənəsindən ötrü...



İşgaldən azad olan torpaqlara böyük qələbədən sonra ilk dəfə gedən hər kəsin duyuları, reaksiyası bənzərdir, məncə. Daha doğrusu, yol boyu fərqli hissələr, bir-birini döyen düşüncələr rahatlıq vermir. Əlbəttə, qürur, sevinc, fərəh - bir oksigen balışı kimi ciyərdolusu nəfəs almağa kömək edir. Amma həm də yerlə-yeksan məkanları görmək insanda sözə gəlməyən bir hüzən yaradır. Bir divarı, bircə qapısı, bacası qalmış evlərdən bir vaxtlar insan səsi, insan nəfəsi, insan duyuları əskik olmayıb. Bu yalnız divarlar, tavanı uçmuş yurd yerlərinə indi təbiət köç edib. İllərdir ki, minalanmış, ayaq basmaq mümkün olmayan torpaq kol-kos, ot basıb... Avtobusun pəncərəsindən baxıb düşünürəm – sanki bir simvoldur, həyat əlamətidir, yaşılin buz soyuğa, boz boşluğa üsyanıdır... Büttün bu 30 ildə nə xalq təslim olub, nə Qarabağ. Vətən bu möhtəşəm hürriyyətinə qovuşana kimi hər gün, hər an azad olub, bu yolda bircə addım, yarımcə addım qabağa gedib... Bu azadlıq dastanı – musiqinin, kinonun, ədəbiyyatın, rəssamlığın – bütöv sənətin dilindən düşməyib.

Cənubi azərbaycanlı fotoqraf, həm Birinci, həm də ikinci Qarabağ müharibəsi zamanı tarixi fotolar çəkmiş, həqiqətlərimizin dünyaya çatdırılmasında müstəsna xidmətləri olan Reza Diqqəti yazar ki, «Dün-

yanın əksər döyüş bölgələrində olduğum son 40 ildə çoxlu ordular tanıdım və onların müharibə və sülh dövründə də fəaliyyət göstərdiyini görmüşəm.

...2020-ci ildə gördüğüm Azərbaycan Ordusu tamamilə fərqli idi, onlar torpaqları geri almaq və əraziləri azad etmək üçün hərəkətdə olan BMT-nin 4 qətnaməsi ilə erməni işgalinə son qoyulmasını tələb edirdi. Onlar çox cəsarətlə döyüşürdülər və mən onların çox çətin anlarda həmişə gülərəz və yüksək əhval-ruhiyyədə olduqlarını gördüm. Onların öz mədəniyyətlərini, adət-ənənələrini necə sevdiklərinin şahidi olmuşam və demək olar ki, hər yerdə musiqi aləti olub. Azərbaycanlılar musiqini, mədəniyyəti sevirlər».

Görünür, Qarabağı ayrı cür almaq mümkün də deyildi. Hüdudsuz vətən sevgisi, fiziki güc, əzm, cəsarət, dəqiq döyüş taktikası, siyasi arenada iradə, dönməzlik həm də tarixin, elmin, sənətin coşdurduğu ruhla, enerji ilə müşayiət olunmalı idi. Bütün bunların cəminin nəticəsi kimi - ölkə Prezidenti tərəfindən Şuşanın «Mədəniyyət paytaxtı», 2022-ci ilin “Şuşa İli” elan olunması o qədər ürəyimizdəndir ki...



Səhərin açılar-açılmaz xoş bir xəbər, imisti video-kadrlar sosial şəbəkələri, mətbəati bürüdü; ölkə Prezidenti İlham Əliyev özü sükan arxasında, birinci xanım Mehriban Əliyeva ilə birgə alaqqaranlıq Bakının adamsız küçələrindən, dümdüz yollarından keçib Şuşaya yollanır. Əgər illər önce belə bir kadr hansısa filimdə yer alsayıdı, düşünərdik ki, müəlliflər fantastik mövzulara baş vurublar. Axı doğrudan da bu, fantastikadır; həm də belə, bu şəkildə, formatda olması. Şuşayla isə ayrı cür mümkün də deyilmiş... Elə həmin səfərdə Prezident bütün 44 günlük savaşın az qala hər anı etdiyi tarixi çıxışlarının ən təsirlisini edəcəkdir Şuşada:

«**Biz dünən gecə Şuşada qalmağa qərar verdik, halbuki Bakıya qayıtmalı idik. Ancaq mən hesab etdim ki, mütləq gecə Şuşada qalmalıyıq. Çünkü Azərbaycan Prezidenti ilk dəfədir ki, Şuşaya gə-**



"Şuşada son çay". R.Diqqəti. 1992

lib. Bizim müstəqilliyimizin təxminən otuz yaşı var. Ancaq bu otuz il ərzində birinci dəfə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti, Ali Baş Komandan Şuşaya gəlib, Şuşada qalıb və sözün düzü, Şuşadan getmək istəmir.

Şəhərin nadir memarlığı, relyefi, təbiəti, hava-sı, aurası təkrarolunmazdır. Mən dünən qeyd etdiyim kimi, Şuşada iki dəfə 1982-ci ildə olmuşam. O vaxt burada bir neçə kütləvi tədbir keçirilmişdir. Yəni Şuşanı dünənki kimi, bugünkü kimi, bu formada görmək mənə nəsib olmamışdı. Bir daha gördüm ki, bu şəhərin nadir aurası, təbiəti, memarlığı bizim böyük sərvətimizdir.

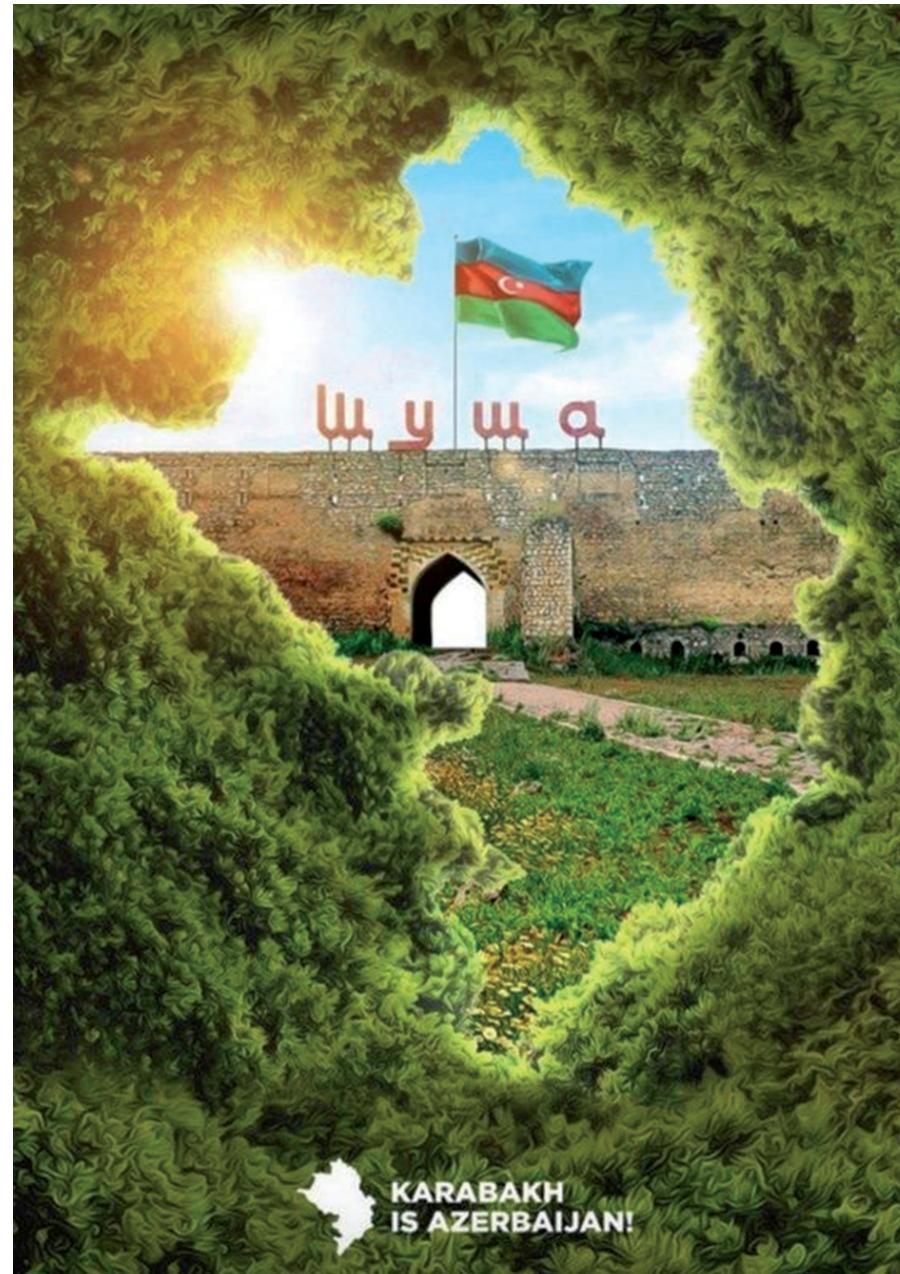
Bu gecə cəmi beş saat yatmışam. Saat 5-də oyanmışam, bilmirəm nəyə görə. Bəlkə dünənki gün

çox həyəcanlı idi. Çünkü Şuşanı görmək, Şuşaya qayıtmaq təkrarolunmaz bir hissdir. Ola bilər, Şuşanın səfali təbiəti, havası kifayət edir ki, insan heç çox yatmaq da istəmir. Bakıya dönməzdən əvvəl yenidən gəlmisəm buraya, Cıdır düzünə, Şuşanın tarixi yerinə ki, bir daha Azərbaycan xalqına öz sözümüz deyim. Deyim ki, biz xoşbəxt xalqıq, biz öz ərazi bütövlüyüümüzü bərpa etmişik. Xoşbəxt xalqıq ki, özümüzü müstəqil dövlət kimi təsdiq etmişik. Bir daha deyim ki, Şuşa bizimdir! Qarabağ Azərbaycandır!»

+++

Azad Şuşanın – Mədəniyyət paytaxtımızın repertuarına nəzər salanda qürur duyur adam. Ona görə ki, qədim mədəniyyəti olan xalqın həm də güclü orduşu

Şuşa/2022



Susa/2022



var, yaxud da əksinə. Çağdaş dünyada bu hərtərəflik son dərəcə mühümdür. Heydər Əliyev Fondunun, Mədəniyyət Nazirliyinin, Yaziçilər Birliyinin və başqa mədəni qurumların təşkilatçılığı ilə keçirilən tədbirlər həm də xarakterimizin, vətənimizə sevgimizin təzahürüdür. Bu tədbirlərin içərisində Xarıbülbül musiqi festivalının və Vaqif Poeziya Günülarının özəl yeri var...

Xarıbülbül Musiqi Festivalı ilk dəfə məşhur xanəndə Seyid Şuşinskinin 100 illik yubileyi şərəfinə 1989-cu ildə keçirilib. Festival hər il may ayında Yaponiya, ABŞ, Türkiyə, Almaniya, İsrail, İtaliya, İspaniya, Avstriya, Əfqanistan kimi ölkələrin və SSRİ respublikalarının iştirakı ilə keçirilib. Qarabağ münaqişəsinin başlaması və Şuşa şəhərinin işğal olunması ilə festivalın keçirilməsi mümkün olmayıb. Sonuncu festival 1992-ci ilin may ayında keçirilib. Ağdam şəhəri işğal olunana qədər orada keçirilib. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev 2021-ci il 7 may tarixli sərəncamı ilə Şuşa şəhərini ölkənin Mədəniyyət paytaxtı elan edəndən sonra, elə bu sərəncamla Vaqif Poeziya Günü və "Xarıbülbül" festivalı da bərpa olunub. Büyük qayıdışımızdan sonra bu mədəni tədbirlərin konsepsiyası da xeyli incəliklə seçilib. Xarıbülbül festivalında ölkəmizdə yaşayan müxtəlif xalqların rəqs ansambllarının çıxışı nə qədər tolerant millət olmağımızın ifadəsidi. Yaxud da Şuşada, Cıdır düzündə Qarabağ şikəstəsinin səslənməsi necə də böyük arzumuz idi. Axi illərlə hər bir uğurumuzda, hər bir sevincimizdə, şad günümüzdə məhz bunu arzulamışdıq – «O gün olsun ki, Şuşada keçirək, Cıdır düzündə qeyd edək...» - demişdi. Ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin bir vaxt söylədiyi kimi:

«Arzu edirəm ki, sizinlə birlikdə yenidən Şuşaya gedək. İnanıram ki, biz gedəcəyik. Buna inanın. Şuşa təkcə şuşalılar üçün deyil, hər bir azərbaycanlı üçün əziz bir anlayışdır, deyə bilərəm ki, Azərbaycanın gözüdür, hər bir azərbaycanlı üçün iftixar mənbəyidir. Ona görə də Şuşa təkcə yaşayış məkanı deyildir. Şuşa bizim milli rəmzimizdir,

mədəniyyətimizin, tariximizin rəmzidir. Şuşa hamı üçün əzizdir. Amma tək Şuşa yox, Laçın dağları da əzizdir. Laçın Azərbaycanın ən yüksək dağları, gözəl, səfali meşələri, bulaqları, çayları olan bir diyarımızdır. Biz heç vaxt Laçinsiz yaşaya bilmərik. Ağdam kimi gözəl bir şəhər, məkan, bağbağat, gözəl yer, Füzuli, Cəbrayıł, Zəngilan, Qubadlı, Kəlbəcərin o yüksək dağları, çeşmələri, İstisuyu - biz onlarsız heç vaxt yaşaya bilmərik. Heç vaxt Azərbaycanı bu gözəl guşələrsiz təsəvvür edə bilmərik».

Ümummilli liderin dediyi bu təsirli fikirlər hər kəsin ürəyindən xəbər verib. Amma məhz indi bu arzular çin olduğu məqamda hər şeyin – sözün, sənətin, musiqinin anlamı dəyişir, dərinləşir... Sanki bu böyük qələbə tanımadığımız bir rəng əlavə edir ömrümüzə.



Bu məqamda dərgimizdə elə bu səhifədə yer alan QR kodu mobil telefonlarınızda oxutmaqla «Bura vətəndir» kompozisiyasını dinləyə bilərsiniz. Cıdır düzündə, bu il keçirilən növbəti Xarıbülbül festivalı çərçivəsində baş tutan bütün konsertlərin himni hesab etmək olar bu ifani. Bəstəsi Cavanşir Quliyevə, sözləri Dilsuza aid olan, böyük sənətkarımız Akif İslamzadənin səsi ilə sevdiyimiz bu əsər indi Şuşada, Cıdır düzündə Tanrıının mesajı kimi səslənir. Cıdır düzünü əhatələmiş dağlar ən təbii və dəqiq fondur, ifaçıların üzündəki məmənuniyyət xoşbəxt sənətkar obrazının məhz belə olduğuna inandırır adamı. Axi illərlə Amerikadan Asiyaya, Avropadan Şərqi ölkələrinə kimi dörd bir yanında konsertlər verən, milli musiqi sənətimizi ölkə hüdudlarından kənardə təbliğ edən Cəngi qrupu bu günü gözləmişdi.



Xatırlayıram, bir neçə il öncə Bakıda keçirilən Avropa Oyunları şərəfinə, idmançılarımıza dəstək olmaq üçün verdiyi konsertdə də qrupun rehbəri, Xalq artisti Mircavad Cəfərov bu arzusunu dilə gətirmişdi. Konsert boyu elə səhnədən cə idmançılarımızın qalibiyyətini elan edən sənətkar o zaman bu arzunun, əsas qələbənin, Şuşada «Bura vətəndir» - deməyin, «Azad Qarabağ» kompozisiyası ilə hürriyyətin ən ali məqamını sənətə çevirməyin çox da uzaqda olmadığına inanırdı! Məncə, hamı inanırıdı... Sadəcə səbrimiz tükənirdi, tabımız qalmırıldı, ürəyimiz üzülürdü. Qarabağ bütün həsrətlərin ən ağırını, bütün gözləntilərin ən üzücsünü yaşatdı bizi. Yəqin ondan ki, vüsali bu qədər şirindir. Elə bu məqamda növbəti QR kodu oxudub «Cəngi»nin «Azad Qarabağ»ını dinləyin.

Əzizinəm Qarabağ...
Qarabağım, Şuşam gəl...
Şəhid ruhlar şad olar, yol
eylər Qarabağa... Vətən
gözlərin aydın... – bayati-
larımızla səsləşən bu mis-
ralardan, Qarabağ şikəstə-
sinin motivləri üzərində
oxunan bu sözlərdən ne-
cə təsirlənməyəsən?!

Amma indi ən gözəl əsəri Şuşa yaradır... İndi qəhrəmanlıq tarixini Qarabağın özü yazar! «Cəngi» min illərin o tayından gələn sənətə söykənib Şuşanın, Qarabağın sözünü dilə gətirir; musiqinin, bənzərsiz ifanın, eyni hədəfə vuran bütün qrupun istedadının sayəsində edir bunu! Dirlədikcə bir yandan döyüş səhnələri göz öünüə gəlir, digər tərəfdən də gecə Tanrıyla üz-üzə durub piçiltili dualarını göy üzünə göndərən anaların hüznlü siması... Şəhid, qazi ailələrinə, az qala üç minə yaxın oğulu bu yolda itirən xalqa yeganə təsəlli, yaralara tək məlhəm məhz qələbə ola bilərdi! Elə bu musiqi də qələbə ovqatı ilə adamın içini fərəhələ, sevinclə, bütün itkilərə görə təsəlli ilə doldurur.



Hələ Sovet dövründə əsası Ümummilli lider Heydər Əliyev tərəfindən qoyulan Vaqif Poeziya Günlərinin dərin siyasi anlamı vardı. Qarabağın və burda yaranan sözün, musiqinin, sənətin əsl və əzəli sahiblərini İttifaq xalqlarına və dünyaya anlatmağın ən gözəl üsulu bu cür mədəni tədbirlərin, festivalların təşkili idi. Vətən mühəribəmizdən sonra keçirilən ilk Vaqif Poeziya Günlərində ölkə Prezidenti bu tədbirin tarixi səbəblərini və bu gün üçün əhəmiyyətini xüsusi qeyd etdi:

«Mühəribədən sonra mən ilk dəfə Şuşaya bu il yanvarın 14-də gəlmişdim. Bu tarix də təsadüfən seçilmədi. Cünki o tarixdən 39 il əvvəl burada Ulu öndərin iştirakı ilə Vaqifin məqbərəsi açılmışdı və məhz yanvarın 14-də mənim buraya gəlməyimin çox böyük rəmzi mənası var idi. Buraya ilk səfərimdə ilk göstərişlərdən biri də o oldu ki, Vaqifin məqbərəsi bərpa edilsin, cünki vandallar bu məqbərəni dağıtmışdır, sökmüşdülər. Vaqifin içəridəki barelyefini, sinə daşını sökmüşdülər. Yəni onlara xas olan vandalizm törətmışdılər, necə ki, azad edilmiş bütün başqa torpaqlarda biz bunun şahidiyik. Məqbərənin bərpasını Heydər Əliyev Fondu öz üzərinə götürdü və bu gün biz bu məqbərənin önündə Vaqif Poeziya Günlərinə start veririk. Vaqif Poeziya Günləri də bərpa edildi, “Xarıbülbül” festivalı da bərpa edildi...»

Şuşada sözün, sənətin təntənəsini görmək çox ali, sehri, hətta sözə gəlməz duyğudur. Həm də axı bu yolda çox zəhmət çəkib bu xalq, böyük iradə və səbr, əzm nümayiş etdirib. Ona görə mənə elə gəlir ki, biz hələ uzun illər ədəbiyyatın, rənglərin, musiqinin vəsítəsiylə bu dərin duyğunu, sehri ovqatı əbədiləşdirməyə çalışacaqıq... Bəlkə əslində Şuşadan yazmaq, Şuşanı vəsf etmək, onun şənинə əsərlər yazmaqdan daha vacib, daha şərəfli olan Şuşanı yaşamaqdı! Tanrıının bu gününə şükür olsun! Allah şəhidlərimizə rəhmət eləsin! Ailələrinə səbr versin! Qazilərimiz sağlamlıqlarına qovuşsunlar! Amin!



Azərbaycan Yazuçular Birliyinin sədri, Xalq yazuçısı Anarın "Vaqif Poeziya Gündəri"nin açılış mərasimindəki nitqi:

«Əziz tədbir iştirakçıları, əziz dostlar!

40 il bundan əvvəlki kimi, 1 il bundan əvvəlki kimi azad Şuşaya - bu füsunkar təbiətin qoynuna bizi Vaqifin işığı çağırıb.

Təbiət də canlı varlıqdır. Ağaclar çiçək açır, payızda yarpaqlar solur, tökülb xəzel olur. Amma ağac ölmür, yenidən dirilir və yeni baharda torpağın gücü ilə günəşə boylanaraq çiçəkləyir. Əgər təbiət canlı var-

lıqdisa, sevinc də duyur, həsrət də duyur və 30 il Şuşanın dağları, dumanları, meşələri, bulaqları müğam həsrəti ilə, doğma dildə şeir nisgili ilə yaşayıb. Xoşbəxtlikdən, bu nisgil sona yetdi. Bu gün Cıdır düzü Azərbaycanın ən möhtəşəm konsert salonudur. Bu gün Vaqif məqbərəsinin ölü Azərbaycanın ən yüksək şeir kürsüsüdür. Təsadüfi deyil ki, hörmətli Prezidentiminin ilk fermanlarından biri Şuşanı - Vaqifin, Natəvanın, Nəvvabın, Cabbarın, Üzeyirin, Bülbülün Şuşasını Azərbaycanın mədəniyyət paytaxtı elan eləmək oldu. İlk günlərdən Şuşada şeir, musiqi tədbirləri keçirilir və

biz Şuşaya, vandallar tərəfindən dağdırılmış, viran qo-yulmuş küçələrə, evlərə sənət, mədəniyyət gətiririk.

Bu festival Vaqifin adı ilə bağlıdır. Vaqifin çox xoş-bəxt həyatı olub, amma bu həyat böyük faciə ilə bitib. Şəhəri fəth edən fateh Vaqifə qətl hökmü verib və Vaqif məhbəsədə edam gününə açılacaq o səhəri gözləyərkən ümidiyi itirməyib, nə isə bir xəbər gözləyib. Həmin səhər xəbər gelib ki, ona qətl fərmanı verənin özü qətl olunub. Vaqif azad olunub və “Ey Vidadi, gərdişi-dövrəni-kəcrəftərə bax!” misrası ilə başlayan şeiri yazıb. Ağa Məhəmməd şahın acı aqibətindən ibrət götürməyə çağırıb və deyib ki, nə qədər ömrün var, nə xana, nə də xotkara inan. Amma başqa bir xanlıq həvəsinə düşən cəlladın fitvası ilə Vaqif və oğlu faciəvi şəkildə qətlə yetirilib.

Bəlkə də, Vaqif ömrünün məşəqqətli günlərində ədəbiyyatımızın ən kədərli şeirlərindən birini yazıb. Fikrimcə, Füzulinin “Gördüm” rədifli qəzəli və Vaqifin “Görmədim” rədifli müxəmməsi ədəbiyyatımızın ən bədbin şeirləridir:

**Mən cahan mülkündə, mütləq,
doğru halət görmədim,
Hər nə gördüm, əyri gördüm,
özgə babət görmədim.**

**Müxtəsər kim, belə dünyadən gərək
etmək həzər,
Ondan ötrü kim,
deyildir öz yerində xeyrү-şər,
Alilər xaki-məzəllətdə, dənilər mötəbər,
Sahibi-zərdə kərəm yoxdur,
kərəm əhlində zər,
İşlənən işlərdə ehkamu
ləyaqət görmədim.**

**Baş ağırdı, ruzigarım oldu
gün-gündən siyah,
Etmədim, səd heyf kim,
bir mahi ruxsarə nigah,
Qədr bilməz həmdəm ilə eylədim**

**ömrü təbah,
Vaqifo, ya rəbbəna,
öz lütfünü eylə pənah,
Səndən özgə kimsədə
lütfü inayət görmədim.**

Amma mən ədəbiyyatımızın ən şüx klassikinin haqqında etdiyim çıxışı bu bədbin şeirlə bitirmək istəməzdəm. Mən Vaqifin həyat eşqi ilə, sevgi şövqü ilə, gənclik şuxluğu ilə dolu başqa bir şeirini demək istəyirəm:
**Sevdiyim, ləblərin yaquta bənzər,
Sərasər dişlərin dürdanədəndir.
Sədəf dəhanından çıxan sözlərin
Hər biri bir qeyri xəzanədəndir.**

**Bir namə yazmışam can üzə-üzə,
Badi-səba, apar sən o gül üzə,
Soruşsa yar ki, bu kimdəndir bizə?
Söyləgilən: Sizin divanədəndir.**

**Xumar-xumar baxmaq göz qaydasıdır,
Lalə tək qızarmaq üz qaydasıdır,
Pərişanlıq zülfün öz qaydasıdır,
Nə badi-səbadan, nə şanədəndir.**

**Müştəqdir üzünə gözü Vaqifin,
Yolunda payəndaz üzü Vaqifin,
Sənsən fikri, zikri, sözü Vaqifin,
Qeyri söz yanında əfsanədəndir.**

Ölməz Vaqif poeziyasına eşq olsun!
Şuşanı, Qarabağı, Şərqi Zəngəzuru doğma xalqına qaytaran müzəffər ordumuza eşq olsun!

Ata vəsiyyətini əzmlə, iradə ilə yerinə yetirən, Ulu öndərin oğlu, 44 günlük qələbənin atası hörmətli Prezidentimizə - Ali Baş Komandana eşq olsun!

Günü-gündən gözəlləşən, abadlaşan, dirçələn şeir, musiqi məskəni Azərbaycanın qoynunda yaşayacaq Şuşamıza eşq olsun!

Nəhayət, bizim hamıımıza eşq olsun ki, bu günü gör-dük».

14.07.2022

«O bayraqı oraya mən yox, başda müzəffər Ali Baş Komandan olmaqla bütün Azərbaycan xalqı asdı!»

Polkovnik Aslanov Rəşad Əmirbəy oğlu 1979-cu il may ayının 2-də Qusar şəhərində müəllim ailəsində anadan olub.

Qusar şəhər 6 sayılı orta məktəbində 8-ci sinfə qədər təhsil aldıqdan sonra Bakı Türk Liseyinə daxil olub.

1997-ci ildə liseyi bitirərək qəbul imtahanlarından ən yüksək 687 bal toplayaraq, Heydər Əliyev adına Ali Hərbi Məktəbinə daxil olur. Təhsil aldığı 4 il müddətində əlaçı olduğuna görə Prezident təqaüdü alıb, əlaçı döş nişanları və çoxlu sayıda fəxri fərman və mükafatlarla layiq görülmüşdür.

– 2001-ci ildə Rəşad Aslanov Heydər Əliyev adına Ali Hərbi Məktəbi əlaçı bitirərək Ümummilli lider Heydər Əliyev tərəfindən ona Qırmızı diplom təqdim edilmişdir.

– 2001-2002-ci illərdə Silahlı Qüvvələrin Təlim və Tədris mərkəzində Kəşfiyyat ixtisası üzrə zabit ixtisas kursunu da fərqlənmə ilə bitirmişdir.

– 2002-ci ildə təyinatla Naxçıvan Muxtar Respublikasında yerləşən “N” sayılı hərbi hissəyə göndərilən Rəşad Aslanov:

– 2002-2005-ci illərdə kəşfiyyat taqım komandiri;

– 2005-2008-ci illərdə kəşfiyyat bələk komandiri;

– 2008-2013-cü illərdə kəşfiyyat bölmə rəisi;

– 2013-cü ildən bu günədək müxtəlif xüsusi təyinatlı hərbi hissələrin komandiri vəzifəsində xidmət edir.

– 2020-ci ilin sentyabr ayının 27-dən başlayan “Vətən mühəribəsi”ndə gedən döyünlərdə tabeliyində olan xüsusi təyinatlı bölmələri bacarıqla idarə edib və onlara rəhbərlik etmişdir.

Onun rəhbərlik və idarə etdiyi xüsusi təyinatlı bölmələr digər xüsusi təyinatlı bölmələrlə birlikdə düşmənə böyük itkilər verərək Şuşa şəhərini işğaldan azad etməyə müvəffəq olmuşlar, Şuşa şəhərinin giriş qapısına Azərbaycan Bayrağını Rəşad Aslanov asma şərəfinə nail olmuşdur.

Xidmət etdiyi müddətdə R.Aslanov 10, 90, 95 və 100 illik “Yubiley”, “Qüsursuz xidmətlərə görə” 1, 2



25.08.2001

və 3-cü dərəcəli, “Hərbi xidmətdə fərqlənməyə görə” 3-cü dərəcəli medalları ilə, cənab Ali Baş Komandan tərəfindən “İgidliyə görə” medalı ilə təltif olunmuşdur.

Vətən müharibəsində göstərdiyi şücaətlərə görə R. Aslanov cənab Ali Baş Komandan tərəfindən “QARABAĞ” ordeni ilə, “Şuşanın azad olunmasına görə”, “Xocavəndin azad olunmasına görə”, “Füzulinin azad

olunmasına görə” və “Vətən müharibəsi iştirakçısı” medalları ilə təltif olunmuşdur.

Xidmət etdiyi müddətdə Azərbaycanda və bir sıra xarici dövlətlərdə keçirilən öz ixtisasına uyğun kurs və təlimlərdə iştirak etmişdir.

R. Aslanov zəngin dilimiz olan Azərbaycan dili ilə yanaşı, rus və ingilis dillərini mükəmməl bilir. Ailəlidir, 2 övladı var.

44 günlük müharibənin neçənci günü idi onu xatırlaya bilmirəm... Ancaq hər bir Azərbaycan vətəndaşı kimi mən də gecə-gündüz yuxu nə olduğunu bilmirdim... Hami kimi ürəyimiz, beynimiz, vücudumuzla Vətən üçün “döyüşürdük”. ...Səhər üzü idi. Azan səsi bütün ruhumacan qəribə bir ağrı ilə dolurdu. Gördüyüm video məni dəli bir hönkürtü ilə ağlatdı... Naxçıvana 46 şəhid karvanı gedirdi... Demək, bu gün 46 ailənin dünyası dağlırdı... Günlərdir hər gecə səhərəcən şəhidlərlə, itkinlərlə bağlı statuslar paylaşır, onlarla bərabər, bizlər də ölüb dirilirdik... Axi 30 ildi Vətənimizin en gözəl cənnət guşələri düşmən əsarətində idi... Günlərdir ki, rayonlarımız, kəndlərimiz alındıqca sevincimiz bir başqa, şəhidlərimizin ağrısı bir başqa ağladırdı bizi...

Azan səsi və 46 şəhidin Naxçıvana gedən karvanı ruhumaya qədər yandırıldı... Durub dizi üstə çökdüm... Bütün varlığımıla Allaha yalvarırdım: Tanrımlı bilirsən ki, nə canımla, nə maddi mənada vətənimin yanında ola bilirəm... sadəcə dualarımla, ruhumla, qəlbimlə yanındayam...

Əvvəller Şuşada cəmisi üç gün olmuşdum...

Bu üç gündə sanki nağıllar aleminə düşmüşdüm... Evində qonaq qaldığımız qadın Bakıda qaçqın kimi üçcə gün yaşaya bilmüşdi, dünyasını dəyişmişdi... Dözə bilməmişdi o saray kimi evini, o gözəl cənnət-məkan yerlərini Bakıda bir yataqxana odasına dəyişməyə... Bu hadisə mənə çox pis təsir etmişdi. Bu cür bildiyimiz bilmədiyimiz yüzlərlə faciəsi vardı Qarabağın... Şuşa hamımızın en yaralı yeri idi...

Və bir gün igid-igid oğullarımız onu bizə qaytardılar... O gün bütün Azərbaycan ağlamışdı!!! Sevinçdən, qürurdan, ağrından!!!

Şuşaya bayraqı asan əsgəri axtarırdım... Ona kiçik hədiyyəm də vardı. Status yazırdım, sorub soruşdururdum... Bir gün mesencerimə bir salam gəldi... Bu, Şuşaya ilk bayraqı asan qusarlı balası, ancaq 20 ildi Naxçıvanda mənim yurdumda hərbi xidmətdə olan Rəşad Aslanov idi! O, yaralı idi. Hospitalda idi. Söz verdi ki, sağalıb çıxan kimi arzumu yerinə yetirmək üçün bizə

gələcək... Bir gün döyüşü dostu Əli ilə birlikdə qonağımız oldu... Gözəl xanımı, iki gül kimi qızları ilə doğmalaşdıq. Sonralar Rəşad Aslanova verilən hər bir orden, medal məni də onun doğması kimi sevindirdi...

– Sizin rəsmınızı görmüşdüm, selfi idi. Bir təyyarə dolusu hərbçi əsgərlə... Vətənimizi düşməndən azad etməyə gedərkən çəkdirmişdiz... Bəs qayıdan-da necə? O tablodan neçə əsgər qayıtmışdır?

– Cox arzu edirdik ki, o tərkibdə də qayıdaq, amma çox əfsuslar olsun ki, o oğulların yarısı bizimlə qayıtmadı. Çünkü şəhid və yaralılarımıza artıq bizdən öncə qayıtmışdilar.

– Mən sizə şablon sual verməyəcəm, müharibə xəbərini eşidəndə nə hiss etdiniz və sair... Mənim-çün ən maraqlısı odur ki, Rəşad Aslanov ilk sarsılılığı anı xatırlayırırmı?

– 17 oktyabr səhər saat 11 radələrində uzun illərdir yetişdirdiyim snayper qrupunun komandiri, gözəl insan, yaxşı dost və peşəkar snayper, gizir Əlekberov Bağırın yanında şəhid olması idi. Həm də Bağır Naxçıvan Əlahiddə Ümumqoşun Ordunun Vətən Müharibəsində ilk şəhidimiz idi. Onun şəhid olmasından çox böyük sarsıntı keçirdim. O, şəhid olmamışdan 1 saat qabaq mənim yanında ailəsi ilə və körpə balası ilə danişdi və qısa zamanda yanlarına qələbə ilə dənəcəyini dedi.

– Bəs ilk xoşbəxt olduğunuz an?

– 2 noyabr Sıqnağ meşələrində artıq Şuşanın azad olunması planı bir daha dəqiqləşdirildikdən sonra Tehran komutanla planın icrasına görə yollarımız bir daha ayrıldı. Əməliyyat planına əsasən Tehran komutan onun əmrinə verilən qüvvə ilə Daşaltı kəndini azad edib, biz xüsusi təyinatlılara digər istiqamətdən Şuşaya girmə şəraiti yaratmalı idi. Biz növbəti dəfə yenə də Tehran komutanla halallaşdıq və Şuşada görüşmək niyyətiylə hər kəs öz istiqamətdində hərəkət etdi. Həmin andan düz noyabrın 5-nə kimi Tehran komutanımla rabitə əlaqəsinə çıxa bilmədik. Ondan qabaq biz tez-tez rabitə ilə danışırıq, bir birimizdən hal-əhval tuturduq və ondan döyüş təcrübəsinə görə məsləhətlər alırdı. Amma bu

Susa/2022



dəfə Tehran komutanımla düz ayın 5-nə qədər əlaqə yarada bilmədim. Cox narahat idim. Çünkü həmin anda Daşaltıda çox gərgin döyüşlər gedirdi, düşmən hər tərəfdən oranı bütün vasitələrlə vururdu. Digər danışqları rabitədə eşidirdik. Bir tək Tehran komutanı eşidə bilmirdim. Hətta bəzi yaralılar deyirdilər ki, komutan şəhid olub.

Amma 5 noyabr saat 14 radələrində mən yenə ümidi kəsmədən növbəti dəfə Tehran komutanımı rabitədə çağıranda yorğun bir səslə cavab verdi. Həmin məqam müharibədə ilk xoşbəxt olduğum an oldu və rabitədə ona cavab olaraq “Səsinə qurban olum, komutanım!” dedim və sevinc göz yaşlarını tökdüm.

Ondan sonra ayın 6-sı Şuşa şəhərinin girişində göründük onunla.

– Şuşaya bayraq asığınız an... Mən elə bilirdim o anı deyəcəksiz...

– Şuşaya bayraq asmaq mənim uşaqlıqdan arzum olub. Belə ki, 13 yaşında mən Bakı Türk Liseyində oxuyanda, bizim tez-tez dahi adamlarla görüşlərimiz olurdu. Bir gün də qonağımız Xalq şairimiz Bəxtiyar Vahabzadə oldu.

Bizimlə vətənpərvərlik, türkçülük, Azərbaycançılıq mövzusunda səmimi söhbətlər etdi və öz şeirlərində söylədi. Və biz şagirdlər onun üçün orada kiçik bir hədiyyə kimi “Çirpinirdi Qara Dəniz” mahnisini xor şəklində ifa etdik. Və o mahnının oxunmasında mən də iştirak edirdim və mahnının sözlərini ilk dəfə eşidirdim. O mahnının misralarında belə bir cümləni dəyişib söylədik: Kafkasları aşacağız, Türkçülüyə şan qatacağız, Azərbaycan bayrağını Qarabağda asacağız”.

Və həmin gündən mənim ürəyimdə bir arzum var idi ki, Şanlı Bayrağımı Şuşada asım. Və Allah mənə o günü gösterdi, məni arzuma çatdırdı. Mən o yerə gedib çıxa bildim. Ora çatanda döyüşü yoldaşlarımı dedim ki, qalxınlar və bayraqı o Şuşa yazısının üstündən asınlar.

Amma mən bu arzumu onlara döyüşə gələrkən təyarədə demişdim və onlar mənə bayraqı asmağa haqqım olduğunu dedilər və mənə həvalə elədilər bu işi.

O an sanki mən dünyaya yenidən gəldim, sanki ciyinlərimdən böyük bir yükü götürdülər, çox xoşbəxt oldum ki, arzuma çatdım. Bu yolda şəhid olan qardaşlarımın, yaralanan qazilərimizin və bütün Azərbaycan əsgərinin haqları ödənilməzdirdir. O bayraqı oraya mən yox, başda müzəffər Ali Baş Komandan olmaqla bütün Azərbaycan xalqı asdı!

– Bir ömür unutmadığınız gün...

– Mən ilk zabit rütbəmi və xeyir duanı Ümummilli liderimiz Heydən Əliyevdən almışam. Ali Hərbi Məktəbi əlaçı kimi bitirdiyimə görə şəxsən Ümummilli liderdən qırmızı diplomumu almaq şərəfinə nail olmuşam. Və həmin o an həyatimdə xoşbəxt və əbədi unudulmaz gün yaşadım. Sanki həmin gün Ümummilli liderimiz mənə diplom yox, Üçrəngli Bayrağımı verdi ki, 19 il sonra Şuşaya asım.

İnşallah onun da ruhu şad oldu ki, şəxsən özünün təməlini qoyduğu Ali Hərbi məktəbin məzunları 30 illik həsrətə son qoyaraq torpaqları düşməndən azad etdilər və bu gün Bayraqımız Şuşada dalğalanır. Ulu öndərin bu məktəbləri yaratmaqdə amalı da bu idi!

– O döyüş günləri yuxularınıza gəlir?

– Demək olar ki, nəinki döyüşlər, o döyüşdə itirdiyim hər bir şəhid qardaşım da hər gecə yuxularımdadır. Hər gecə yuxumda sanki o döyüş günləri yenidən başlayır. Buna görə də Vətən müharibəsindən sonra gecələrə nifrat edirəm və demək olar ki, gecələr yata bilmərəm.

– Qələbədən sonra Şuşaya getmisiz?

– Bəli, 2021-ci ilin 8 noyabrda “Zəfər Bayramında” Cənab Müzəffər Ali Baş Komandanımız biz Vətən Müharibəsi Qəhrəmanlarını topladı Cıdır düzünə və təntənəli bir tədbir keçirdi.

Əslində Rəşad bəyələ çox danışa bilərdik... Biz otuz il bu sevinci yaşamağa ac qalmışdıq... Düz otuz il hər birimizin içində sönmək bilməyən Şuşa həsrəti yanındı... İndi üstündən iki il keçməsinə baxmayaraq, hələ də bu sevinci yaşamağa doymuruq...

Ancaq təbii ki, alınan torpaqlarımızda, şəhərlərimizdə hələ çox işlər var... Çünkü bizim qayıb saçlarına toxu-

na bilmədiyimiz, bağrımıza basıb sevə bilmədiyimiz o məsum Qarabağımızı düşmən yerləyeksan edib... İndi onun əlindən tutmaq, ayağa qaldırmaq yenidən yaratmaq, üzünü güldürmək bizim boynumuzun borcu...

P.S. Şuşada Xurşidbanu Natəvanın 190 illik yubileyinə gedən dəstənin tərkibində idim. Bu səfər nə qədər xoş idisə, bir o qədər ağrılı idi. Yollar boyu içimdə Xurşidbanu Natəvanın xəyalı ilə söhbət edirdim. Onun faciəli taleyi, ağır yaşıntısı, gördüyü xeyirxah işlər gözlərimdə canlanırdı. Ancaq Füzuliyyə çatanda sanki birdən birə qəlbimdə bütün duyğuların firtınası başladı... Əslində mən bu dağınık kəndləri, şəhərləri İranın yolları ilə Naxçıvana gedərkən çox görmüşdüm. Bizi o dağınık evlərdən Araz çayı ayırrırdı. Hər dəfə də ilk dəfə görülmüş kimi göz yaşlarını tuta bilmirdim. Və hər dəfə bu bir həsrət şeirinə çevrilirdi... Ancaq indi o dağınık yurd-yuvaların içindən keçib gedirdik... Bu, məni bu qədər ağırdırdısa, indi gör bu evlərin sahibləri nələr yaşayırırdı. Gözümüzün önünə gəlirdi bu yolları pay-piyada ağır şəraitdə bombaların, silahların altında gedən əsgərlərimiz...

Biz avtobusda yorulurduq, həm mənən, həm cismən. İndi gör bu dağları, dərələri addım-addım gedən hərbçilərimiz nələr çəkiblər! Hələ Şuşanın sıldırıım qayaları sanki gözlərimlə gördüm hərbçilərimizin o qayalara necə dırıldığını, ac-susuz, yorğun, gecə-gündüz bilmədən Şuşaya doğru irəlilədiyini. Və bu qələbə gözümüzdə daha da şirinləşirdi. Daha da qiyməti artırıldı. Anlayırdım ki, bizim polkovnik Rəşad niyə hələ də gecələri yata bilmir, niyə hələ də o günləri yuxularında görür.

Şuşanın girəcəyində polkovnikin asdığı bayraqı görəndə bütün ruhumla hönkürdüm. O bayraqı asan Rəşadı gördüm və onun yaşadığı sevinci yaşayırdım.



Mehdiqulu xan Şuşanı niyə tərk etmişdi?

Qarabağ xanlığının ləğv olunmasında erməni barmağı və Yermolov izi haqqında



Şuşa/2022

Şuşada 1822-ci ilin soyuq bir noyabr günü. Sübh tezdən Mehdiqulu xanın sarayında yır-yığış başlayır. Və bir neçə fayton obaşdan gizlicə şəhəri tərk edib Tərtərə tərəf istiqamət götürür. Onlar Tərtərə çathaçatda arxadan çaparaq bir atlı gəlir.

Həm geri boylanır. Və təbii sual yaranır: bu kimdir?

Faytonlar dayanır.

Çapar özünü yetirir. Mehdiqulu xan onu dərhal tanıyor: məlik Vanya!

Erməni...

Vanya Mehdiqulu xana elan edir ki, Tərtərə getməsin, vəziyyəti daha da ağırlaşdırıra bilər...

Xan erməni Vanyanın kim tərəfindən göndəril-diyi yaxşı bildiyi üçün ona qulaq asır, faytonları istiqamətinin İrəvana tərəf dəyişdirilməsi bərədə əmr verir.

Əslində isə Mehdiqulu xan Tərtərdən bəzi ya-xın adamlarını götürüb Tiflisə getməliydi. Şikayətə...

Məlik Vanya və onun “xozeyini” Mehdiqulu xanı bir az da qorxutmaqla onun yolunu və ümu-

miyyətlə, vəziyyəti dəyişdirə bilir. Təkcə xanın vəziyyətini yox, bütövlükdə Qarabağ xanlığının vəziyyətini...

Erməni Vanya aldığı tapşırığı “uğurla” yerinə yetirib gəldiyi sürətlə də Şuşaya qayıdır.

Və şad xəbəri alan “xozeyin” elə həmin saatda general Velyaminova 916 nömrəli raport yazır: “Zati aliləri, xəbər verməyə tələsirəm ki, Mehdiqulu xan bu gün səhər tezdən 15, yaxud 20-dən çox olmayan nökərin müşayiəti ilə xaricə qaçmışdır. 21 noyabr 1822-ci il”.

Bu raportu yazan məlik Vanyanın “sevimli xozeyini” idi. Familiyası da Madatov idi. General Madatov...

Qafqaz ordusunun baş qərargah rəisi, general Velyaminov Mehdiqulu xanın Şuşanı tərk etməsi barədə Qafqazın baş rəisi, general Aleksey Yermolova məruzə edir. Madatovun raportunu ona təqdim etməklə...

Yermolov bu xəbəri təəccüblə qarşılayır və Madatova özü məktub göndərir: “Mehdiqulu xan Qarabağının İrana qaçması barədə general Velyaminova göndərdiyiniz raport məni tamamilə təəccübəldirdi”.

General Yermolov xanın Şuşanı niyə tərk etməsinin səbəblərini araşdırmağa tələsmir. Əksinə, bu xəbərdən o da razı qalır. Və dərhal bu günlərdə Cəfərqulu ağaya edilən son sui-qəsdin xatırlayır. Ehtimal irəli sürür ki, bəlkə də xan bu sui-qəsdə görə Qafqaz rəhbərliyinin ona ürəyi yansın deyə bu addımı atıb!

Bu fikri Madatova da bildirir. Yazır ki, halbuki xan özü polkovnik Cəfərqulu ağaya sui-qəsdin səbəbkarlarını tapmağı tələb etməli idi. Ona görə də bu işdə onun əlinin olması barədə şübhələri artır...

Beləcə, məlik Vanyanın və onun “xozeyni”nin qurduğu oyun baş tutur. Şuşa başsız qalır...

Bəs Mehdiqulu xanın Şuşanı tərk etməsi barə-

də general Velyaminova raport yazan Madatov kim idi?

Söhbət Qarabağ xanlığının ən dramatik zamanından gedir.

1822-ci ilin noyabından...

Amma Qarabağın faciəsi bundan bir az tez başlamışdı; rus ordusunun erməni əsilli generalı Valerian Madatov-Madatyanyın 1816-cı ildə Qafqaza xidmətə göndərilməsindən sonra...

Qafqazdakı rus ordusunun komandanı, Qafqazın baş rəisi, general Aleksey Yermolovun onu 1817-ci ildə Qafqazın müsəlman əyalətlərinin rəisi təyin etməsi isə bu faciəni lap dərinləşdirmişdi. Madatov bu diyarda külli-ixtiyar sahibinə çevrilmişdi. Və sözün əsl mənasında külli-ixtiyar sahibi, var-dövlət sahibi olmaq iddiasına düşmüştü.

Bu, o vaxt idi ki, general Yermolov bütövlükdə xanlıqların ləğvinə çalışır, bu sahədə kifayət qədər də “uğurlar” qazanır. Qarabağ xanlığının ləğvi də onun planlarında var idi. Sadəcə Mehdiqulu xanın İrana üz tutması bu arzunun gerçəkləşməsini tezləşdirir. Məhz Madatovun məkrili oyunları ilə...

Mehdiqulu xanla öz qardaşı oğlu Cəfərqulu ağa arasında onsuz da uzun illərdən bəri narazılıq və intriqə var idi. Madatov bu intriqanı daha da dərinləşdirir. Və həmin noyabr günlərinin birində Cəfərqulu ağa gülə yarası alır. Yara ölümçül deyil, amma səs-küyü böyükdür: polkovnik Cəfərqulu ağaya sui-qəsd edilib!

Bu qəsdi kim edə bilərdi?

Cavab sadədir: Mehdiqulu xan və ya onun yanındaları!

Hadisədən dərhal sonra Madatovun ortaya atdığı əsas versiya budur. O, Mehdiqulu xanın yanın adamlarından iki nəfəri həbs etdirir.

Onsuz da illər boyu Madatovun intriqalarından

Şuşa/2022



Xalq artisti Fuad Poladov Şah Qacar rolunda...

bezən Mehdiqulu xan məhz bu hadisədən sonra Şuşanı tərk etmək qərarına gəlir. Çünkü Cəfərqulu ağaya sui-qəsdlə bağlı Madatovun təşkil etdiyi istintaq Mehdiqulunu günahkar çıxarmağa doğru gedirdi. Və bunun da səbəbi var idi...

Amma bu səbəb çox gec ortaya çıxır. 1827-ci ildə...

1826-cı ildə Rusiya imperatoru I Nikolay Qafqazda vəziyyətin gərginləşməsindən narahat olaraq özünə yaxın bildiyi general İvan Paskeviç Tiflisə göndərir. Onun yerli şəraitlə tanış olmasından sonra isə Yermolovu geri çağırır və Qafqaza rəhbərliyi Paskeviçə həvalə edir.

General Paskeviç Mehdiqulu xanın İrandan qayıtarılması ilə bağlı tədbirlər görülür, xanla danışqlar aparmaq üçün gürcü zadəgan nəslindən olan knyaz İvan Abxazovu İran'a göndərir. Uzun danışqlardan sonra Mehdiqulu xan Qarabağ'a qayıdır, dövlət tərəfindən təqaüdlə təmin edilir. Və Madatovla bağlı həqiqət yalnız bundan sonra ortaya çıxır.

Biz bu tarixcədə Mehdiqulu xanın knyaz Abxazova yazdığı 21 iyun 1827-ci il tarixli məktubuna istinad edirik.

Sən demə, V.Madatov rus ordusu generalının mundirini geyinsə də, erməni xislətini tərgidə bilmir. Qafqaza göndərildiyi ilk günlərdən var-dövlət eşqinə düşür. Mehdiqulu xanı qorxudur ki, xanlığı ləğv etmək istəyirlər. Əgər mənim dediklərimə əməl etsən, xanlığı saxlaya bilərik. Madatov hətta bu barədə razılaşmanı yazılı təsdiq edən sənəd verməyə də hazır olduğunu bildirir. Lap axırda isə İncili gətirib bir neçə adamin iştirakı ilə and içir, Mehdiqulu xana yazılı iltizam verir.

Bu andığməyə həmin anda inanması, Madatovun sözünə etibar etməsi, sonralar Mehdiqulu xana baha başa gəlir. Razılaşmadan sonra Madatov

xandan bir neçə kənd alır. Üstəlik, əkin sahələri, yataqlar, hətta nağd pul...

Madatov artıq Qarabağda böyük mal-mülk sahibinə çevrilir, özünü erməni knyaz nəslindən olan zadəgan kimi təqdim edir. Sonra yenə kəndlər qoparır...

Bu arada general Yermolov bir müddət İrana gedir. Onu əvəz edən knyaz Kutuzov Mehdiqulu xanı yanına çağırıb sual verir: Madatov doğrudan mı knyaz nəslindəndir?

Mehdiqulu xan Kutuzova izah edir ki, Madatov knyaz nəslindən olmayıb. Onun atası Georgi ən aşağı təbəqəni təmsil edib. Bir ara vergi yığmaqla məşğul olub. Nə knyaz, nə zadəgan?

General bir də xandan soruşur ki, sən kəndləri və mülkləri Madatova öz xoşunla veribsən, yoxsa?

Burda Mehdiqulu xan zəiflik göstərir. Madatov tərəfindən hədələndiyini və sıxışdırıldığını knyaz Kutuzova deyə bilmir, qorxur. Generala onu deyə bilir ki, mən kəndləri ona özüm vermİŞəm. Amma knyaz nəslindən, zadəgan ailəsindən olduğuna görə verməmişəm! Rusiya İmperatorunun generalı olduğu üçün vermİŞəm.

Kutuzovdan daha bir sual:

– Rusiya imperatorunun generalları çoxdur, hər birinə bu qədər kənd bağışlasan, özünə nə qalar?

Bundan sonra Kutuzov özü məsələni hərtərəfli araşdırır və Mehdiqulu xana tapşırır ki, Madatova verdiyi bütün kəndləri və əmlakı geri qaytarsın.

Mehdiqulu xan var-dövlətini geri alır. Amma...

Az keçmir ki, general Kutuzov vəfat edir...

Mehdiqulu xan knyaz Abxazova 1827-ci ildə etiraf edir ki, Kutuzovun vəfatından dərhal sonra Yermolov mənə öz əli ilə məktub yazıb göndərdi. Məktubu onun tərcüməçisi Mirzəcan Madatov (general Madatovun qohumu) tərcümə edib mənə təq-

dim etdi. Həmin məktubda əmr olunurdu ki, kəndləri və mülkləri general Madatova təhvıl verim...

Mehdiqulu xan Madatovun bu tələbi yazılan məktubu Qarabağdakı Rusiya məmurlarına göstərib məsləhət istəyir: mən neyləyim?

Məmurlar məsləhət verməkdən çəkinirlər...

Mehdiqulu xanın da kəndləri yenidən Madatova “bağışlamaqdan” başqa yolu qalmır.

Madatov isə daha bir erməni biciliyi işlədir. Mehdiqulu xanın “bağışladıgı” kəndlərinin siyahısını Peterburqa – Rusiya imperatorunun dəftərxanasına göndərir. Təsdiq üçün...

Bir neçə ay sonra Peterburqdan təsdiq cavabı gəlir və Madatov Qarabağda bir xeyli kəndin, həmçinin, coxsayılı əkin sahələrinin və mülklərin rəsmi sahibinə çevrilir. Beləcə, Qarabağda yeni bir mal-mülk sahibi erməni peyda olur...

Madatov bununla da kifayətlənmir. Peterburqdan gələn kağızda qalan boş yerlərə də yeni kənd adları yazdırır və “mülklərinin” siyahısını bir az da artırır. Sonra yer ölçən mühəndisə tapşırıq verir ki, onun “adına” olan kəndlərin planını xəritə üzərində rəsmiləşdirirsən.

Mehdiqulu xan, nəhayət, 1827-ci ildə knyaz Abxazova etiraf edir ki, bu yolla Madatov Qarabağın yarısına sahib çıxdı...

O, hətta əmisi Petros üçün bir kənd, əmisi oğlu Mirzəcan Madatov və digərləri üçün də bir neçə kənd “götürür”.

Bütün bunlardan sonra isə Madatov Mehdiqulu xan haqqında əsassız şayiələr yayır, onu gözdən salmağa başlayır.

Mehdiqulu xan Tiflisə getmək, başına gələnlər barədə Qafqazın baş rəisliyində müzakirə aparmaq qərarına gəlir. Elə bu ərəfədə xəbər çıxır ki, qardaşı oğlu, polkovnik Cəfərqulu ağa güllə ilə vurulub...

Madatov şayiə yayır ki, bu sui-qəsd Mehdiqulu xanın işidir...

Xanın iki yaxın xidmətçisi həbs edilir.

Məhz bundan sonra Mehdiqulu xan Şuşanı tərk edib Tərtərə getmək, ordan isə Tiflisə yola düşmək qərarını qətiləşdirir.

Lakin Madatov və onun “elçiləri” xanı qorxudurlar. Ona Tərtərə və ordan Tiflisə getməyi qadağan edirlər.

Bu da Mehdiqulu xanın knyaz Abxazova yazdığı məktubun son cümlələri:

“...mən Tərtərə gedib orada bir neçə nəfər taparaq, onlarla öz vəziyyətimi izah etmək üçün Tiflisə getməyi qərara aldım. Lakin məni Tərtərə buraxmamaq və Qarabağdan qovmaq əmrilə dalımcı göndərilmiş məlik Vanya mənə çatdı və mən qorxaraq İrəvana yola düşdüm. Hərçənd mənə əslində Qarabağdan getmək lazımdı, ...lakin mən özümü xilas etmək üçün İrəvana getdim”.

Mehdiqulu xan İrəvana gedir və ordan da İrana keçir...

Hər şey Madatovun hazırladığı plan üzrə başa çatır.

Xanın İrana getməsindən bir neçə gün sonra Şuşada general Yermolovun Qarabağ xanlığının əhalisine müraciəti elan olunur:

“...Qarabağ xanlığı bu gündən ləğv edilir. Qarabağın idarə olunması birbaşa Rusiya hökumətinin tabeliyinə keçir.

Xanlıq hakimiyyəti həmişəlik ləğv olunur. Lazımı idarəetməni təşkil etmək üçün tərəfimdən müvafiq məmurlar göndərilecək.

...Hörmətli bəylər və imkanlı adamlar Rusiya hökumətinin qəyyumluğuna və qayğısına tam əmin ola bilər”.

Beləcə, 1822-ci ilin noyabrına aid bir Şuşa hekayəti başa çatır.

Qarabağ xanlığının son və kədərli hekayəti...

Pərdələr açılır...

Bu yaxınlarda işğaldan azad olunmuş Qarabağdan daha bir sevindirici xəbər aldıq: “30 ildən sonra Şuşada açıq havada, şəhərin “Tut bağı” adlanan ərazisində Mirzə Fətəli Axundzadənin “Sərgüzəşt - vəziri - xani - Lənkəran tamaşası göstərildi”. Yəqin ki, o gün Şuşa teatrı həyəcanla 30 illik qələbə yuxusunun çin çıxdığını Cıdır düzünə, İsa bulağına, Şuşa qalasına xəbər verir, onları sevinclə tamaşaya səsləyirdi. O gün Cıdır düzü, İsa bulağı, Şuşa qalası çox xoşbəxt görünürdü... Azərbaycan tamaşaçısı üçünsə açıq havada, Şuşanın tut bağında göstərilən bu teatr tamaşasının təsiri o qədər böyük idi ki, nə modern üslubda tikilmiş teatr salonlarında yerləşən yumşaq lojalar, nə də dönyanın söhretli rejissorlarının yüksək sənət estetikası ilə səhnələşdirdiyi tamaşalar onlara bu zövqü verə bilməzdi.

Azad Şuşada ilk tamaşanın böyük mütefəkkir Mirzə Fətəli Axundovun əsəri ilə başlanması və səhnənin açıq havada qurulması da xüsusi bir ovqat, ilahi-dən yazılmış tale idi. Bu taleni oxumaq üçünsə bir qədər geriyə qayıtmak lazıim gələcək... Hələ 170 il bundan əvvəl 1852-ci ildə Mirzə Fətəli Axundov bu əsərinin əlyazmasını qoltuğuna vurub məhz Şuşa qalasına üz tutmuşdu. Əsərləri Peterburqdə, Tiflisdə tamaşaya qoynularaq böyük əks-səda doğursa da, ədib onların Şu-

şada səhnəyə qoyulmasını çox arzulayırdı. Eləcə də böyük yazıçı Cəlil Məmmədquluzadə məşhur “Ölü-lər” əsərini ilk dəfə Şuşada ziyanların qarşısında oxuyaraq ictimaiyyətə təqdim etmişdi. Bunlar heç də təsadüfi hadisələr deyildi.

Ta qədimdən Şuşa həmişə sehrleyən, cəlbedən, sevilən şəhər olub. Hərdən adama elə gəlir ki, Şuşaya olan bu qədər sevgi bəlkə də ilahi tərəfindən göndərilən mistik bir vəhyidir. Şuşa sanki hansıa peşəkar bir rejissorun əliylə hazırlanmış tamaşa zalıdır və burada bütün lojalar həmişə tutulmuş olur. Qədim zamanlardan Avropa və Şərqiyyahları, tacirlər, Şərqi - Qərbi mədəniyyətini özündə birləşdirən bu şəhərə xüsusi məraq göstərir, tez-tez bura səfərlər edirdilər. Azərbaycanın tanınmış ziyanlıları, yazıçılar, musiqiçilər, rəssamlar, aktyorlar yay aylarında Şuşaya həm dincəlməyə, həm də gözəl musiqilərdən, tamaşalardan zövq almağa gəlirdilər. Bu isə şəhərdə qaynar mədəni mühit yaradırdı və əksər yaradıcı adamlar bu mühitə can atırdı.

Şuşa həmişə teatra açıq şəhər olub. Meydanlarda, bazarlarda nümayiş olunan “Kos-kosa”, “Kilimarası”, “Qaravəlli”, “Qodu-qodu” kimi xalq oyunları əhalinin canından, qanından gəlirdi. Müxtəlif oyunlar, qəmli şe-



Şuşa Teatrinin Şuşada M.F.Axundzadə “Lənkəran xanın Vəziri” tamaşasından.

bihlər xalqın hiss və duyğularına güclü təsir edir, camaat oyunbazlara qoşularaq şənlənib gülür, şəbih çıxardanlarla birlikdə ağlayır, ağrılar deyirdi. Onlar xüsusi silə oynaması, əyləndirməyi, coşdurmağı çox sevirdilər. Bu oyun ab-havası sonradan yaranacaq professional Şuşa teatrının tamaşalarında da özünü göstərəcək, üslub kimi teatrın səciyyəvi sənət xarakterinə çevriləcəkdir.

Məlumdur ki, yaradıcılıq ruhu, sənət sevgisi elə bir ilahi qüvvədir ki, o, irəli keçərkən insanın sosial mənsubiyəti, ictimai nüfuzu, sinfi təbəqəsi arxada qalır. Şuşanın bu sarıdan bəxti götərib desək, yanılmarıq. Ürəyində sənət sevgisi daşıyan Şuşa varlıları öz sərvətlərini çəkinmədən mədəniyyət üçün xərcleyirdilər. Onlar xüsusi silə teatrın xalqın həyatında, dünyagörüşündə, ictimai baxışının dəyişməsində mühüm rol oynadığını, camaatin teatr sevgisini görüb bu sahəyə xüsusi diqqət ayırdılar. Teatrsevərlərin vəsaiti ilə bina və klublar tikilib xalqın ixtiyarına verilirdi. Məsələn, 1989-cu ildə şəhərin varlı ziyalılarından olan N.A.Xandəmirov 300-400 nəfərlik tamaşaçı tutan teatr binası tikdirmişdi ki, bu da yüksək səviyyəli tamaşalar hazırlamağa imkan verirdi. Təqdirəlayiq hal idi ki, tamaşalardan əldə edilən vəsait xeyriyyə işləri üçün xərcənirdi. Şuşanın tamaşa salonları isə tamaşaçı sarıdan korluq çəkmirdi. Fitri istədəda malik, güclü musiqi, söz duymu olan Şuşa tamaşaçısını aldatmaq mümkün deyildi. Onlar istedadlılarını uzaqdan tanıyırdılar. Oynanılan tamaşalar xalqın ruhuna yaxın idi.

Dini əldə rəhbər tutaraq insanları cəhalətdə saxlamaq istəyən dar düşüncəli, köhnə fikirli insanlar isə teatra olan tamaşaçı marağından çox narahat idilər. Onlar hətta Şuşa ziyalılarının öz vəsaitləri ilə yaratdıqları teatr salonunu qumarxanaya çevirməklə onu gözdən salmaq istəyirdilər. Amma “zəhmətləri” hədər idi. Şuşada teatr sənəti durmadan inkişaf edirdi. XIX əsrдə təhsil almaq üçün Avropanın, Rusyanın şəhərlərinə gedən gənclər oxuduqları ölkələrin teatr ənənələrini də özləriyle Şuşaya götərirdilər. Şuşadakı dünyəvi təhsil ocaqları, xüsusi silə Realnı məktəb teatr həvəskarları

ilə dolu idi. Buranın müəllimləri tamaşalar hazırlayır, həvəskar aktyor kimi səhnələrdə yer alır, tələbələri də tamaşalara cəlb edirdilər. Öz ecazkar ifaları ilə dünyani heyretnə götirən, musiqi məclislərində iştirak edən xanəndələrin də tamaşalardakı rolu böyük idi.

Tarix boyu Şuşanın ictimai-siyasi həyatında baş vərən hadisələr teatrın taleyində də özünü göstərib. Hadisələr isə o qədər çox olub ki, Şuşa teatrının özünü də həyat səhnəsində oynanılan, çox pərdəli, çox şəkilli bir tamaşaya bənzətmək olar. Səhnəsində komik janra dəha çox üstünlük verən teatrın öz həyat tamaşası dram (bəlkə də faciə!) janrında idi. İstər yerli, istərsə də milletimizə, mədəniyyətimizə nifrət bəsləyən kənar qüvvələrin səyi ilə dəfələrlə bağlanan, lakin təslim olmayan Şuşa teatrı sənəti inkişaf etdirmək yanaşı, mürtəce qüvvələrlə də mübarizə aparmalı olurdu. Teatr xalqı maarifləndirmək, cəhalətdən qurtarmaq, dini fanatizmi aradan qaldırmaq məqsədini daşıyırdı, bu isə o dövr üçün olduqca çətin bir iş idi. O zamanın din adamları “əllerinə bir durbin alıb” səhnədə baş verənləri izləyir, tamaşaları pozmaq üçün bəhanə gəzirdilər. Məlumdur ki, həyat səhnəsi kimi teatr səhnəsi də fədakarları, mübarizləri sevir, onların sayısında inkişaf edib təşəkkül tapır. Şuşa teatrı öz repertuarı kimi hər zaman sənət fədailəri ilə də zəngin olub. Əgər fədailər dən söz açırıqsa, şübhəsiz ki, o zaman böyük ədib, pedaqq, ictimai xadim, rejissor Əbdürəhim bəy Haqverdiyevin adını qızıl hərflərlə qeyd etmək lazımdır. Teatr sevgisi onu az qala özünü oda atan pərvanəyə çevirmişdi, yandıqca yanır, şam kimi səhnənin başına dolanırdı. İlk dəfə öz şəhərində, 1884-cü ildə, M.Fətəli Axundovun “Xırs-quldurbasan” tamaşasında müəllimi Yusif bəy Haqnəzərovun oyunu Haqverdiyevi necə tilsimləmişdi, bu tilsim ömrünün sonuna qədər qırılmamışdı. O, zaman səhnədə başqa sehrli hadisələr də baş verirdi. 1897-ci ildə Haqverdiyevin quruş verdiyi “Məcnun Leylinin qəbri üstündə” adlı səhnəcikdə xorda oxuyan 14 yaşlı Üzeyir Cabbar Qaragyadıoğluunun əfsanəvi ifasından, səhnənin sehrindən o qədər təsirlənmişdi ki, uzun müddət bu təsirdən qur-

tula bilməmiş, həyatını musiqiyə bağlamışdı. Yəqin o zaman Haqverdiyevin ağlına gəlməzdi ki, xorda oxulan bu arıq oğlan nə vaxtsa dahi bəstəkar Üzeyir Hacıbəyli kimi tanınacaq, məşhur “Leyli və Məcnun” operasını yazacaq və o, bu operanın ilk dirijoru olacaq. Şuşa teatrının tarixinə adı əbədi həkk olunan fədakar insanlardan biri də görkəmli ziyanlı, müəllim, istedadlı aktyor Mirzə Muxtardır. Bütün həyatını teatra həsr edən aktyor dəfələrlə təqiblərə məruz qalmışdı. On böyük təqib isə 1883-cü ildə N.B.Vəzirovun “Evlənmək bir stəkan su içmək deyil” tamaşasında Həzrət Abbasın adının səhnədə çəkilmesi ilə yaşanmışdı. Zaldakı dindarların hücumundan sonra digər iştirakçılarla birlikdə çətinliklə səhnədən qaçan Mirzə Muxtar bir müdət Ağdamda, Gəncədə gizlənməli olur, Tiflisdə müəllimlik edir və uzun müddətdən sonra nəhayət ki, öz doğma şəhərinə qayğıda bilir. Bəli, Şuşa səhnəsi Haşim bəy Vəzirov, Nəcəf bəy Vəzirov, Yusif bəy Məlik Haqnəzərov, Zülfüqar Hacıbəyov, S.S.Axundov, Rza Mirzəyev, Bədəl bəy Bədəlbəyov, Əbülfət Vəli, Firudin bəy Köçərli, Mirzə Muxtar, Həsənəli bəy Sarıcalinski, İsmayıł Səfibəyov başqa sənət fədailəri ilə bol idi və onların hər birinin Azərbaycan mədəniyyətində öz parlaq yeri, silinməyen imzası var.

Azərbaycanın başqa teatr ocaqlarında olduğu kimi, Şuşa teatrında göstərilən tamaşalar da XIX əsrin ikinci yarısından başlayaraq yeni ictimai məzmun daşıyırırdı. XX əsrin ilk illərində Şuşa teatrının repertuarında M.F.Axundovun “Hacı Qara”, Şekspirin “Otello”, Ə.Haqverdiyevin “Dağılan tifaq”, “Hacı Daşdəmir”, “Ac həriflər”, N.B.Vəzirovun “Hacı Qəmbər”, “Dad yarımcıq əlindən”, “Daldan atılan daş topuğa dəyər”, N.Nərimanovun “Nadir şah”, Z.Hacıbəyovun “Evliyəkən subay”, “Əlli yaşında cavan” və s. əsərləri yer alırdı. Aktyorlardan isə Y.Haqnəzərov, N.Vəzirov, Zülfüqar Seyidbəyov, Məmmədəli Orucov, Zülfüqar Hacıbəyov, Həmid Axundov, Musa Şuşinski, Mirzə Ələkbər Axundov, Surxay Abdullayev, Xosrov və Hüsus Mamayevlər və. b. tamaşaçıların böyük rəğbətini qazanmışdılar.

Şuşa teatrındakı dünyəvilik, tolerantlıq həm onların sənətkarlıq baxımından zənginləşməsindən, həm də mənəvi cəhətdən sağlam və güclü olmasından xəbər verirdi. Bu teatrdə rus truppaları fəaliyyət göstərir, rus dilində tamaşalar oynanılır, dünya dramaturqlarının əsərlərinə müraciət olunurdu.

XIX əsrin sonu, XX əsrin əvvəllərində Azərbaycanın bir çox bölgələrində teatr açmaq üçün sənədlər hazırlanır, sərəncamlar verilirdi. Çünkü sovet ideologiyasının təbliğat vasitələrindən biri də teatr idi. Şuşa teatrı üçün heç bir yazılı sənədə, sərəncama ehtiyac yox idi. Teatr prosesi axar su kimi özünə yol tapır, baş vurub gedirdi. 1920-37-ci illərdə Nərimaniyyə və Şuşa Qəza Fırqə məktəblərində, Cavanlar İttifaqının dram dərnəklərində tez-tez tamaşalar oynanılırdı. 1935-ci illərdə şəhərdə Sabir adına klub açılmış və dram həvəskarları burada mərkəzləşmişdi.

1934-cü ildən başlayaraq Şuşa səhnəsinə erməni hücumları başlandı. Genişlənən sovet ideologiyasının sıfarı ilə Azərbaycanın başqa bölgələrində olduğu kimi, Şuşada da “Kolxoz-sovxoz teatri” yaradıldı. Bütün şər işlərdə mahir olan ermənilər Şuşanın çox yaxınlığında idilər və onların intriqası burada özünü daha tez göstərirdi. Buna görə də onlar tezliklə bu teatrin bağlanmasına nail oldular. 1938-ci ilin fevralında Şuşada yenidən “Kolxoz-sovxoz teatri” yaradıldı. Sovet rejimi hər yolla erməniləri irəli çəkmək məqsədini güdürdü və inadla onlara yerləşmək imkanı yaradırdı. Bunun göstəricisi olaraq erməni millətindən olan A.Barqesyanı Şuşa teatrina direktor, S.Ayriyamı isə baş rejissor teyin etmişdilər. Dünya teatrlarında yeni üslub və janrların yarandığı, teatr ənənələrinin inkişaf etdiyi bir vaxtda Şuşa teatri bütün gücünü sadəcə bu sənət ocağını qoruyub saxlamağa yönəltmişdi. Bu da ermənilərin bizim mədəniyyətimizə, sənətimizə vurduğu ziyanın bariz nümunəsi idi. Güzgü kimi parlaq olan teatrdə erməni hiyləsi açıq-aydın göründü və sonda məğlubiyyətə məhkum idi. Çünkü ermənilərin Şuşa teatrında nə oynanılacaq əsəri, nə aktyor heyəti, nə də tamaşaçısı var idi.



29.06.22. Şuşa “Tut bağlı”

Belə qarışqı bir zamanda Şuşa teatrının azərbaycanlılarından ibarət kollektivi böyük zəhmət və həvəslə öz işini uğurla davam etdirirdi. Tamaşalar əsasən anşlaqla keçirdi. Açıq-aydın görünürdü ki, Şuşa teatri Azərbaycan tamaşaçısından ibarətdir və bir müddət sonra məcburən Həmid Axundov teatra direktor, Ağası Zeynalov isə bədii rəhbər təyin edildi. Lakin ermənilərin təşvişindən sonra sovet rəhbərləri onların xətrinə dəyməmək üçün ikinci bir erməni “Kolxoz-sovxoz teatrı” açıldılar və o da tezliklə iflasa uğradı. Nəhayət, 1943-cü ildə Ü.Hacıbəyov adına Şuşa Dövlət Musiqili Dram Teatrı yaradıldı və Əzizəğa Məmmədov teatra bədii rəhbər təyin edildi. Musiqi ilə nəfəs alan Şuşa teatrı

mədəniyyətimizi əsasən musiqili komediylər, operetta və operalarla zənginləşdirirdi. O zaman repertuarda olan Ü.Hacıbəyovun “Arşın mal alan”, “Məşədi İbad”, “Leyli və Məcnun”, “Əсли və Kərəm”, S.Vurğunun “Vaqif”, “Fərhad və Şirin”, Z.Hacıbəyovun “Aşıq Qərib”, R.Rzanın “Vəfa”, S.Rüstəmin “Qaçaq Nəbi”, C.Cabbarlının “Sevil” “Aydın”, “Solğun çiçəklər”, V.Şekspirin “Otello” əsərləri bunu deməyə imkan verir.

Üzeyir Hacıbəyovun vəfatından sonra, 1949-cu ildə Şuşa teatrı yenidən bağlandı və maliyyəsiz qaldı. Lakin ürəyində teatr yanğısı olan şuşalıları teatrdan gələn qazanc maraqlandırmırıdı, onlara səhnə lazımdı. Bu dəfə 1982-ci ildə Şuşada açılan Mədəni Maa-



Şuşa Teatrı 73 ildən sonra azad Şuşada

rif Texnikumu teatra böyük təkan verdi. Texnikumun müəllimi, istedadlı rejissor və aktyor Yadigar Muradov, Teymur Məmmədov, Azad Məmmədov və başqa teatr sənətçiləri özfəaliyyət kollektivi yaradaraq uğurla çıxış etməyə başladılar. 1987-ci ildə teatr Şuşa Musiqili Xalq Teatrı adını daşımağa başladı. 1990-ci ilin mayında isə Nazirlər Kabinetinin qərarı ilə Şuşa Dövlət Musiqili Dram Teatrı yaradıldı və Yadigar Muradov teatrin bədii rəhbəri təyin edildi. Bu, teatr sevnlər üçün böyük qələbə idi. Teatrin bədii şurası qərrara aldı ki, pərdələri dahi Üzeyir Hacıbəyovun "Arşın mal alan" tamaşası ilə açıñ. Kollektiv böyük həvəslə işə başladı. Lakin bu dəfə pərdələr daha uzun müddətə bağlandı. Ermənilərin torpaqlarımıza hücum etməsi nəticəsində Şuşada yaşayan yurd达şlarımıza bərabər, Şuşa Dövlət Musiqili Dram Teatrı da öz vətənindən didərgin düşdü.

Doğma səhnəsindən, tamaşaçısından ayrı düşən, bir tərəfdən də torpaq, yurd acısı çəkən kollektiv çətinliklə də olsa toparlanıa bildi. Bakıda məskunlaşan teatr Yadigar Muradovun və sədaqəti, zəhmətkeş aktyor heyətinin səyi nəticəsində yenidən öz işini davam etdirməyə başladı. Nəyin bahasına olursa-olsun bu sənət ocağı yaşamalıydı və indi Şuşa teatrinin qarşısında daha böyük məsuliyyət dururdu. Peşəkar teatr kollektivlərinin arasında özünü təsdiqləmək, onlara çətin gündə el uzadan qayğıkes sənət bilicilərinin etimadını doğrultmaq, özünü sabahkı dönüşə hazırlamaq çox vacib məsələ idi.

1993-cü ildə Şuşa teatrı Bakı səhnəsində Üzeyir Hacıbəyovun "Arşın mal alan" musiqili komediyası ilə çıxış etdi. Ürəyində vətən həsrəti olan insanlar bir anlıq da olsa özlərini ovutmaq üçün zala axışındılar. Şuşa teatrinin kollektivi yəqin ki, o gün ən emosional, ən məsuliyyətli çıxışını edirdi. Yadigar Muradovun (Əsgər) yanıqlı vokal səsi zalı titrədirdi. Bu, həm də Şuşada səhnələşdirilməsi yarımcıq qalan tamaşanın nisəgili, həsrəti, emosiyası idi. Mahi Səfərova (Cahan xala), Rauf Şahsuvarov (Vəli), Müşfiq Mehdiyev (Süleyman bəy), Aygün Teymurova (Gülçöhrə), Teymur Məmmə-

mədov (Sultan bəy), Səidə Əliyeva (Telli), Ceyran Əzimova (Aysa) o qədər məharətlə oynayırdılar ki, tamaşaçı alqışı səngimək bilmirdi. Beləliklə, Şuşasız Şuşa teatrı "Him-cim" pantomim festivalı, Ümumrespublika Eksperimental Tamaşalar festivalı, Milli Teatr festivalı, eləcə də başqa festival və müsabiqələrdən bir çox diplom və mükafatlar qazanaraq daha da inamlı çıxış etməyə başladı. Teatrin kollektivi bu illər ərzində tez-tez məcburi köçkünlərlə görüşür, "Nəgmədir, güllüsdür hər dərdə məlhəm" adlı tamaşa-konsertlə cəbhə bölgələrində çıxışlar edir, yurdaşlarında şən, nikbin əhval-ruhiyyə, yurda qayıtmağa inam yaratmağa çalışırlıa. Teatrin repertuarında Ə.B.Haqverdiyev, M.F.Axundov, Ü.Hacıbəyli, C.Cabbarlı, S.Vurğun, S.Rüstəm, R.Rza, S.Rəhman, M.Qənizadə, F.Mustafa, eyni zamanda A.Salarku, S.Bekket, B.Appayev, Konsstantin Simonov, Georgi Mdivani və başqa müəlliflərin əsərləri yer alırdı.

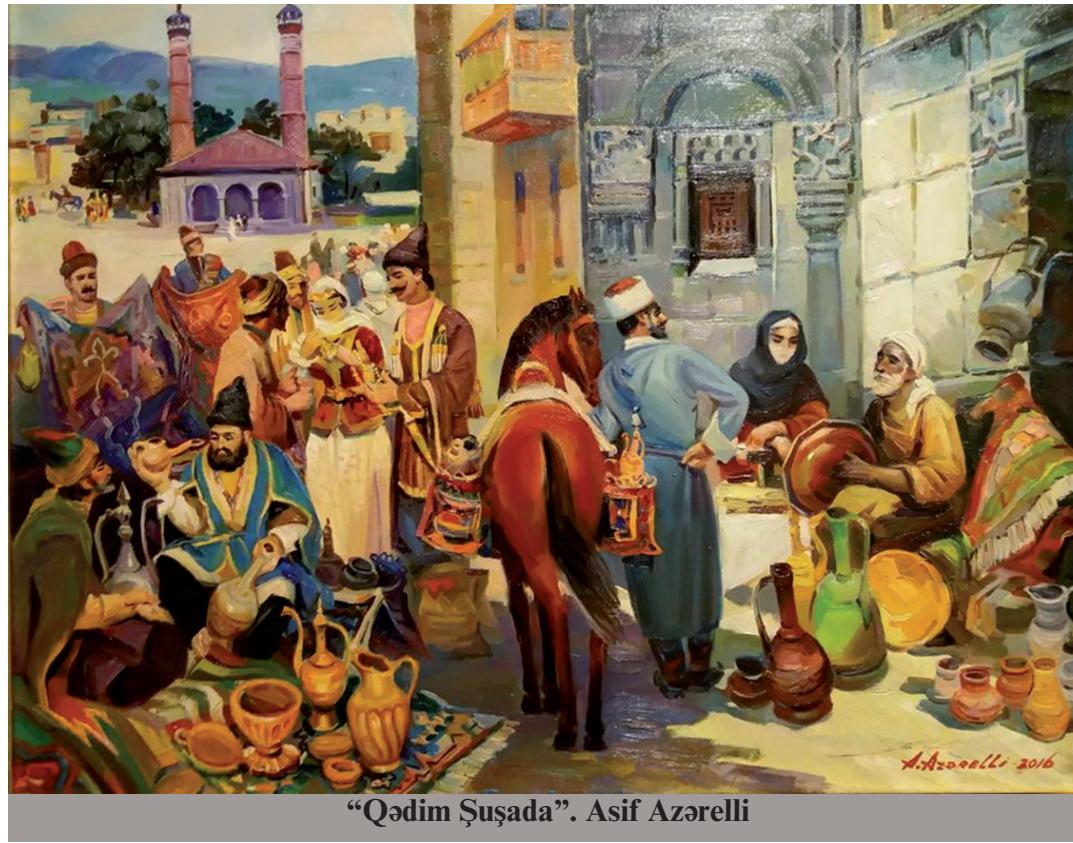
Səhnədən ayrılmayan Şuşa teatrı inamlı, inadla öz yurduna, öz tamaşaçılara qayıtmağı gözləyirdi. Və nəhayət ki, o böyük qayıdış baş verdi. Öləkə Prezidentinin uzaq görənliyi və bacarıqlı siyaseti, ığid Azərbaycan oğullarının rəşadəti nəticəsində Şuşadan sevindirici qələbə xəbəri gəldi.

Budur, 30 ildən sonra doğma kollektiv yenidən yola çıxb. Dağların qoynuyla uzanan dolanbac zəfər yolu onları birbaşa Şuşaya aparr. Kollektivin qəlbində sevinc hissələri, həm də yeni yaradıcılıq planları, böyük uğurlara imza atmaq arzusu aşib-dاشır. Hər kəs inanır ki, Şuşa yenə də qonaqlarını bir-birindən maraqlı tamaşalarla qarşılayacaq, onlara yüksək mənəvi zövq verəcək. Biz də inanırıq ki, mühəribə və qələbə mövzusunda yazılmış yeni məzmunlu əsərlərin ən uğurlu, estetik səhnə həlli yəqin ki, Şuşa teatrasında reallaşacaq. Axı mühəribənin ağrı-acısını, eləcə də qələbə qürurunu Şuşa teatrı kimi kim duya bilər ki?.. Hələlikə Şuşada səhnə dekorları qurulub, təbiətin yaratdığı rekvizitlər: bulaqlar, meşələr, çiçəklili yamaclar, işıq - hər şey öz yerindədir. Və nəhayət, yol bitir və pərdələr açılır. Bu da Şuşa! Alqışlar!!!

Ziyadxan ƏLİYEV
Əməkdar incəsənət xadimi, professor

Şuşa - rənglərin ışığında

Şuşa/2022



“Vətən bağı”na yönəli həsrət və sədaqətini Cıdır düzündən çox-çox uzaqlarda – yad yerlərdə bitməklə nümayiş etdirən xaribülbüllü Şuşanın uzaq-yaxın keçmişdə rəssamların ilham qaynağına çevrilməsi tarixiləşmiş faktdır. İstedadlar yurdu olan Şuşanın bənzərsiz landsaftı, əsrarəngiz təbiəti və memarlığı bu cəlbediciliyi şərtləndirmiştir desək, yanılmarıq.

44 günlük Vətən müharibəsindən sonra Azərbaycan Respublikası Prezidenti İlham Əliyevin sərəncamı ilə qədim şəhərin bu il “Azərbaycanın mədəniyyət paytaxtı”, gələn il isə “Türk Dünyasının Mədəniyyət Paytaxtı” elan olunması da təsdiqləyir ki, tarixən hər birimiz üçün qürur qaynağına çevrilmiş Şuşa daşıdığı nəhayətsiz mənəvi dəyəri bu gün də qoruyub saxlamaqdadır. Qələbə sonrası burada aparılan bərpa və quruculuq işləri də yaxın vaxtlarda onun bütün mənalarda əvvəlki görkəminə və ruhuna qayıdağına hamımızda inam yaradır...

Rəssamların Şuşa ünvanlı qrafika və rəngkarlıq əsərlərinin yaradılması tarixçəsini incələməli olsaq, onda artıq XIX əsrд özünün Usta Qəmbər Qarabağı, Mir Möhsün Nəvvab və Xurşidbanu Natəvan kimi rəssamları ile tanınan şəhər, həm də əcnəbi sənətkarların diqqətini cəlb etməyə başlamışdır. Əgər yerli rəssamların yaradıcılıq nümunələri zamanında yalnız Şuşa mülklərini bəzəyirdisə, Rusiyadan bura üz tutan sənətkarların yaratdıqlarının timsalında isə imperiya-nın mərkəzi şəhərinin insanları “Qafqazın konservatoriyası” kimi məşhurlaşan məkanın tarixi və mədəniyyəti, etnoqrafiyası ilə tanış olmaq imkanı əldə edə bilmisdilər. Bunların arasında Vasili Verezaginin qrafik əsərləri xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Uzaq Peterburqdan Şuşaya üz tutan rus rəssamı burada apardığı müşahidələr və topladığı materialların əsasında bir-birindən maraqlı əsərlər yaratmağa nail olmuşdur. Onların bilavasitə realizm bədii ənənələri əsasında işlənməsi, rəssamın gördüklerinin dəqiqliklə bədii görkəm almasını şərtləndirmiştir. Keçmişin göz öndə olduğu kimi canlandırılması baxımından bu cür yanışma mühüm əhəmiyyət daşıyır.

Sənət aləmində daha çox döyüş səhnələrinin müəllifi kimi tanınan V. Verezagin “Qarabağ” silsiləsində şəhərin ictimai həyatına və məişətinin bütün tərəflərinə yaddaşalan bədii münasibət bildirmişdir. 1865-ci ilin Məhərrəm ayında şəhərdə olan rəssamın “Şuşada Məhərrəm ayında dini mərasimin keçirilməsi”, “Şuşada məscid”, “Şuşada tatar (azərbaycanlı) kafesi”, “Şuşada tatar (müsəlman) məzəri” və s. lövhələri bunu təsdiqləyir. Hazırda Moskva, Sankt-Peterburq və Kiiev muzeylərində qorunan bu nümunələr qrafikanın müxtəlif texnikalarında yerinə yetirilmişdir.

M.M.Nəvvabın “Şuşada Aşura mərasimi” (1873) qrafik diptixi də tamaşaçını xəyalən V. Verezaginin də şahidlilik etdiyi dövərə qaytarır. Onun yaratdığı çoxfigurlu diptixdə Aşuraya, onu qanı bahasına yaranadaların xatırəsinə ehtiram göstərilib. Rəssamin klassik miniatür ənənələrinə bələdçiliyi bu qədər figuru asanlıqla bir kompozisiyada yerləşdirməyə imkan verib. Üst-üstə sıralanma prinsipinə əsaslanan kompozisiyada dini mərasimlə bağlı müxtəlif hadisələr, orada baş verənlərin mənəvi-psixoloji yükü məntiqli ardıcılıqla çox təsirli biçimdə təqdim olunmuşdur.

Geniş ictimaiyyətin az tanıdığı qrafik əsərlərdən biri də uzaq 1897-ci ildə naməlum rəssam tərəfindən işlənilmişdir. Şuşanın ümumiləşdirilmiş görüntüsünü özündə əks etdirən bu lövhədə qala divarları arxasından ucalan şəhərin ümumi mənzəresi görüntüyə getirilmişdir. Ön planda təsvir olunmuş faytonun ümumi kompozisiyani tamamlamaqla, ona dinamiklik bəxş etməsi də duyulandır.

Şuşaya həsr olunmuş lövhələrin daha çox ölkənin sovetləşməsindən sonra yaradılması ilk növbədə respublikada ilk rəssamlıq məktəbinin açılması ilə təsviri və dekorativ-tətbiqi sənətin yeni kadrlarla zənginləşməsi, o cümlədən də, qrafikanın müxtəlif texnikalarında işləyən yaradıcıların yetişməsi ilə bağlı olmuşdur. İyirminci ilin əvvəllərində Şuşadan bu təhsil ocağına üz tutan gənc Əmir Hacıyev sonralar baş tutacaq bütün yaradıcılığı boyu doğma şəhəri vəsf edən əsərlər yaratmışdır. Onun Qarabağ xanlığı tari-



“Şuşanın baharı”. Xuday İbrahimov

xinə işiq salan “Şuşa” (1964) lövhəsi də belə sənət nümunələrindəndir. Gəncə qapıları önünde baş tutan görüşü əks etdirən bu lövhədə tarixi bir görüşün bədiiləşdirildiyini söyləmək mümkündür...

Etiraf edək ki, Şuşaya rəssam diqqətinin yaranmasında onun erməni işğalına məruz qalmasının da duyułası təsiri olmuşdur. Odur ki, Qarabağ – Şuşa ünvanlı əsərlərin leymotivini nə qədər məkanın gözəlliyyinə heyranlıq təşkil etsə də, bu sənət nümu-

nələrində itirilmiş torpaqlara yönəli həm də nisgil qabarılq görünməkdədir. Bu mənada ilk növbədə Əməkdar rəssam Adil Rüstəmov və Vaqif Ucatayın dərin məzmunlu əsərlərinin adını çəkmək olar.

Adil Rüstəmovun “Qarabağ şikəstəsi” (2010) silsiləsi özündə 30-dan çox əsəri əhatə edir. Şəhərin işğalda olduğu vaxt çəkilən bu əsərlərin kompozisiya həllində və süjetlərin bədii şərhində daha çox rəmzişərti ifadə tərzinə üstünlük verən müəllif bununla da

ruhunda gəzdirdiyi Qarabağ-Şuşa acısının həm də çoxqatlı təqdimatı ilə tamaşaçısına düşünmək üçün geniş meydan açmışdır. Obrazlı desək, onun rənglərdən “yoğrulan”, cizgilərdən “hörülən” “Qarabağ şikəstəsi” nə vaxtsa bizlər üçün əlçatmaz olan torpaqlarımıza yönələn bədii ağıdı, qəriblik nəğməsidir.

Təkcə Şuşanın bağlı qapılarına rəssam münasibətində yurdun dilbər guşəsinin üzərindən asılmış “Damokl qılıncı”nda ifadə olunmuş ağrı və kədəri duymaq elə də çətin deyil. Başqa sözlə desək, həm də faciənin acı nəticəsinin görüntüsü olan bu qrafik kompozisiyalar reallığın klassik təqdimatından uzaq olsa da, onlar baş verənlərin obrazlı – ruha təsireddi ifadəsi kimi çox yaddaqalandırlar.

Xalq rəssamı Arif Hüseynovun “Qarabağnamə - tarixin səhifələri” (2019) silsiləsinin bütünlükdə Qarabağ probleminin yaranma və davam tarixinə “bədii güzgü” tutmasının qarşılığında, onun çoxsaylı məzmun tutumunda Şuşa ilə bağlı əsərlərin mövcudluğu təbii qarşılıqlıdır. Müəllifin “Xarıbülbül – Qarabağa bağlı bir gül”, “Güllənmiş heykəllər – Üzeyir Hacıbəyli, Xurşidbanu Natəvan və Bülbül”, eləcə də Şuşa musiqiçilərinə həsr olunmuş bir neçə qrafik lövhəsində şəhərin işgala məruz qaldığı dövrə və yerli əhalinin əhatələndiyi memarlıq tikililərinə və yurdun əsrarəngiz təbiətinə bədii münasibət bildirilmişdir.

Bu əsərlərin hər birində zamanlar arasında mənəvi körpü salmağa xidmət edən duyğulandırıcı məqamlar kifayət qədərdir. Xarıbülbülün doğma ocaqlarını itirmiş altı şusalı gözəllə əlaqəli təqdim olunmuş görüntüsündə bir vaxtlar sələfləri – İbrahim xanın qızı şairə Ağabəyimin dilindən səslənmiş yanğı və həsrət dulu “Vətən bağı al-əlvandır, Yox içində Xarıbülbül...” ifadəsinin xatırılanacağı birmənalıdır...

Tanınmış qrafika ustası Adil Əsədlinin Qarabağ xanlığının qurucusu Pənahəli xan Cavanşirə, xanlığın üçüncü hökmədarı İbrahimxəlil xan Cavanşirə və xanlığın vəziri Molla Pənah Vaqifə həsr etdiyi əsərlərdə (2021) şəhər görüntülərinin kompozisiyaya daxil edilməsinin uğurlu nəticəsini görmək mümkündür.

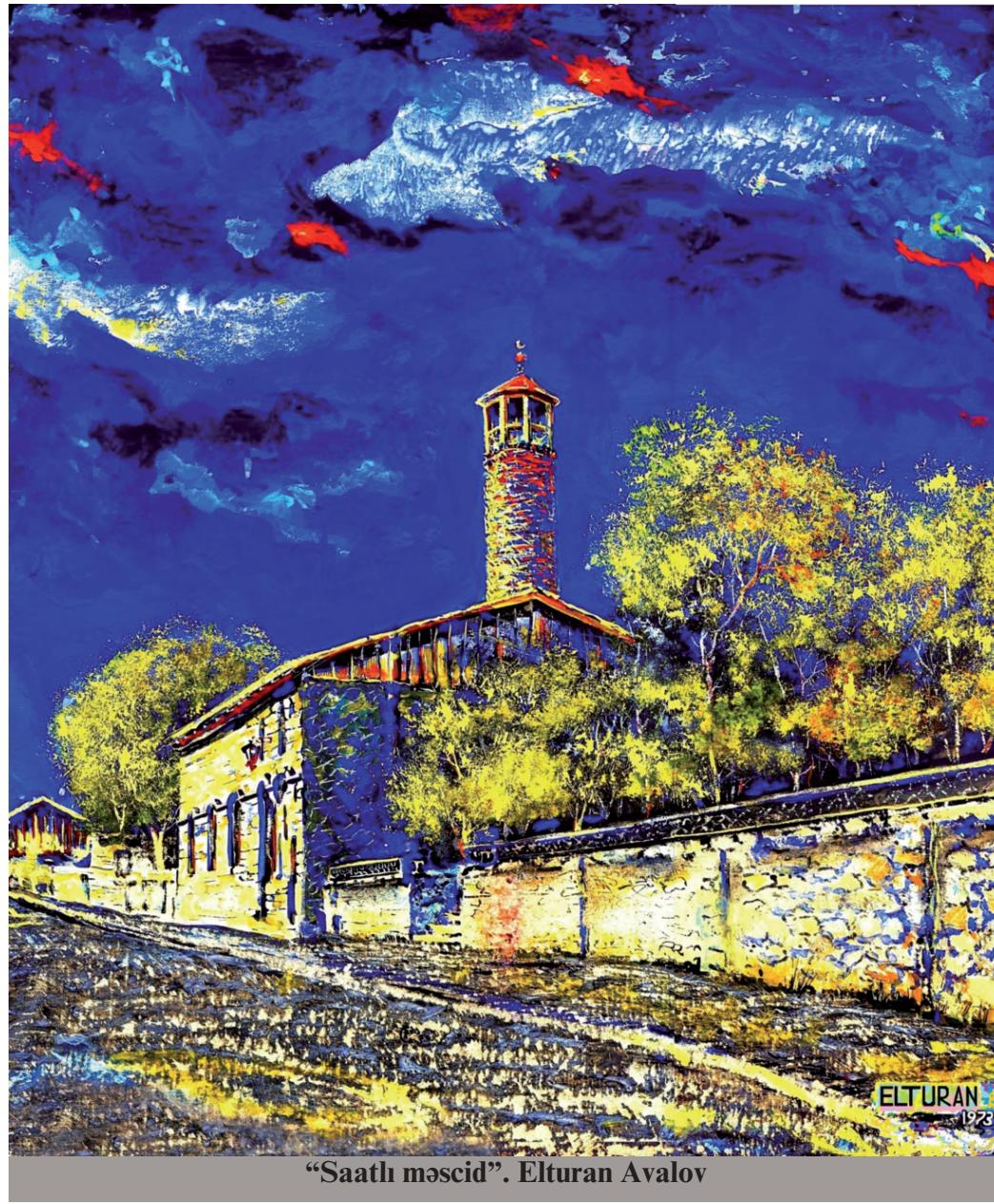
Zamanında qoynunda göz açdığı Şuşanın əsrarəngiz təbiətini özünə ilk gözəllik qaynağı hesab edən və gördükələrini rənglər vasitəsilə vəsf etməyi həyat amalı sayan Rövşən Bayramovun ərsəyə gətirdiyi çoxsaylı qrafik lövhələrdə də yurdumuzun bu dilbər guşəsinə duyğulandırıcı “bədii güzgü” tutulduğunu deməliyik. Həmin lövhələrdə şəhərin ayrı-ayrı meydan və küçələrinə vurğunluqla yanaşı, özündə tarixin müəyyən kəsiyini yaşıdan tikililərin özəlliklərini qabartmaq istəyi duyulmaqdadır. Onun “Natəvanın evi”, “Mərdinli məhəlləsi”, “Mamayı məhəlləsi”, “Şuşa bazarı”, “Daşaltı”, “Qara böyük xanımın qəsri”, “Qızıl qaya”, “Şuşada darvaza”, “Qədim eyvan”, “Şor bulağı”, “Döngədə”, “Qədim Şuşada” və s. əsərlərində şəhərin uzaq-yaxın keçmişini bizlərə sevdirən qürurverici estetika duyğulandırıcı görkəmdə bədiiləşdirildiyindən, onlar zamansızlığa qovuşmuş kimi qəbul olunurlar.

Şuşaya həsr olunmuş qrafik əsərlər arasında şəhərin tarixi əhəmiyyətini özündə hifz edən nümunələr də çoxdur. Memar-rəssam Qəzənfər Əlizadənin ərsəyə gətirdiyi “Şuşa. İbrahimxəlil xanın qalası” (1945) əsəri bu qəbildəndir. Akvarelə çəkilmiş bu kiçikölçülü lövhədə on səkkizinci yüzilliyin yadigarı olan tikilinin möhtəşəmliyini duymaq mümkündür. Onun elə həmin ildə çəkdiyi “Şuşa” əsərinin də Gövhər ağa məscidi qədim şəhərin ovsunlayıcı görkəmindən ilhamlanaraq yaratdığı hiss olunur.

Zamanında Bakıdakı rəssamlıq məktəbində tədrislə məşğul olan Anatoli Qorçakovun çəkdiyi “Şuşada uşaq sanatoriyası” (1930-cu illər) və Vadim İseyevin axırıncı illərdə işlədiyi “Minarəli məscid” əsərləri şəhərin ötən əsrə məxsus mənzərəsini özündə yaşatdığını görə xüsuslu əhəmiyyət kəsb edir.

Bu gün Əməkdar müəllim Yaşar Səmədovun artıq arxada qalan yaradıcılıq yoluna və yaratdığı müxtəlif mövzulu əsərlərə nəzər saldıqda, onun çağdaş qrafika sənətinə yeni nəfəs və forma-biçim özünəməxsusluğunu gətirdiyi kifayət qədər aydın görünür. Onun müxtəlif illərdə yaratdığı “Qarabağ simfoniyası”, “Şu-

Şuşa/2022



şa harayı”, “Xarıbülbül sizi səsləyir!”, “Çinarlar yol gözləyir...”, “El bilir ki, sən mənimsən...”, “Gövhər ağa məscidi” və s. əsərlərində ifadə olunan rəssam düşüncələrində görünənlərin mənalandırılması ilə yanaşı, təsvirin gözlənilməz - obrazlı tutum alması da heyranedicidir...

“Şuşa harayı” əsərində təbiətlə müxtəlif ovqatlı insanların vəhdətindən bədii vasitə kimi istifadə edən müəllifin işgala məruz qalmış şəhərin və onun əhalisinin yaşantlarını dahi Üzeyir bəyin və onun obrazlarının musiqiyə bələnmiş harayı ilə qovuşdurması çox təsirli səhnənin yaranmasına səbəb olmuşdur. II Qarabağ savaşından əvvəl çəkilmiş “Xarıbülbül sizi səsləyir!” əsərində haqlı olaraq xalqımızın mənəviyyat beiyiinə çevrilən Şuşanın Mir Möhsün Nəvvab, Usta Qəmbər Qarabağı və Xurşidbanu Natəvan kimi məşhur sənətkarlarını şəhərin Gövhər ağa məscidi ilə qovuşuqda təqdim edən Yaşar Səmədov, əslində, bu lövhənin bədii çağırış kimi qəbulunu şərtləndirməyə nail olmuşdur. “Çinarlar yol gözləyir...” əsərində Səttar Bəhlulzadə ənənələrini davam etdirən və Şuşa təbiətində gördüklərini “fəlsəfi mənzərə”yə çevirən Yaşar Səmədov üç “boynubükük” ağacın timsalında həsrətə bələnmiş ağrılarımıza obrazlı görkəm vermişdir.

Tanınmış memar-rəssam, Əməkdar incəsənət xadimi Elturan Avalovun Şuşa sevgisi digərlərindən fərqlənir desək, yanılmariq. Belə ki, hələ gənclik illərində “Şuşa şəhərinin memarlığı və onun tarixi sisəsinin qorunması” mövzusunda yazdığı və 1973-cü ildə uğurla müdafiə etdiyi dissertasiya işində “Qarabağın incisi”nə yönəli yaranan maraq və məhəbbət sonrakı illərdə yaradılacaq çoxsaylı qrafik işlərin əsas leymotivinə çevrilmişdir. Bu əsərlərdə onun daşlar-da yaşayan tarixin gözəlliyyini bütün incəliyinə kimi tamaşaçıya çatdırma bilməsi kifayət qədər görünəndir...

Şuşalı Zaur Mirzəyevin doğma şəhərə həsr etdiyi qrafik lövhələr də özünəməxsus estetikası ilə diqqət çəkir. Tuş-pero texnikasında yerinə yetirilmiş bu lövhələrdə yüksək qrafik mədəniyyət nümayişinə şahid-

lik etmək mümkündür. Bu səbəbdən də onun aq-qara cizgilərlə bədiiləşdirdiyi Gəncə qapısı, Meydan bulağı, Vəqifin abidəsi, Qala divarları, Natəvan bulağı və müxtəlif məhəllələrin ümumi görüntülərində müəllifin hamımıza qürurvericilik bəxş edən mənəvi-bədii qaynaqlara ölçüyəgəlməz rəğbəti duyulmaqdadır.

Etiraf etmək lazımdır ki, hamımızın qürur qaynağı kimi qəbul etdiyi bu qala-şəhər itiriləndən sonra bədiiləşdirilməsinə maraq duyuları dərəcədə çoxalmışdır. Rəssamlar tarixə ekskurs edərək arxada qalan və şəhərin inkişafında önəmlı yer tutan hadisələri bədii görüntüyə çevirməklə yanaşı, onun gözoxşayan mənzərələrini, eləcə də işğalçılara qarşı apardığı mübarizəni rəng və cizgilerlə əbədişdirməyə çalışmışlar. Bu mənada istedadlı qrafika ustası Tahir Məcidovun yaratdığı “Şuşa” triptixinin adını çəkməklə, bu lövhələrin bədii məziyyəti barəsində söz açmaq istərdik. Adından da göründüyü kimi, rəssam Şuşaya həsr etdiyi qrafik əsəri tiptix, yeni üçlük formasında həll etmişdir. Belə ki, onlardan biri şəhərin qədim mənzərəsinə, digərləri isə bu gününə və gələcəyinə həsr olunmuşdur.

Etiraf edək ki, Şuşanın işğaldən azad olunması əksər yaradıcılarımı ruhlandırmış, onun dünəni və bu gününü özündə əks etdirən maraqlı qrafika nümunələri ərsəyə gətirilmişdir. Bunların sırasında bərdəli rəssam Vahid İsmayılovun akvarellə çəkilmiş silsilə əsərlərini xüsusi qeyd etmək istərdik. Onun “Şuşa yolu”, “Şuşa şəhəri”, “Daşaltı yolu”, “Şəhər motivi”, “Şuşaya gedən yol”, “Şuşanın səhəri”, “Şuşa. Laçın yolu”, “İsa bulağı”, “Şuşanın dağları” və s. qrafik lövhələrində müəllifin yurd sevgisi dərindən duyulmaqdadır.

Gəncəli gənc rəssam Faiq Məmmədovun sulu boya ilə çəkdiyi silsilə əsərlərdə Şuşa dağlarına sonsuz vurğunluq duyulur. Şəhəri dövrələyən dağlara müxtəlif rakurslardan göz qoyan müəllifin hər dəfə tapdıgı fərqli gözəllik qaynaqlarında onun dərin müşahidə qabiliyyətinə malik olması duyulmaqdadır.

II Qarabağ savaşında əldə olunan böyük Zəfərin



yaradıcılarını son dərəcə ilhamlandırmاسının nəticəsidir ki, qələbədən dərhal sonra bir-birindən məraqlı qrafik nümunələr yaradılmışdır. Belə əsərlərdən birini də daima Şuşa həsrəti ilə yaşıyan gənc rəssam Aysel Əliyeva ərsəyə gətirmiştir. Onun şəhərin qala qapısından Şuşa təbiətinə baxışında məkəna sonsuz sevgi duyulmaqdadır. Elə qapı üzərində dalgalanan və təsviri tamamlayan “Sən mənim köksündə çarpan ürəksən, Çölünə, düzünə Vətən deyirəm!” (İsa İsmayılladə) beytində də məkana yönəli ölçüyəgəlməz ehtiram və qürur hissi hifz olunmaqdadır...

Şuşanın musiqiyə bələnmiş əsrarəngiz təbiətinin gözəlliyyinə rəngkar-rəssamlarımızın bədii münasibətində görünənlərdən ilhamlanmaq istəyi kifayət qədər qabarıq olduğundan, bu gün həm də qiymətli saxlanca kimi dəyərləndirilən həmin əsərlər zamansızlığa qovuşmuş tutumda çağdaş nəslin gələcək xələflərinə layiqli töhfəsi hesab olunmağa layiqdir. Belə əsərlərin sırasında görkəmli firça ustası Xalq rəssamı Mikkayıl Abdullayevin şuşalı qadınların gəzintisini əks etdirən “Axşam” (1947), Xalq rəssamı Səttar Bəhlulzadənin Şuşa ünvanlı-lirik ruhlu “Cıdır düzü” (1956), “Çaxmaq meşəsi” (1956), “Dağlarda yol” (1956), “Şuşa ətrafında” (1957), “Yuxarı Daşaltı” (1957), “Dumanla bürünmüş dağlar” (1957), “Qarabağ mənzərəsi” (1957) və s. tablolarının adını çəkmək olar.

Xalqımızın uzaq-yaxın keçmişinə özünəməxsus bədii münasibət göstərməsi ilə həmkarlarından fərqlənən Orxan Hüseynovun “Şuşa şəhəri” (2007), Xalq rəssamı Toğrul Nərimanbəyovun “Şuşa” tablolarında burada keçirilən Novruz şənliklərinin nikbin ovqatı öz əksini tapmışdır.

Yuxarıda Şuşa ünvanlı qrafik işlərindən söz açdıığımız Rövşən Bayramov, həm də reallığı ilə diqqət çəkən rəngkarlıq əsərlərinin müəllifidir. Onun müstəqillik illərində ərsəyə gətirdiyi “Aşağı Gövhər ağa məscidi”, “Seyidli məhəlləsi”, “Ağzı yastı kaha”, “Topxana”, “Hacı Yusifli məhəlləsi”, “Qaraböyük xanımın qəsri”, “Çətir şəlaləsi”, “Ağadədəli məhəllə-

si”, “Daşaltı dərəsi”, “Gəncə qapısı”, “Güldəstə məscidi”, “Şuşa qalası”, “Cıdır düzü”, “Qala divarı”, “Daşaltı körpüsü”, “Saatlı məscidi”, “Mərdinli məhəlləsi”, “Qədim küçə”, “Mamayı məhəlləsi”, “Qara Böyükxanımın qəsri”, “Yay teatri”, “Xan qızı bulagi”, “Yuxarı Gövhər ağa məscidi”, “Şuşanın panorama” və s. tabloları özündə bilavasitə mənzərə janrıının estetikasını hifz etsələr də, daşıdıqları bədii yükün tutumuna görə daha əhəmiyyətli hesab olunurlar.

Şuşaya həsr olunmuş rəngkarlıq tabloları arasında təsviri sənətin müxtəlif nəsillərini təmsil edənlərin bir-birindən fərqli əsərləri mövcuddur. Bu mənada görkəmli firça ustası Altay Hacıyevin “Şuşa”, “Ağa Bəyim ağa”, “Xarıbülbül”, “Xurşidbanu Natəvan”, “Şuşaya su kəmərinin çəkilməsi” (hamısı 1990-ci illər), Xalq rəssamı Nadir Əbdürəhmanovun “Şuşa” (1960-ci illər), Xalq rəssamı Sakit Məmmədovun “Cıdır düzü” (2016), Xalq rəssamı Sirus Mirzəzadənin “Mələklər də deyir: Qarabağ Azərbaycandır!” (2021), Isa İbrahimovun “Meydan bulağı” (1962) və “Şuşa” (1964), İntiqam Ağayevin “Şuşam mənim” (2000-ci illər), Əməkdar rəssam Mahmud Tağıyevin “Şuşa” (1960), Belorus Respublikasında yaşayış-yaradan soydaşımız Kamil Kamalın “Doğma şəhərimin taleyi” (1999), Əməkdar rəssam Asif Azərellinin “Qoca qarabağlı” (1987), “Silah seçimi” (2000-ci illər) və “Cıdır düzü” (1990-ci illər), Əməkdar rəssam Elşən Hacızadənin “Şuşam mənim” (2015), “Azərbaycan muğamının Cabbarı” (2016) və “Dua” (2019), Əməkdar rəssam Isa Məmmədovun “Şuşa. Qələbə günü” (2021), Xuday İbrahimovun “Şuşa tutu” və “Şuşa” (hər ikisi 2020-ci il), Nailə Əhmədovanın “Şuşa dağları” (2022) və Viktor Xruslovun “Azərbaycan torpağı. Şuşanın dağları” (1970-ci illər) əsərlərinin adını çəkmək olar.

Qələbə ilə yekunlaşan Vətən müharibəsindən sonra Şuşa ünvanlı əsərlərin sayı duyulası dərəcədə artmışdır. Həmin tabloların arasında düşmən üzərində qələbəmizin rəmzinə çevrilən xarıbülbülü təsvir edən nümunələr də çoxluq təşkil edir. Xalq rəssamı Arif

Şuşa/2022





“Daşaltı yolu”. Vahid İsmayılov

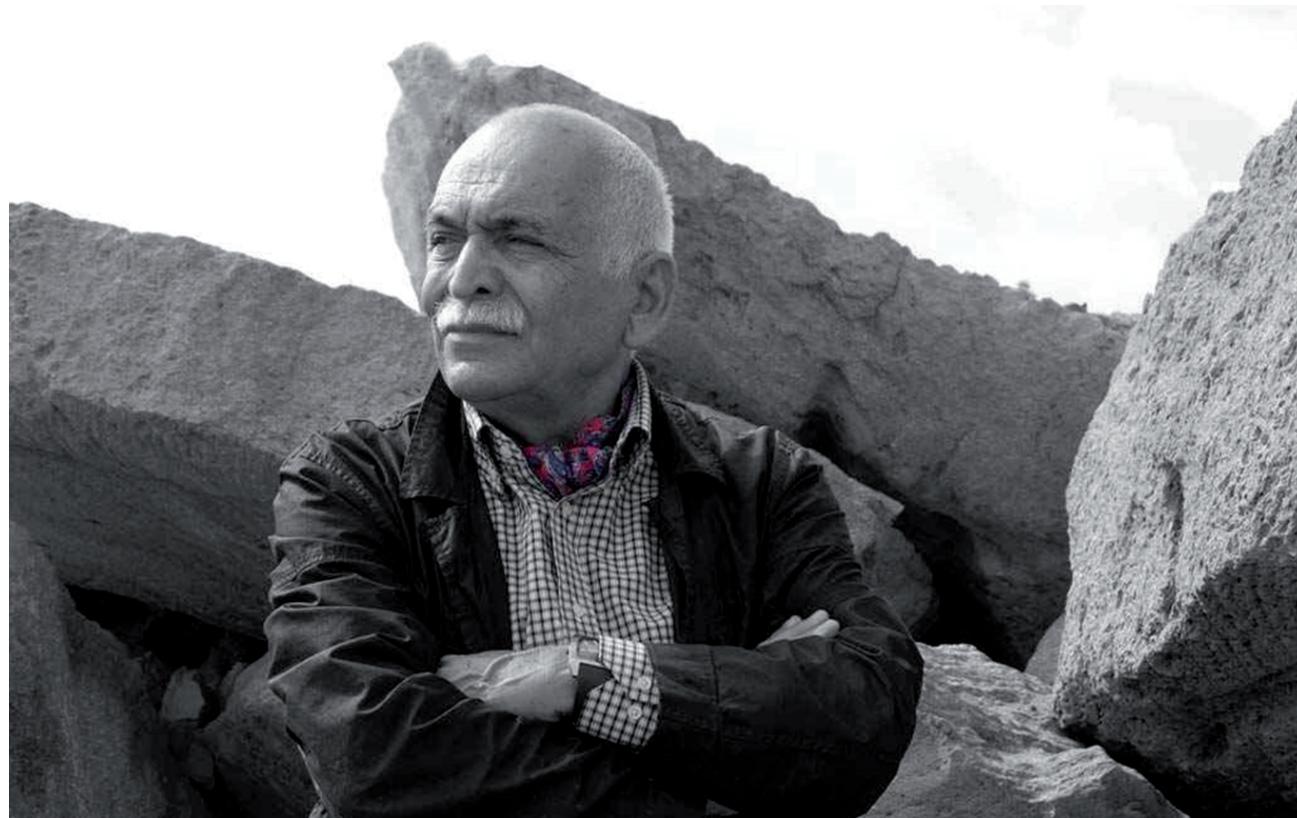
Əzizin “Qələbə rəmzi” (2021), Cabbarovun “Xaribülbül” (2021), Əməkdar rəssam Natiq Fərəcullazadənin “Xaribülbülün arzusu” (2016), Təbriz Soltanının “Xaribülbüllərin oyanışı” (2021), Sayalı Quliyevanın “Rəmz” (2021), Əməkdar rəssam Rəşad Səyyar Əliyevin “İsa bulağı meşəsi” (2010), “Ağa körpüsü” (2012), “Xaribülbül” (2012) və “Şuşa qalası” (2012), Elmar Manaflının “Cıdır düzü” (2021) və başqa müəlliflərin əsərləri bu qəbildəndir.

Həmkarları arasında istenilən kompozisiyanı mənalandırmaq məsələsində kifayət qədər səriştəli olan

İsmayılov İsmayılovin “O gün gəlmışdır!” (2021) tablosunda böyük Zəfərin ərəfəsində cəbhədə baş verənlərə bədii görkəm verilmişdir. Rəssamin təqdimatında 44 günlük mübarizənin sonu - kompozisiyanın məna-məzmun daşıyıcısı seçilmişdir. Düşmən tapdağından azad olunmuş Vətən torpağında – elektrik dırayındə və uzaq dağ zirvəsində - Şuşada milli bayramızın dalğalanması artıq şanlı Azərbaycan Ordusunun qələbəsinin yetişdiyindən xəbər verir. Rəssamin dirəklə dağ arasındaki məkanı işığa bələnməsi də buna bədii işarə kimi qəbul olunur...

“Qarabağnamə” - Qarabağın güzgüsü

Şuşa/2022



Qarabağ hər zaman sənətkarların ilham mənbəyi olub. Füsunkar gözəlliyi, keşməkeşli tarixi, zəngin keçmişə və bol-bəhrəli təbiətə, torpaqlara malik olması sənət əhlini düşündürüb, həyəcanlandırıb, onları yaratmağa sövq edib. Az qala otuz illik həsrətimiz isə sənətin bütün növlərində ən müxtəlif ağrılı, maarifləndirici, öyrədici və s. əsərlərin meydana gəlməsinə səbəb olub. Bir sözlə, otuz il ərzində sənət bir an belə unutmayıb Qarabağı. 44 günlük Zəfər savasımızdan və tarixi qələbəmizdən sonra isə Qarabağa yeni bir baxış, fərəhli bir yanaşma sənətin üzərinə düşən vəzifədir. Günüümüzdə hər bir sənət adımı bu doğma yurda olan sevgisini yaratdığı əsərləri ilə çatdırmağı özünə müqəddəs borc bilir. Belə sənətkarlarımızdan biri də Azərbaycanın Xalq rəssamı Arif Hüseynovdur. Yaradıcılığı ilə milli adət-ənənələrə, folklorla bağlı olan rəssam hələ gənciliyindən, “Göyərçin” jurnalında çalışdığını illərdən istər klassik, istərsə də müasir yazarların yaradıcılığı ilə tanış olub, ədəbiyyatımızı, tariximizi dərindən öyrənib, özünəməxsus sənət yolu seçib. Tariximizi öz sənətinin imkanları ilə əbədiləşdirmək, gələcək nəsillərə ötürmək rəssamın sənət kredosuna əvvəlilik. Dərgimizin Şuşa özəl sayını çapa hazırladığımız günlərdə Arif müəllim qonağımız oldu. Axı bir neçə il önce, hələ Qarabağ düşmən tapdağında olanda o, «Qarabağname» silsiləsini sənətsevərlərə təqdim etmişdi. Elə həmin təqdimatda dediyi sözlər, verdiyi vəd səhbətimizin əsas mövzusu oldu. “Azərbaycanda və dünyadan müxtəlif yerlərində sərgilərim olub, amma heç vaxt bu cür həyəcanlanmamışam. Beş ilimi sərf edib bu əsərləri çəkdim, amma bitibmi bu silsilə, yəqin ki yox... Silsilə o zaman bitəcək ki, mən Qarabağa sancılmış qələbə bayrağını çəkəcəyəm...”

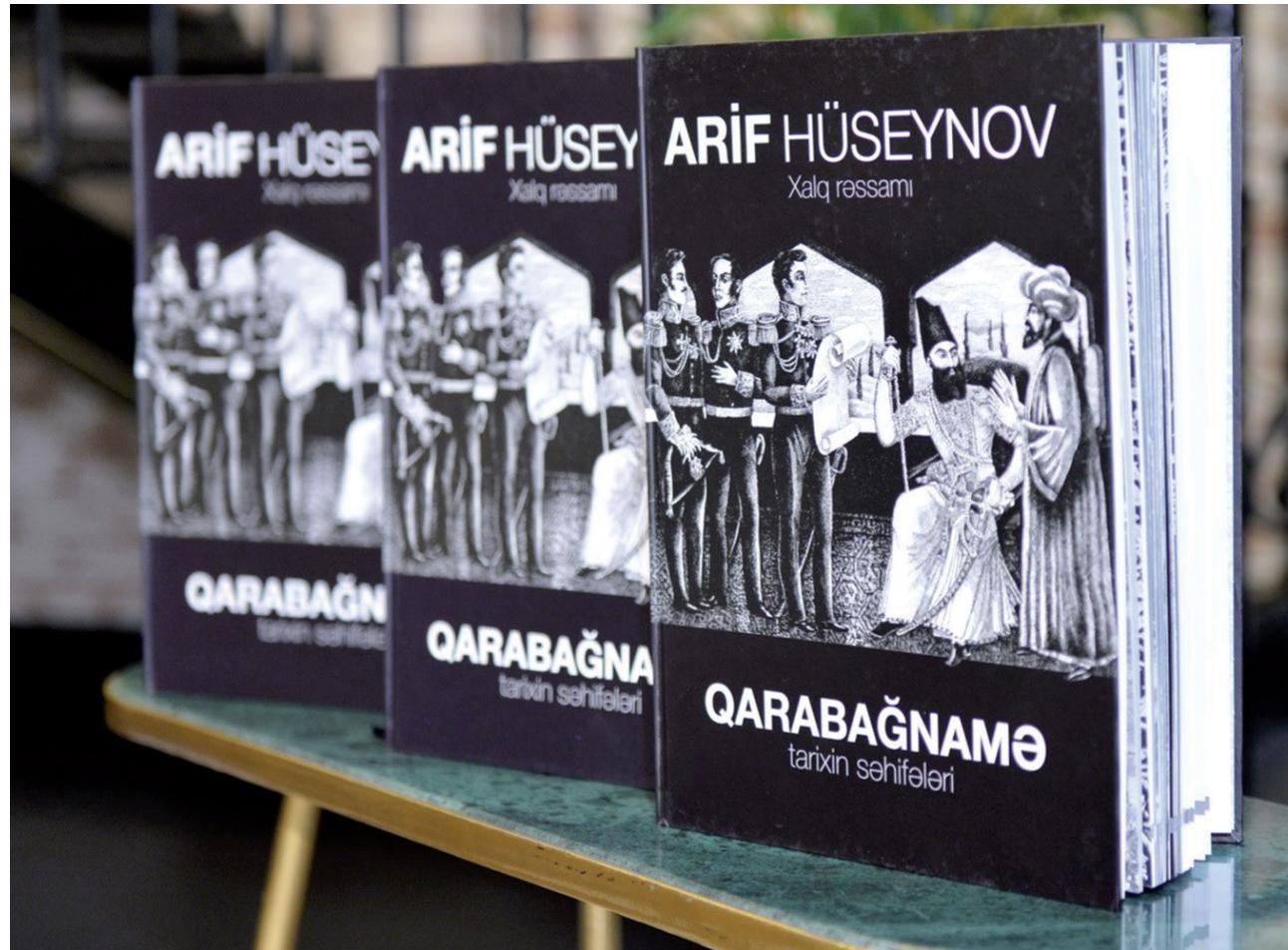
Qarabağın azadlığı bütün bu illərdə hər bir azərbaycanının əsas hədəfi, arzusu, niyyəti olub... Sevilən rəssamla səhbətimizə isə lap əvvəldən başlıq...

“Mən hələ ilk gənclik illərindən, 2-ci kursda

oxuyarkən “Göyərçin” jurnalında çalışırdım. Jurnal üçün çəkdiyim illüstrasiyalar oxucular tərəfindən maraqla qarşılanırdı. Jurnalın bədii materialları mənə həm klassiklərlə, həm də müasir yazarlarla tanış olmaq imkanı yaradırdı. “Göyərçin” jurnalı həm də mənim nağıllara olan marağımı artırırdı. Artıq bu nağıllara uşaq gözü ilə baxırdım. Elə həmin illərdə bu qənaətə gəldim ki, uşaq vaxtı oxuduğun nağılları böyüyəndən sonra yenidən oxumaq lazımdır. Çünkü insan oxuduğu əsərə müxtəlif yaş dövründə hər dəfə fərqli baxır, başqa cür qavrayır. “Göyərçin” jurnalında işlədiyim zamanlarda hələ yaradıcılıq axtarışındaydım. O gərgin sənət axtarışlarından sonra isə muğamlara, Novruz adət-ənənələrinə gəlib çıxdım. Hər zaman milli köklərimizi, tarihimizi öz үsullarımla ifadə etməyi düşünürdüm”.

Arif Hüseynovun milli köklərimizə bağlı olan “Qarabağ şikəstəsi”, “Mis qablar”, “Kəndirbazlar”, “Aşıq” və s. əsərləri miniatür sənətinə olan dəyerli töhfədir. Məşhur “Hop-hopnamə”yə çəkilən karikaturaları isə onun yaradıcılığında özünəməxsus yer tutur. Görkəmli rəssam Əzim Əzimzadədən sonra “Hophopnamə”yə tamam fərqli yönən yanaşan Arif Hüseynov Sabir şeirini yeni ve özünəməxsus tərzdə rəsmə-karikaturaya çevirib. Təbii ki, fərqlilik, yenilik həmişə birmənalı qarışlamır, onun qəbul edilməsi üçün bəzən zamana ehtiyac olur.

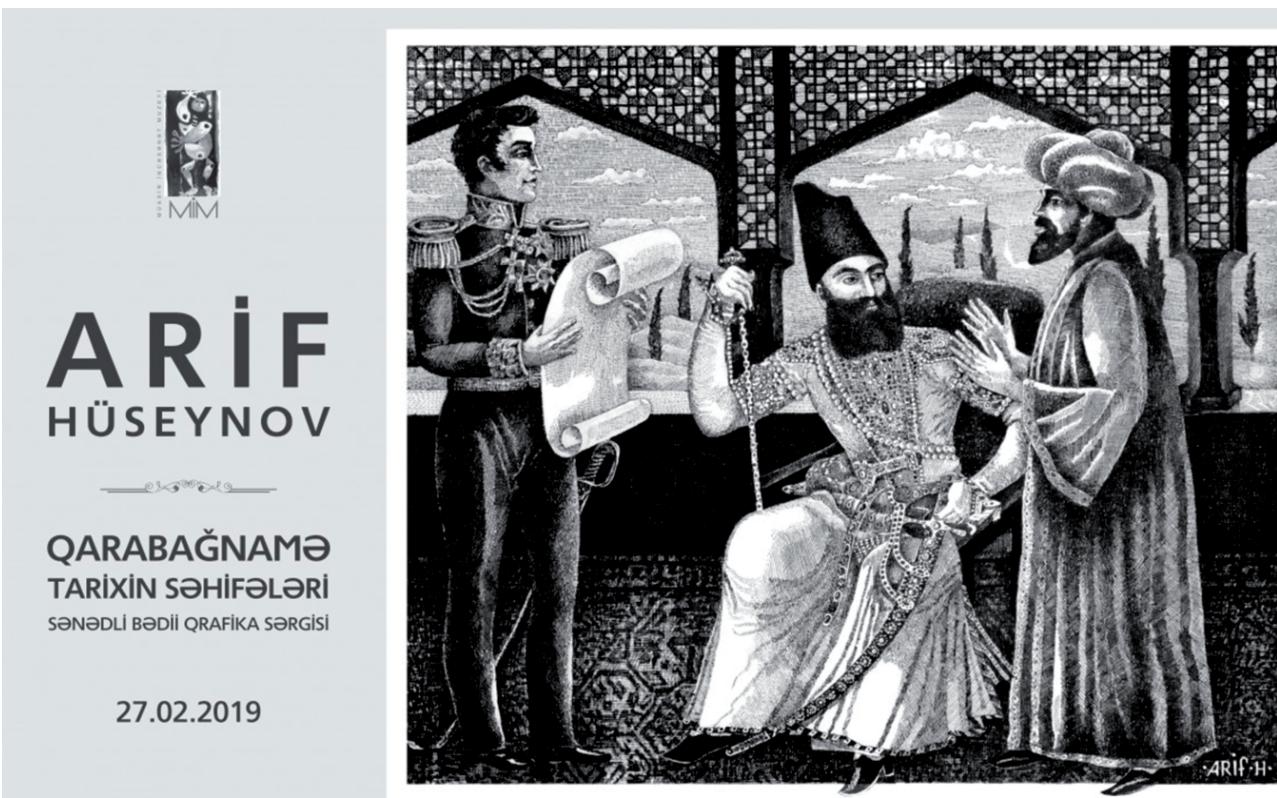
“Məşhur rəssam Mikayıl Abdullayev mənim müəllimim olub. O, bir gün mənə dedi ki, Sabirin “Hophopnamə”sinə illüstrasiya çəkməyi sənətə həvalə etmək istəyirəm. Açığı, əvvəlcə bir qədər tərəddüd etdim. O zaman “Yazıcı” nəşriyyatında baş redaktor işləyən Əliağa Kürçaylı məni yanına çağırıb dedi ki, sənin işlərini çox bəyənirəm, “Hophopnamə”yə illüstrasiya çəkməyin gözlə alınacaq. Əzim Əzimzadənin çəkdiyi karikaturalar artıq xalqın yaddasına hopmuşdu. Mən isə bu işə Əzimzadə ənənəsinin davamçısı kimi yanaşmaq istəmirdim. Yeni cığır



açmaq istəyirdim, Sabirin şeirlərinə baxışım tamamilə fərqli idi. Onları başqa gözlə oxumuşdum. Beləliklə, əsərlərin eskizlərini çəkdirim. 1981-ci ildə 12 ədəd illüstrasiya ilə birlikdə "Hophopnamə" çapdan çıxdı. Təbii ki, bu kari-katuralara görə məni qinayanlar, tənqid edənlər də çox oldu. Ancaq sonra hər şey yoluna düşdü. Bu rəsmlər haqqında xoş sözlər eşitdim. 2010-cu ildə Prezidentimiz M.Ə.Sabirin 150 illik yubileyini keçirmək haqqında sərəncam imzaladı və

mən "Hophopnamə"nin yeni nəşri üçün 40-a yaxın illüstrasiya çəkdirim. 2012-ci ildə kitab çox yüksək səviyyədə çap olundu və ora Əzimzadənin illüstrasiyalarını da əlavə etdik. Oxucuda Sabir şeiri haqqında hərtərəfli təsəvvür yaranmasından ötrü bu illüstrasiyaların da inkişaf yoluna nəzər salmaq vacib idi".

Gərgin zəhmət və istedad hər zaman öz bəhrəsiyi verir. Sevilən rəssamın Bakı, Moskva, Türkiyə, Praqa, Almaniya, Yaponiya, Niderland və s. ölkə-



lərdə sərgiləri keçirilib. Bu sərgilərdə nümayiş olunan əsərlərdə maarifçilik ideyası bir qayda olaraq əsas xətti təşkil edib. Rəssamın ən böyük maarifçilik işi isə “Qabağnamə” kitabı idi. Bu silsilə Qarabağ tarixini əks etdirən ən qiymətli əsərlərdən bıdır.

Arif Hüseynov “Qarabağnamə” albomunu hələ 2013-cü ildən isləməyə başlayıb. Özünün də dediyi kimi, bu işdə ən böyük missiyası tariximizi gələcək nəslə ötürmək, həqiqəti dünyaya tanıtmaq olub. Rəssam bu albomda Qarabağın alban dövründən bu yana olan tarixini vərəqləyir, öz müşahidələrini, rəssam təxəyülünü də ora əlavə edərək mükəmməl sənət nümunələri yaradır. Albomda yer alan Qaraba-

ğın rəmzləri, Şuşadakı heykəllər, alban abidələri, Xudafərin körpüsü, Xarıbülbül çiçəyi, Türkmənçay müqaviləsinin fərmanı və s. həm də reallığı əks etdirən sənədlər hekayələrdir. Bir sözlə, “Qarabağnamə” kitabı rəssamın ən dəyərli işlərindən biridir. Çünkü bu alboma zəhmətlə bərabər, həm də yurd sevgisi, vətən məhəbbəti qatılıb. “Qarabağnamə” həm də sonu zəfərlə bitən bir epopeyadır və bu la-yihənin ideyası da zərurətdən yaranıb.

“Azərbaycanın Birinci vitse-prezidenti, Heydər Əliyev fondunun prezidenti, YUNESKO-nun xoş məramlı səfiri Mehriban xanım Əliyevanın təşəbbüsü ilə hazırlanmış “Qarabağ həqiqətləri” kitabı ilə tanış olduqdan sonra Qarabağ mövzusunda



əsərlər işləməyə başladım. Kitab məni çox təsir-ləndirmişdi. Bu tarixi hadisələrə biganə qalmaq mümkün deyildi. Elə o zaman özümə bir növ “sosial sifariş” verdim. 2013-cü ildə başladığım albomu 2016-ci ildə başa vurdum. Amma iş davam edirdi. 2019-cu ildə, Xocalı faciəsinə həsr olunmuş tədbirdə təqdim olunan “Qarabağnamə”yə tamaşa edən iştirakçılar, albom haqqında yüksək fikirlər bildirir, “bunun davamı olacaqmı?” - deyə soruşurdular. O zaman qətiyyətlə deyirdim ki, qələbədən sonra bunun davamını işləyəcəyəm”.

2020-ci ilin 44 günlük zəfər mühabibəsindən sonra Arif Hüseynov izləyicilərinə söz verdiyi kimi, ağıqara rənglərlə işlədiyi “Qarabağnamə”yə səkkiz ədəd qalibiyyət rəngində plakat-rəsmələri də əlavə etdi. “Biz qalibik”, “Baş komandan”, “Qarabağ şikəstəsi” “Azərbaycan əsgəri, irəli”, “Bir millət, iki dövlət”, “Azərbaycan ordusu” və s. əsərlər zəfəri tərənnüm edirdi. Beləliklə, 2021-ci ildə tamamlanmış, sonu zəfərlə biten ikinci “Qarabağnamə” çapdan çıxdı.

Zəfərdən sonra azad edilmiş torpaqlara səfər etmək, o torpaqların həyəcanını yaşamaq sənət adəmi üçün tamamilə başqa bir yaradıcılıq stimuludur. Arif Hüseynov işgaldən azad olunmuş Ağdamə səfərini heç cür unutmur.

“Ağdam teatrının qarşısında dayanarkən bir triptix haqqında düşünürdüm. Və bu əsərin əsas mərkəzi Ağdam teatrının məhvi idi. Başqa adam yəqin ki, dağidlı daşları, binanı düşünərdi. Mən isə teatrdaçı obraxların ölümünü göz önünə gətirirdim. Məcnunun, Otellonun, Don Kixotun ölümü, işgalçılardın əli ilə bağlanan pərdələr və s.”

Ağdamın daşlarının səpələnib töküldüyü, xarabaya çevrildiyi teatr binasının qarşısında dayanan rəssamın düşüncəleri onu Ağdamə həsr olunmuş triptixin yaranmasına gətirib çıxartdı. “Teatrın məhvi”, “Şahbulaq qalası”, “Ağdam cümə məscidində azan səsi” əsərləri Qarabağ tarixinə rəssamin gözü ilə güzgü tutan bir sənəddir, desək, yanılmarıq. Və rəssam bu əsərlərin təqdimati üçün kreativ bir addım

seçib. O, əsərləri sərgi salonunda deyil, teatrın dağıdılmış binası önünde nümayiş etdirib. Rəssam tərəfindən bu təşəbbüs – dağıntılar önünde nümayiş olunan sənət əsərləri dünyaya bir ismarıcı idı.

Bu yaxınlarda isə Arif Hüseynov Qarabağın baş tacı olan Şuşaya səfər edib. O, “Bank Respublika” və “Zəfər” Şəhid Ailələrinə Dəstək İctimai Birliyinin təşkil etdiyi layihə əsasında şəhid uşaqlarının rəsm sərgisinin iştirakçısı olub. Yəqin ki, atalarının qəhrəmanlıq göstərdiyi yerə səfər edən, orada rəsm çəkən uşaqlar uzun müddət bu yerləri yaddaşlarında saxlayacaqlar.

“Orada məni həyəcanlandıran çəkilən rəsm-lərdən çox, bu uşaqların aldığı təəssürat idi. Öz ovqatım isə heç vaxt yadımdan çıxmayacaq. Mən-cə, qəlbi sənətlə, vətən sevgisiylə döyünen hər kəsi Şuşa təsirləndirir. Təbiət bu yerdən heç nəyi əsirgəməyib. Şuşada gördüküm hər bir mənzərə canlı sənət əsəridir. Necə deyərlər, bu yerlərin təbiəti ən gözəl rəssamdır. O müqəddəs torpağa ayaq basmaq, üstəgəl, qəhrəman ataların balaları ilə birgə bunu etmək yüz qat böyük fərəh idi. Biz ömrümüz boyu o müqəddəs ruhla-ra borcluyuq və bu borcu onların bizə qoyub getdikləri davamçılarına, övladlarına qulluq etməklə az da olsa ödəyə bilərik”, - deyir rəssam.

Hər zaman gənclərə, xüsusilə şəhid uşaqlarına rəssamlıq sənətində dəstək olan, onlarda vətənpərvərlik hissinin yüksəlməsinə, istedadlarının üzə çıxmاسına köməklik göstərən rəssam, inanrıq ki, nə vaxtsa bu uşaqların böyük rəsm sərgilərinin de iştirakçısı olacaq. Belə səfərlərdən sonra böyük əsərlərin yaranması isə inkaredilməzdır.

Arif müəllimin həyat və yaradıcılıq yoluna nəzər salanda qəribə bir ardıcılıq, davamiyyət qanunu nəzərə çarpır. Yaradıcılıq onun üçün həm tale işidir, həm də ardıcıl zəhmət. Hələ uzun-uzun illər Şuşanın, Qarabağın rəssamin rəng dünyasının əsas çaları olacağına heç bir şübhə yoxdur.

NƏZRİN

Ülviyyə HƏMZƏYEVA,
Azərbaycan Respublikasının Əməkdar rəssamı,
Naxçıvan MR Rəssamlar Birliyinin sədri

Qısa ömrün dolu anlarına sığan Şuşa

Bəzən tanrı insana qısa ömür verir, amma ora insanın uzun bir ömür ərzində edəcəklərini, görəcəyi işləri sıçışdırır, necə deyərlər, "ömür payını" səxavətlə doldurur.

Rəssam Mirmehdi Seyidov da belə insanlardandır. O, cəmi 27 il ömür yaşadı. Amma bu qısa ömürə nələri sıçışdırmadı?! Əzim Əzimzadə adına Azərbaycan Dövlət Rəssamlıq Məktəbində təhsil, qısa bir zaman ərzində tanınmaq, SSRİ Rəssamlar İttifaqına üzv olmaq, "Palıd ağacı", "Çinar", "Fərhad evi", "Ordubad", "Neft buruqları", "Tarla", "Ordubad dağları", "Qarabağlar türbəsi", "İlanlı dağ", "Batabat", "Üzən ada", "Qoca kişi", "Əzhabı kəhv", "Nəhəcir" və s. kimi yüksək koloritli, sənətkarlıq baxımından öz həllini tapmış əsərlər... Eləcə də onun rəngkarlıq və qrafika əsərlərinin Moskva, Sankt-Peterburq, Kiyyev, Tallin, Riqa, Kazan, Urenqou, Ujkorod, Tolyatti, Volqoqrad, Tbilisi, Bakı və Naxçıvan rəsm kolleksiyalarında sərgilənməsi... Bütün bunlar üçünsə

insanda fitri istedad, sənət yanğısı, zəhmət, bir də ki, böyük sevgi gərəkdir. Elə bu sevgi işığında gənc və istedadlı rəssam Mirmehdi Seyidov doğma vətən torpağını qarış-qarış gəzmiş, yurdun gözəlliyini rənglərə hopduraraq kətan üzərinə köçürmüdü. O, sankı ömrün qısa olduğunu hiss etmişdi, gördüyü təbiət gözəlliklərini, tarixin silinməyən sehrlə izlərini, ekzotik mənzərələri dərhal, açıq havada etüdlərdə həkk etdirirdi. Mirmehdi Seyidov bütün yaradıcılığını iki alboma toplamışdı və bu albomlardan biri onun doğduğu Naxçıvana, o biri isə Qarabağa həsr edilib. Bu albomların bir özəlliyi də bu idi ki, rəssam ora realist və surrealist üslubda çəkdiyi rəsmlərlə bərabər, öz xatirələrini də əlavə edirdi. Qarabağa həsr olunmuş albom göstərir ki, əksər yaradıcı adamlarda olduğu kimi, Şuşanın gözəl təbiəti, oradakı yaradıcılıq abu-havası Mirmehdi Seyidovu da özünə cəlb etmiş və yaradıcılığına müsbət təsir göstərmişdi. Rəssamın özündən sonra dəyərli irs kimanın qalan

Susa/2022





Qarabağ albomundakı rəsmənləri, eləcə də ora yazılın xatirələri onun bu yurda olan sevgisini, heyranlığını açıq-aydın bürüzə verir. Qarabağa həsr olunan albomunda Mirmehdi yazırırdı:

“Bu, mənim ikinci albomumdur, onu Şuşa ilə başlayıram. Bu diyarı mən çox sevirəm. Təbiəti, xalqı mənə ruh verir. Bu diyar özümü Azərbaycanla tam-bütöv hiss etdirir mənə. Bu torpağa gələndən sonra daha da güclənir, tariximizin incisi olan küçələrində gəzəndə, mənə elə gəlir ki, bu yerləri çoxdan tanıyıram, elə bil burada doğulmuşam. Bu, iki səyahətimdə Ordubad və Şuşada hiss etdiklərimdir. Çox gəzib işləməliyəm!”

Mütləq qayıdacağam! Dönə-dönə çəkəcəyəm! (05 may, 1986-cı il. Şuşa (avtobusla)).

Xatirədən göründüyü kimi, Şuşa gənc rəssama güclü yaratmaq stimulu vermişdi. O, bu diyardan ayrılib getmək istəmirdi. Həmin albomdakı başqa bir xatirəsində o, belə qeyd edirdi: “Axşam çox gec yatdığınımdan və buranın təmiz havasından başım ağrıyır. Bu gün möhkəm işləmək lazımdır. Dünən çox vaxt itirdik, bu gün onun əvəzini çıxarmalıyıq. Eşkizlər yarımcıq qalıb. Biz şəhərin daha çox görməli yerlərini gəzirik və işləməyə vaxt çox az olur. Bu, məni narahat etsə də, yarımcıq da olsa cızma-qaralar edirik. Cıdır düzü çox xoşuma gəldi... Günorta yeməyə qayıdanda biz artıq bir neçə tarixi yerlə tanış olmuşduq. Nahar yeməyinə qayıdanda, gözlənilməyən bir xəbər eşitdik – sabah səhər yola düşməli idik. Biz isə elə hesab edirdik ki, ayın 3-də sərbəst gəzib kətanları işləyəcəyik. Heyif, elə oldu ki, səhər tezdən Naxçıvana yola düşməliyik. Bilmədik nə-yə görə? Bizə demişdilər ki, üç gün işləyəcəyik. Hələ mən Naxçıvanda bazanın müdirlinin yanında da olmuşdum. O bildirmişdi ki, ayın üçündə də sizə biz bütün günü qulluq etməliyik. Sürücünün dediyinə görə, həmin gün axşamüstü o, olmalı idi qarajda. Qardaş, qaldıq iki daşın arasında! Çox dilxor olduq!

Ancaq nə etmək olar... Başqa marşrut yox ki, qalan-san, onunla qayıdasan. Bizim yolumuza bazadan yemək qoymuşdular. Düşündük ki, yolda bir yerdə saxlayar, həm yeməyimizi yeyər, həm cızma-qara edərik. Sürücü əmi isə hirsindən heç bir yerdə saxlamadı. Yeməyimizi avtobusun içində yeməli olduq”...

36 il əvvəl qələmə alınmış bu xatirə adamda qəribə, nostalji hisslər yaradır, 1986-cı ilin Şuşası göz öündə canlanır: May ayıdır, təbiətin çiçək açan, güllüb sevinən vaxtıdır. Bir dəstə rəssam qoltuğunda akvarel, molbert, firça, kətan Naxçıvandan qatarla Zəngəzur yolundan keçərək Şuşaya, Qarabağ ellərinə səfər edir. O zaman hələ Zəngəzur yolu gələcək fırtınalardan xəbərsizdi, Şuşa şad-xürrəmdi. Hələ erməni xəyanəti özünü bütün çalarları ilə aşkarlamayıb. Şuşa özünü sevdirir, neçə-neçə yaradıcı insanın ilham mənbəyinə çevrilib. Mirmehdi Seyidov da digər rəssam dostları kimi, Qarabağ səfərindən ilhamlanır, yaratmaq həvəsi birə-beş artır, bu torpaqdan doymur, ordan ayrılmak istəmir... Bu, hələ 36 il əvvəldir... Taleyin gərdişi isə elə gətirir ki, bu istedadlı rəssamin 30 illik Qarabağ ayrılığından, erməni xəyanətindən, sonraki qayıdışdan xəbəri də olmur... Elə onun bu yerlərdən öz ayrılığı da cismani olur, Şuşada açıq havada etüdə köçürükləri ömürlük qalır. Qarabağ torpağını əsərlərində tərənnüm edən bir rəssam kimi bugünkü zəfər mühəddisindən ona da pay düşür. Mirmehdi Seyidov yaşasayıdı, işğaldan azad olunmuş Qarabağa böyük fərəhlə səfər edənlərdən biri də yəqin ki, o olardı. Naxçıvan təsviri sənət məktəbinin tanınmış imzaları ilə birlikdə adı daim hör-mətlə yad edilən, illər əvvəl, yaradıcılığının çiçəklə-nən dövründə dünyadan köcmüş rəssam Mirmehdi Seyidovun ruhuna dualar diləyirik. Təsəllimizsə bu-dur ki, onsuz da cismani ömür müvəqqəti, sənət isə daimidir.

Şuşa xalçaları - Qarabağın sənət inciləri

Xalçaçılıq Azərbaycan xalqının fövqəladə istedadının yaratdığı çox qiymətli sənət növüdür. Minilliklərlə yaşı olan bu sənətlə tarixən yurdumuzun hər bir bölgəsində məşğul olublar. Qarabağ və digər qruplara aid məşhur xalça kompozisiyaları zəngin bədii təfəkkürə əsaslanır və bu qədim sənətin qiymətli mənəvi irs olduğunu vurgulayır.

Arxeoloji qazıntılar Qarabağ ərazisində xalçaçılığın ilkin mənbələrinin III minilliyyə aid olduğunu təsdiq edir. Azərbaycan xalça sənətinin gözəl xüsusiyyətlərini, nikbin ruhunu özündə eks etdirən Qarabağ xalçaları əsasən əlvən və şux rənglərlə toxunublar. Onlar özlərində Qarabağın əsrarəngiz təbiətinin ən incə cəalarlarınadək bütün koloritini daşıyırlar. Büyük ustalıq, hərarətli əllərlə toxunan bu xalçalarda insanların həyat haqqında təsəvvürləri, mənsub olduqları soy-kökələri, dini, mifik, fəlsəfi dünyagörüşləri, qəhrəmanlığı, ululardan miras qalmış müdrik düşüncələri müxtəlif təsvirlər, ornament və bəzəklər vasitəsilə ifadə edilmişdir.

Ümumilikdə Qarabağ xalçaları üç əsas qrupa bölünür - Qarabağ, Cəbrayıllı və Şuşa qrupu. Qarabağ qrupu “Bərdə”, “Xanqərvənd”, “Açma-yumma”, “Aran”, “Qoca”, “Buynuz”, “Dəryanur”, “Baliq”, “Şabalıd buta”, “Ləmbəran”, “Qarabağ”, “Xantirmə”, “Qaraqoyunlu” adlı xovlu xalçaları, şəddə, vərni və zili kimi xovsuz xalçaları ilə ad çıxmışdır.

Şuşa qrupuna “Malibəyli”, “Ləmpə”, “Nəlbəkigül”,

“Bağçada gullər”, “Saxsida gullər”, “Bulud”, “Athı-itli”, “Rüstəm və Söhrab”, “Dəryanur” adlı xalçalar aid edilir.

“Xanlıq”, “Qaraqoyunlu”, “Qubadlı”, “Qasımuşağı”, “Bəhmənli”, “Muğan”, “Talış” isə Cəbrayıllı qrupuna aid məşhur xalça kompozisiyalarıdır. Bu xalçalar dünyanın məşhur muzeylərinin qiymətli eksponatlarından hesab edilir. Azərbaycan Milli Xalça Muzeyi isə Qarabağ tipinin hər üç qrupuna aid məşhur xalçaların zəngin kolleksiyasını öz daimi ekspozisiyasında nümayiş etdirir.

Burada, həmçinin, XVIII-XIX əsrlərdə Qarabağ imarətlərinin zəngin bəzədilmiş, təmtəraqlı interyerini özündə eks etdirən “Qarabağ otağı” nümayiş edilir. Eyni zamanda, Qarabağın dünyaca məşhur “Çələbi” xalçasının ornamenti əsasında işlənmiş “Xalça otaq” da muzeyə gələn ziyarətçilərin xüsusi diqqətinə səbəb olur. Burada onlar özlərini mebeldən tutmuş ən kiçik interyer detalına qədər zəngin naxışlarla dolu, füsunkar gözəlliyə malik xalça içərisində hiss edirlər.

Qeyd edək ki, Qarabağda xalçalar həm də tek deyil, dəst halında toxunurdu. Bu, Qarabağ xalça qrupunun ən xarakterik xüsusiyyətlərindəndir. Burada toxunan “Dəst xalı-gəbə” üç, dörd, bəzən isə beş hissədən ibarət olmaqla böyük imarətlərin iri otaqlarını bəzəyirdi. Dəst xalı-gəbənin mərkəzi hissəsi “xalı” adlanır və uzunluğu 4-7 metr çatırdı. “Kənarə” adlanan iki yan xalça da təxminən bu uzunluqda, amma daha ensiz olurdu. Bu dəstə “başlıq”,



Malibəyli. Şuşa, Qarabağ. XX əsrin əvvəli...

“ayaqlıq” kimi hissələr də daxildir. Otaqların tavanlarını bəzəyən rəsmlər döşəmədəki xalçaların naxışını təkrar edirdi.

Şuşada dəst-xalı gəbənin istehsalı geniş yayılmışdı. Onların toxunmasında “Ləmpə”, “Qoca”, “Baliq” və s. kimi geniş yayılmış çeşnilərdən istifadə edilirdi. Azərbaycan Milli Xalça Muzeyinin 1967-ci ildə əldə etdiyi ilk xalça da XIX əsrin sonuna aid Qarabağın “Baliq” xalçası olub. Qarabağ qrupunun ən məşhur kompozisiyalarından birini özündə əks etdirən bu xalça dəst-xalı gəbənin enli mərkəzi xalisidir.

Mədəniyyət paytaxtimiz Şuşa hələ qədim zamanlardan özünün bənzərsiz gözəlliyə, kompozisiyaya malik xalçaları ilə tanınır. XVIII əsrд Qarabağ xalçaçılıq mərkəzi əsasən, qədim sənət diyarı Şuşada cəmlənmişdi. Xalça sənəti burada müəyyən inkişaf mərhələləri keçib. Şuşa şəhərində sənətkarların böyük əksəriyyətini də xalçaçılar təşkil edib.

1886-ci ildə Şuşaya gələn və burada istehsal edilən xalça və palazlar haqqında araştırma aparan gürçü tədqiqatçısı Yakov Zedgenidze Şuşanın bütün müsəlman əhalisinin xalçaçılıqla məşğul olduğunu, Qarabağda toxunan xalçaların kəmiyyət və keyfiyyətinə görə bütün Qafqazda birinci yer tutduğunu vurgulayıb.

Daha çox həndəsi formaya malik nəbatı ornamentlərin üstünlük təşkil etdiyi Qarabağ bölgəsinin təxminən 33 xalça kompozisiyası vardır. Onların bir çoxu bədii və texnoloji xüsusiyyətlərinə görə Təbriz xalçalarını yada salırlar.

Qarabağda Şuşa xalçaçıları arasında məşhur olan kompozisiyalardan biri “Qoca” xalçalarıdır. Öncələr “Xocavənd” adlanan bu xalçalara “Qoca” adını sonradan Şuşa sənətkarları veriblər. “Qoca” xalçalarının ara sahəsi yalnız onlara məxsus coxsayılı böyük əsas elementlərin mürəkkəb kompozisiyasından təşkil edilib. Adətən dəst xalı-gəbə şəklində toxunan, mürəkkəb bədii həllə malik olan “Qoca” xalçalarının ümumi tərtibati Təbrizin XVI əsr peşəkar ornamentalist rəssamlarının yaratdıqları “Şah Abbası” və “Əfşan” kompozisiyalarının təsiri altında formalala-



Nəlbəkigül. Şuşa, Qarabağ
XX əsrin əvvəli...

şib. Bu xalçalar inkişafının ən yüksək seviyyəsinə XVIII əsr dən Şuşada çatıb.

XVIII əsrin ikinci yarısından Şuşa şəhərində geniş istehsal olunmuş Qarabağın məşhur kompozisiyalarından olan “Balıq” xalçalarının bədii quruluşu da “Əfşan” kompozisiyasında olduğu kimi mürekkeb spirallarla tərtib olunub. Xalçaya bu ad onun kompozisiyasının əsas elementini təşkil edən balığa bənzər stilizə edilmiş dilikli və diliksiz islimi yarpaq təsvirlərinə görə verilib.

“Malibəyli” xalçaları Qarabağ tipinin Şuşa qrupuna aid digər qiymətli xalça kompozisiyalarından dəndir. Bu xalçaların 1813-cü ilə aid ilk nümunəsi Azərbaycan Milli Xalça Muzeyində mühafizə edilir. Xalça öz adını Şuşa şəhərindən 15 km məsafədə yerləşən Malibəyli kəndindən alıb.

Əsasən qırmızı

rəngin üstünlüyü ilə toxunan “Malibəyli” xalçalarının ara sahəsi şaquli istiqamət üzrə düzülmüş, eyni formali “göllər”dən ibarətdir. Hər bir gölün mərkəzində kvadrat formalı element və bir çoxunun içərisində hovuz, üzərində isə bir-birinə əks istiqamətdə verilmiş iki ördək təsvir edilir. Ördəkləri əhatə edən S formali naxışlar həyatın vacib ünsürlərindən olan suyun simvoludur. Kvadratlar stilizə edilmiş bulud təsvirlərini xatırladan səkkiz ilana və ya ej-dahaya bənzər fərqli rənglərlə işlənmiş elementlərlə əhatə olunublar. “Malibəyli” xalçalarının erkən nümunələri onu söyləməyə əsas verir ki bu xalçalar Qarabağın “Əjdahaltı” xalçalarından bəhrələnərək yaradılıb, zaman keçdikcə isə stilizasiyaya uğrayıb.

Şuşa qrupuna daxil olan “Lampa” və ya “Ləmpə” Qarabağın məşhur xalça kompozisiyalarından olmaqla adəti üzrə dəst halında toxunur və iki yan, bir ortaçıq hissədən ibarət olur. Qarabağ dialektində ləmpə otağın tavanı mənasını verir. Bu xalçalar XIX əsrin I yarısında yalnız Şuşa şəhərində istehsal olunub, sonra isə Qarabağın bütün xalçaçılıq məntəqələrinə yayılıb.

Təbriz qrupuna aid “Ləçəkturunc” xalçalarına bənzəsə də “Ləmpə” xalçaları orijinal kompozisiyaya sahibdir. “Ləmpə” xalçalarının ara sahəsinin mərkəzində böyük səkkizguşeli göl, gölün həm aşağı, həm də yuxarı hissəsində bu xalçalar üçün səciyyəvi olan uzunsov formalı böyük “kətəbə” təsvir edilir. Ara sahənin göllərə yaxın yerləşən boş yerləri tutuquşu təsvirləri ilə doldurulur. Bu element “Ləmpə” xalçaları üçün xarakterik olmaqla onun ara sahəsini zənginləşdirərək çox bəzəkli göstərir. Belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, XIX əsrin zəngin yaradıcı təffekkürünün nümunəsi olan “Ləmpə” xalça kompozisiyası Şuşa şəhərində yerləşən böyük imarətlərin divar və tavanlarının zəngin rəsm və ornamentlərlə bəzədilməsi üçün meydana gəlib.

Şuşa qrupuna aid məşhur xalça kompozisiyalarından biri də xalq arasında “Nelbəkigül”, xalçaçılar arasında isə “Minəxanım” və ya “Minəxani” adlanan xalçalardır. Mənbələrdən məlumdur ki, XVIII əsrin ikinci yarısında Bərdədən yeni salınmış Şuşa şəhərinə köçən Mina adlı bir xanım toxuduğu xalçalarla məşhur idi. O, həm də bağçı-



Susa/2022

lıqla məşğul olmuşdur. Toxuduğu bitki ornamentli xalçaları tez bir zamanda nəinki Qarabağın digər bölgələrində, həmçinin, ölkənin hüdudlarından kənarda da geniş yayılıb. Onu da təəssüflə qeyd edək ki, vaxtilə avropalı sənətşünasların müəllifi olduğu bir sıra nəşrlərdə bu xalçaların adı təhrif olunub və başqa uydurma adlarla qeyd edilib.

“Nəlbəkigül” və ya “Minaxanı” xalçalarının ara sahəsi budaqlarda yerləşən kiçik və iri yuvarlaq bitki elementlərindən ibarətdir. Elementlərin simmetrik, bəzən də assimetrik yerləşdirilməsinə baxmayaraq, onlar sadə ifadə həlli ilə seçilirlər. Bu xalçaların kompozisiyasında dairəvi formalı səkkiz leçəkli güllər nəlbəki adlı qabı xatırlatdığı üçün xalça sənəti ilə məşğul olan xalq sənətkarları tərəfindən ona həm də “Nəlbəkigül” adı verilib.

Qarabağ tipinin Şuşa qrupuna aid “Bağcada güllər”, “Bulud” və “Saxsida güllər” adlı xalça kompozisiyaları Avropa və Rusiya incəsənətinin təsiri ilə XIX əsrin ikinci yarısında Şuşa şəhərində istehsal edilib. Qeyd olunan dövrə iqtisadi əlaqələrin, əmtəə mübadiləsinin genişlənməsi ilə əlaqədar Azərbaycana müxtəlif çeşidli mallar – çit, hörmə, krujeva, “xoruznişan” dəsmallar, bəzekli çini qablar, zərgərlik məmulatları, Xovlama sənətkarlarının məhsulları və s. gətirilib. Daima yenilik axtarışında olan bir çox sənətkarlar həmin məmulatların üzərindəki naxışlardan ilham alaraq onları xalça üzərinə keçirirdilər. Qeyd olunan xalça kompozisiyaları da, bu qəbildən hesab edilir.

Azərbaycan Milli Xalça Muzeyinin ekspozisiyasında nümayiş olunan “Baxcada güllər” xalçası Qarabağın işğalı zamanı erməni işgalçıları tərəfindən talanaraq 25 ildən sonra ABŞ-in Los-Anceles şəhərində əntiq erməni xalçası kimi hərraca çıxarılib və azərbaycanlı Elşad Tahirov tərəfindən alınaraq 2017-ci ildə vətəninə qaytarılıb. Bu xalçanın kompozisiyasında iri yarpaq elementləri üstünlük təşkil edir. Elementlər arasında parlaq cıçək təsvirləri vardır. Xalçanın haşiyəsi də ara sahə ilə eyni naxış həllinə malikdir.

Qarabağ toxucuları arasında süjetli xalçalar da sevimli mövzulardan sayılır. Azərbaycan Milli Xalça Muzeyinin kolleksiyasına aid Şuşada toxunmuş 1912-ci ilə aid “Əyan məclisi” belə nümunələrdəndir. Portret xalçası da adlan-

dır biləcəyimiz bu sənət nümunəsində yüksək təbəqəni təmsil edən üç şəxs təsvir olunub (xalça üzərində adları Əmirxan, Şəhrixan və Timurxan kimi göstərilib). Muzeyin kolleksiyasında qorunan digər maraqlı süjetli xalçalardan biri isə Sədi Şirazinin “Gülüstan” poemasına həsr olunub.

Azərbaycan Milli Xalça Muzeyində mühafizə olunan Şuşa qrupuna aid “Rüstəm və Zöhrab” xalça kompozisiyasının süjeti Firdovsinin “Şahnamə” poemasından səhnəni əks etdirir. Xalçanın əsas kompozisiyاسını ata və oğul olan Rüstəm və Zöhrabın təsviri təşkil edir. Onların obrazları bir-birlərinə çox bənzəyir, fərqləndirici xüsusiyyət atanın saqqalla təsvir edilməsidir.

Şuşa qrupuna aid kompozisiyalardan biri də “Athi-itli” xalçalarıdır. Bu xalçaların kompozisiyası qədim tarixə malik “Ovçuluq” xalçaları ilə bağlıdır. XX əsrin əvvəlində “ovçuluq” bir mövzu kimi tamamilə yox olur, öz yerini bir-birinə ancaq kompozisiya baxımından əlaqəli heyvan təsvirlərinə verir? Azərbaycan Milli Xalça Muzeyinin kolleksiyasına aid “Athi-itli” xalçasında sürməyi yerlik üzərində stilizə





“Qarabağın sənət inciləri” sərgisindən.

olunmuş qırmızı rəngli at və boz rəngli it təsvirləri ara sahənin əsas elementləri kimi şaquli şəkildə ritmik olaraq təsvir olunub. Xalçanın ara sahəsində at və it təsvirləri ilə yanaşı, quş təsvirlərinin verilməsi ov atributlarına işarədir. Bəzi doldurucu elementlərin isə haşiyə qurşağının naxışları ilə semantik əlaqə yaratması Qarabağ xalçaçılığı üçün xarakterikdir.

Qarabağın zəngin xalçaçılıq sənəti 1987-ci ildə Şuşada Azərbaycan Xalçası və Xalq Tətbiqi Sənəti Dövlət Muzeyinin Şuşa filialının açılmasına zəmin yaradıb. Bu il 35 illik yubileyi qeyd olunan filial XVIII əsrin memarlıq abidəsi olan Mehmandarovların mülkündə fəaliyyət göstərib.

Şuşa filialının kolleksiyasını Azərbaycan Xalçası və Xalq Tətbiqi Sənəti Dövlət Muzeyinin əsas fondundan seçilmiş əsərlər təşkil edib. Burada dünya sənət xəzinəsinə gözəl incilər bəxş etmiş Qarabağın xovlu və xovsuz xal-

çaları, xalça məmulatları, bədii tikmə, milli geyim nümunələri, zərgərlik və bədii metal məmulatları nümayiş olundurdu.

1992-ci ildə Şuşanın işğalına az qalmış muzeyin əməkdaşları həyatlarını tehlükəyə ataraq eksponatların əksəriyyətini texliyə edib Bakıya getirməyə müvəffəq oldular. Hazırda Azərbaycan Milli Xalça Muzeyinin binasında fəaliyyət göstərən Şuşa filiali düşmən üzərində parlaq qələbəmizdən sonra yenidən öz doğma məkanına qayıtmışdır.

Azərbaycan Milli Xalça Muzeyinin Şuşa filialı əsasən Qarabağ qrupuna aid xalçalarımız və digər dekorativ-tətbiqi sənət növlərini təbliğ edir. Əfsuslar olsun ki, 63 eksponatın daşınması çətin olduğundan onların (56 ədəd məsərə nümunəsi, 6 xalça məmulatı, 1 bədii tikmə) xilas edilməsi mümkün olmayıb.

Çox sevindirici və qürurlu haldır ki, 2021-ci ilin avqu-



“Qarabağın sənət inciləri” sərgisindən.

tunda yenidən bərpa olunan və təntənəli şəkildə keçirilən Vaqif Poeziya Gündlərində Heydər Əliyev Fondunun təşkilatçılığı ilə mədəniyyət paytaxtı Şuşada “Yenidən doğma diyarda Qarabağın sənət inciləri” adlı sərginin açılışı oldu. Şuşa Xalçaçılıq Qalereyasında baş tutan sərgidə nümayiş olunan əsərlərin əksəriyyəti vaxtilə Şuşa filialından təxliyə olunan eksponatlar idi. Burada əsrlər boyu çox yüksək dəyərləndirilən, xarici müzey və şəxsi kolleksiyaların unikal əsərləri sırasında olan Qarabağ xalçaları yenidən böyük sevinc və qələbə əhval-ruhiyyəsi ilə tamaşaçılar üçün nümayiş edildi. Maldarlıqla məşğul olan insanların həyat tərzini əks etdirən həndəsi və damğa naxışlı, həm də şəhər mədəniyyətinin nümunəsi olan, peşəkar emalat-xanalarda istehsal edilən nəbatı və süjetli xalçalar sərgilənərək seyrilərdə böyük maraq yaratdı. Onlara vərni, zili kimi mükəmməl xovsuz xalçalar, “Çələbi”, “Ləmpə”,

“Malibəyli”, “Qasımuşağı”, “Əyan məclisi” və s. kimi məşhur xovlu xalçalar aiddir. İri ölçülü, mükəmməl bədii quruluşa, əlvan kolorite malik “Ləmpə” dəst xalı-gəbəsi ekspozisiyanın xüsusi diqqət doğuran eksponatlarından olmuşdur.

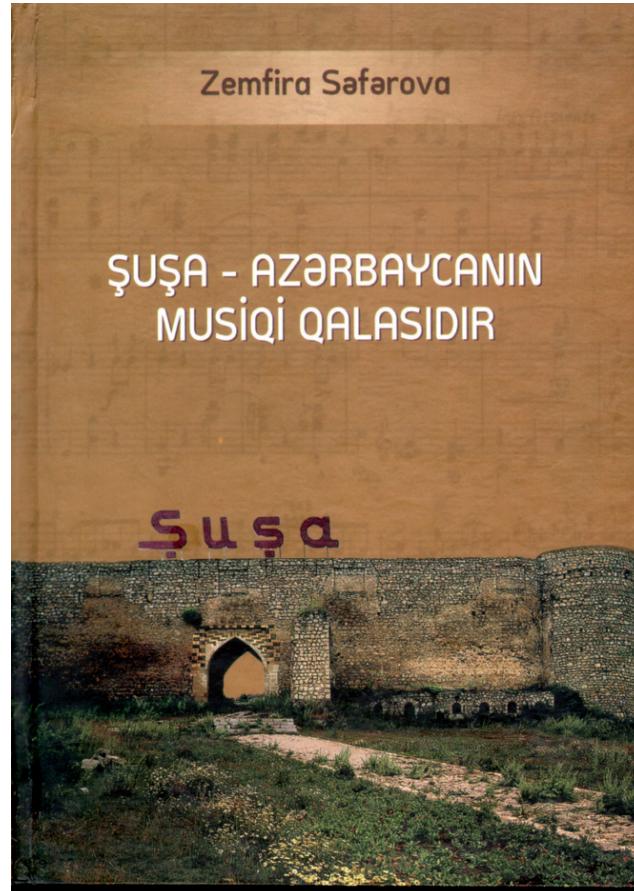
Azərbaycan Milli Xalça Muzeyi 2022-ci ildə elan olunmuş “Şuşa İlli”nə öz töhfəsini vermək üçün filialın öz doğma məkanına qayıtması ərəfəsində bir sıra tədbirlər həyata keçirir. Bu məqsədə muzeyin Bərpa və konservasiya şöbəsində Şuşaya aid xalça, geyim və zərgərlik nümunələrinin təmizlənməsi, bərpası işləri həyata keçirilir. XIX əsrin sonuna aid “Şuşa” xalçası, milli qadın geyimi olan kürdü, XX əsrə aid arxalıq və iki ədəd kəmər üzərində bərpa prosesi artıq başlanıb. 30 ildən sonra öz doğma məkanına qayıdacək eksponatlar sırasında bu nümunələr də yer alacaq...

Şuşanı dinləyirəm...

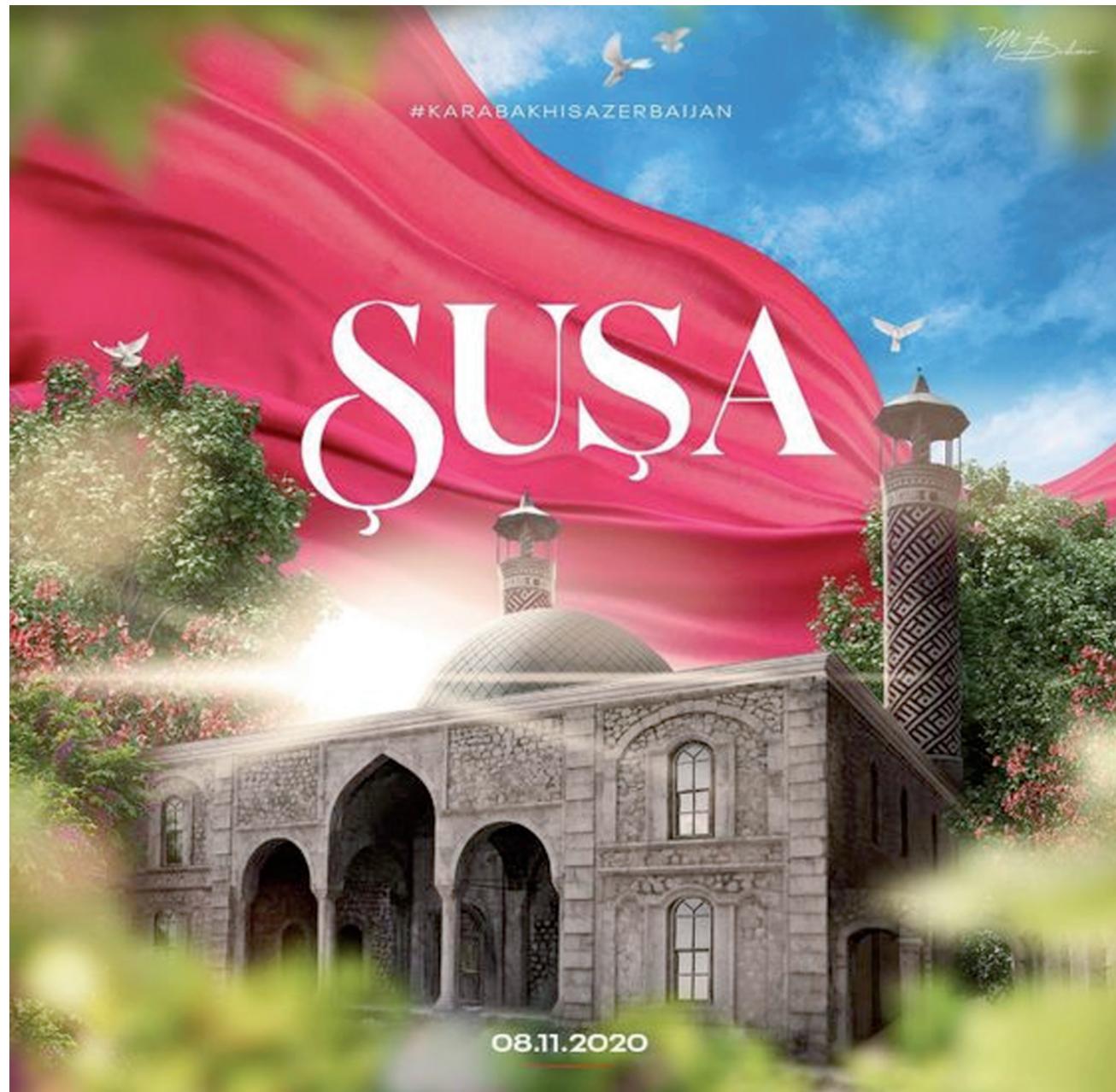
Türk şairi Orxan Vəli – İstanbulu dinləyirəm, gözlərim qapalı – yazırırdı. Bu şeirdə İstanbulu başqa şəhər adı ilə də əvəz etmək olar. Təbii, şairin eşitdiyi səslər, bütün ruhu ilə duyduğu şəhərin melodiyası fərqli olacaq. Axi hər bir məkanın öz ab-havası, musiqisi var. «Musiqi» sözü geniş mənada işlənir; yarpaqların xışlılığı, küləyin uğultusu, yağışın torpağı döyəcləyəndə yaratdığı səs-küy, ac pişiklərin çıçırtışı, yaxud hürkmüş itlərin hürüşməsi, avtomobil mühərriliklərinin səsi, ya da tramvayların fiti... bu siyahını o qədər uzatmaq olar ki! Sanki təbiət zamanla və onun hər bir ünsürü ilə vəhdətdə şəhərin öz təkrarsız səs qalereyasını - mahnisını yadadır. Amma əlbəttə, istənilən şəhərin siması insandı... Məkanı səsə də, sözə də, musiqiyə də, rənglərə də çevirən, şəhərin ab-havasını və tarixini ölməz sənət vasitəsiylə həmişəyaşar edən onun sakınlarıdır. Bu mənada bəlli bir mühitin yetişdirdiyi ayrı-ayrı sənətkarları tarix elə həmin şəhərin sənət simasına çevirir. Bu saridan boxti gətirmiş şəhərlər və elə bu yerlərə aid olduğu, orda doğulduğu üçün ikiqat bəxtəvər insanlar var.

Musiqişunas-alim, Əməkdar incəsənət xadimi, Əməkdar elm xadimi, sənətşünaslıq doktoru, professor, akademik Zemfira Səfərova yazar: "Dünyada bir neçə şəhər var ki, musiqi onun hər daşına, qalasına, ab-havasına hopmuşdur. Belə şəhərlərdən Avstriyanın Vyana, İtaliyanın Neapol, Azərbaycanın da Qarabağının Şuşa şəhəridir".

Həqiqətən bu üç şəhərin elə adını eşidincə onların simvoluna çevrilmiş musiqi əsərləri yaddaşı işıqlandırır. Vy-



Şuşa/2022



na deyincə Haydn, Motsart və Bethoven kimi dahilər və onların yaratdığı ölməz sənət əsərləri, Neapolun adı gələn kimi «neopolitan» yarlıqliq yaradıcılıq nümunələri yada düşür. Şuşanın isə musiqi-sənət simasını Z.Səfərova Mir Möhsün Nəvvab, Xarrat qulu, Bülbülcan, Sadıqcan, Cabbar Qaryağdioğlu, Xan Şuşinski, Bülbül, Səid Şuşinski, Qurban Pirimov kimi görkəmlı musiqi xadimləri və ifaçılarının, Üzeyir Hacıbəyli, Fikret Əmirov, Niyazi, Əfrasiyab Bədəlbəyli, Soltan Hacıbəyov, Əşref Abbasov, Süleyman Ələsgərov, Vasif Adigözəlov kimi bəstəkarların yaradıcılığı ilə ifadə edir.

Zemfira Səfərovanın Şuşanın 270 illik yubileyinə həsr edilmiş «Şuşa Azərbaycan musiqisinin qalasıdır» kitabı bu möcüzə şəhərin musiqi dünyamıza bəxş etdiyi incilər haqqında düşünməyə sövq edir. Kitab iki hissədən ibarətdir. Birinci hissə XIX əsrin böyük alimi Mir Möhsün Nəvvaba və onun “Vüzuhül ərqam” risaləsinə həsr edilib. Bu hissədə Z.Səfərova alim, rəssam, şair və musiqişünas Nəvvabın portretini yaradıb. Ümumiyyətlə bu məqamda xüsusi qeyd etməliyəm ki, Zemfira xanımın Azərbaycan musiqi tarixinin görkəmlisi simaları – Üzeyir Hacıbəyov, Qara Qarayev, Səfiəddin Urməvi haqqında tədqiqatları musiqişünaslıq elminə böyük töhfələrdir. Alimin gördüyü böyük işlərdən Ü.Hacıbəyovun akademik nəşrlərini xüsusi qeyd etmək lazımdır. Azərbaycan musiqi mədəniyyətinin simalarından biri – orta əsr müsəlman Şərqiñin böyük alimi Səfiəddin Urməvinin “Kitab əl-Ədvər” və “Şərəfiyyə” risalələrinin aşkara çıxarılması, çapı da son dərəcə mühümdür. O zamana kimi S.Urməvinin elmi haqda məlumatı əsasən xarici mənbələrdən, ingilis, fransız alımlərinin əsərlərindən almaq mümkün idi. Alimin uzun illər boyu apardığı elmi araşdırmalar nəticəsində Urməviyə həsr olunmuş ilk ətraflı, mükəmməl tədqiqat işi ortaya qoyulub. Müəllif S.Urməvinin əlyazmaları ilə işləyib, “Kitab əl-Ədvər”, “Şərəfiyyə” risalələrinin təhlili, verilən izahatlar, şərhlər onun gərgin əməyinin nəticəsidir.

Alimin bioqrafiyasına, yaradıcılığına aid bu vacib faktları – ilkləri sadalamağım təsadüfi deyil. Çünkü zəngin elmi irsindən gətirdiyim bu nümunələr tekçə alim fəaliyyətinin yox, həm də vətənə sevginin təzahürüdür.

“Ardı yaşanılır” xatirələr kitabında alimin bu hissələri-

nin, arzularının, niyyətinin köklərini duymaq olar. 1981-ci ildə Şuşada ailəsi ilə birgə olan Zemfira xanım M.M.Nəvvabla bağlı araştırma aparırmış: “Hələ Şuşada olarkən, mən o vaxt Mir Möhsün Nəvvab haqqında kitab yazırdım, biz Günellə tez-tez Nəvvab ilə bağlı yerlərə gedirdik, gah Cıdır düzündəki kahani seyr edirdik, gah onun yaşadığı evin yanından keçirdik, gah da Cıdır düzünün aşağısında olan qəbrinə gül qoyurduq”.

Elə həmin Şuşa səfəri kino, mədəniyyət, musiqi, söz sənətimizə öz töhfələrini verəcəkdi. Xalq yaziçisi Anar dahi bəstəkarın həyat və yaradıcılığından bəhs edən «Üzeyir ömrü» filmini çəkəcək və uzun illər Şuşaya həsrət qaldığımız vaxtlarda (getsin o günlər, gölməsin!) müqəddəs şəhərimizi məhz o filmdəki kadrlardan seyr edə biləcəkdi. Zemfira xanımın azad Şuşaya, onun 270 yaşına həsr etdiyi bu kitab da əsasən o səferin bəhrəsidir. Həmçinin, o vaxt valideynlərinə qoşulub Şuşanı xatirələrinə köçürən; filmə çəkilən («Üzeyir ömrü» filmində Üzeyirin bacısı), Nəvvabla bağlı məkanları gəzən Günel Anarqızı illər sonra «Qarabağ hekayələri» silsiləsini yazacaqdı.

Məhz bu məqamları düşünənə «Şuşa Azərbaycan musiqisinin qalasıdır» kitabı daha dərin qavranır. Yenə Zemfira xanımın xatirələrinə nəzər salıb, bir məsələyə diqqət çəkmək istərdim:

«Ermənilər tərəfindən ortaya atılmış süni Dağlıq Qarabağ probleminin tarixi kökləri çox qədimdir. Mən Nəvvabın “Qafqaz erməni tayfası ilə müsəlmanların vuruş və iqtisəs tarixləri” adlı son dərəcə aktual, bu günə səsləşən əsərini oxuyanda (bu əsər yazıldan yalnız 88 il sonra çap edilmişdir) təəccüb etdim ki, tarix neçənci dəfə təkrar oluna bilər?»

Dövrünün görkəmlı mütəfəkkiri M.Nəvvabın hərtərəfli şəxsiyyət olmasına şübhə yoxdur. Mollalar və dindarların üsuli-cədid məktəplerini pislediyi və “kafir məktəbi” adlandırdığı bir zamanda Şuşada bu təhsil ocağında dərs demək sadə məsələ deyildi. Onun «Məclisi - fəramuşan» adlı şairlər məclisiylə zamanın söz aləminə öz töhfələrini verməsi, «Vüzuhil ərqam» risaləsi ilə muğam sənətinin öyrənilməsi, aşdırılması baxımından yeni istiqamətlər açması Z.Səfərovanın əsərində geniş şərh olu-

nur. Amma kitabın daha dərin mənəsi məhz Qarabağın, Şuşanın Azərbaycan olmasını bir də bu yönən – müsiqişünaslıq elminin imkanları ilə açmaq, anlatmaqdı. Axi bəzən sənət zamanı tarixdən daha çox ifadə edə bilir.

Kitabın ikinci hissəsi ustad xanəndə, “ölməz ənənələr daşıyıcısı” Cabbar Qaryağdıoğlu haqqındadır. Böyük sənətkarın ömür və yaradıcılıq yoluna nəzər salan müəllif onun qeyri-adi istedadının təkcə azərbaycanlı yox, həm də başqa millətlərdən olan sənət biliçiləri tərəfindən yüksək qiymətləndirildiyinə diqqət çekir. Sənətkarın Sergey Yesenin, Fyodor Şalyapin, Reynqold Qlierlə olan görüşlərindən bəhs edən məqamlar bu mənada çox xarakterikdir. Kitabda ilk dəfə olaraq C.Qaryağdıoğluunun “Azərbaycan musiqisinin keçmişini ilə bağlı xatirələrim” əlyazması incələnir, oxucuya təqdim edilir. Ustadın oxuduğu 50 mahni-nın not yazıları kitaba daxil edilib, həmçinin, Cabbar əmini-nin özünün bəstələdiyi, kiçik qızı Şəhla xanım Kürçaylıya həsr etdiyi 3 uşaq mahnısı da ilk dəfə olaraq burada yer alıb. Zemfira xanım ustad sənətkarın bütün başqa xidmetləri ilə yanaşı, bir məziyyətini də xüsusi qeyd edir ki, bu da müğəmi Azərbaycan dilində olan qəzəllər üstündə Füzuli, Zakir, Vaqif, Seyid Əzim Şirvani, Natəvanın şeirləriylə oxumasıdır.

Əlbəttə ki, mən sənətşunas deyiləm və sadə bir oxucu kimi bizə məxsus olan, tarixi vətənimiz olan Qarabağı həm də Zemfira xanımın kitabından, tədqiqatlarından öyrənmə-yimin məmənunluğunu bölüşməyə çalışıram. Axi hələ doğma yurd düşmən tapdağı altında olanda da dəyərli alim bu haqda ən vacib, düşündürücü tezisini irəli sürmüdü:

“Neçə illərdir ki, Qarabağ torpaqları, Şuşa erməni qəsbəkarlarının tapdağı altındadır. Bəs necə olur ki, bu illər ərzində bu torpaqda görkəmli erməni bəstəkarları və ifaçıları yetişməyib? Çünkü bu torpaqlar bizimdir, bu istedad vergisi məhz Azərbaycan xalqına məxsus genetik koddan irəli gəlir”.

Ən çətin vaxtlarda, düşmənin bütün dünyası öz yalanları ilə zəhərlədiyi, yoluxdurduğu bir zamanda məhz bu faktın qabardılması, ona diqqət çekilməsi son dərəcə vəcib idi.

Yazıcı Anar və alim Zemfira Səfərovanın birgə ömrü-

nün ayrı-ayrı səhifələrinə həsr edilmiş “Ardı yaşanılır” filminde təsirli bir məqam var. Bu film 44 günlük Zəfər savaşımızdan və Şuşanın azadlığından əvvəl çəkilib. Film boyu cəmiyyət üçün örnek ola biləcək ailənin müxtəlif çətinliklərdən, dəndlərdən, itkilərdən keçərək bu yerə gəlib çatdığını anlayırıq. Axi insan ömrü dərddən, itkidən, çətinliklərdən, problemlərdən xali deyil. Elə sadəcə yüz günlük ağrının, dərdin salnaməsi olan “Sızsız” xatirə-romani oxumaq yetər ki, bu ailənin nələrdən keçdiyini təxmin edəsən. Amma bununla belə, müdrik ziyalılarımız yalnız pozitiv ötürməyə, ağırlı məsələlərdən də ümidiə danışmağa çalışırlar. Yalnız bir məqamda çökdüyü əzabı heç cür gizlədə bilməyen yazıçı - “Şuşanı düşünəndə başımdan tüstü çıxır” - deyir və əlavə edir: “Əminəm ki, Şuşa itkisi müvəqqətidi, biz Şuşanı qaytaracaqıq və o günü hətta mən də görəcəm”.

Filmin nümayışı zamanı məhz bu məqamda tamaşaçıların necə gur alqışlaması yaxşı yadimdadı. İndi böyük, tarixi qələbəmizdən, Şuşaya dönüşümüzdən sonra bu mübarizədə hər kəsin öz payı olmasına şübhə qalmır. Əsgər döyüş meydanında, alim kitabları, yazılıçı əsərləri, hər bir vətəndaş duaları, ürəyində gəzdirdiyi ümidi, inamı ilə bizi Qarabağa yaxınlaşdırıb. Akademik Zemfira Səfərovanın Xalq yazılıcı Anarla birgə zəngin ömür və yaradıcılıq yoluna nəzər salanda bu ailənin inamının həm də elmə, ədəbiyyata, sənətə nə qədər töhfələr verdiyini anlayırıq.

Tarixi Qələbədən təsirlənən Zemfira Səfərova Şuşaya həsr edilən bu qiymətli kitabının sonunda yazır:

“Nəhayət ki, ədalət bərpa olundu. Qarabağ və Azərbaycanın musiqi qalası - Şuşa Azərbaycana qayıtdı. Prezidentimizin fərmanı ilə Şuşa Azərbaycanın mədəniyyət paytaxtı elan olundu”.

Bu il 85 yaşını, yubileyini qeyd edən, çoxlu elmi və fəxri adlara, Şöhrət ordeninə layiq görülən alimin ən gözəl mükafatı elə bu Qələbə, bu azadlıqdır. Biz də «Qobustan» toplusu adından əziz Zemfira xanımı ürəkdən təbrik edir, ona cansağlığı, yeni yaradıcılıq uğurları və bir ömür Şuşanı dinləmək səadəti arzulayırıq.

“Cabbarsız Şuşa olmur...”

Dan yeri yenicə söküldü. Şuşada baş tutan növbəti məclislərin birindən yorğun da olsa, 2-3 nəfərin müşayiətində bir nəfər məmənun halda evə dönürdü. Ev də Şuşanın “Seyidli” adlanan məhəlləsində yerləşirdi. Bu ikimərtəbəli ev qonaq-qaralı olmasına, orada təşkil edilən müğam məclisleri ilə məşhur idi. Bugünkü gecənin sədası da hələ sabah çıxacaqdı. Bu şəxs – opera səhnəmizin ilk akt-yoru, güclü dramatik tenor səsə, qeyri-adi musiqi hafizəsinə malik xanəndə, musiqi folklorumuzun “canlı ensiklopediyası”, “Irəvanda xal qalmadı”, “Nə baxırsan yana-yana”, “Bu gələn yara bənzər”, “Qalada yatmış idim” və s. mahnıların müəllifi, 500-dən çox müğam və təsnifin ifaçısı Cabbar Qaryağdıoğlu idi.



Közərən odun şöləsi Məşədi İsmayılin fikirli üzünүn bir tərəfini işıqlandırırdı. Əlini çənəsinə söykəyib, dərin xəyalə dalmışdı. Oğlunun seçimi ürəyincə deyildi. Müğam ifaçılığı pis peşə olmasa da, o, öz fikrində qalır, oğlunun mədrəsədə oxumasını, elə özü kimi boyaqçı olmasını istəyirdi. Oğlunun ağlına hardan gəlməşdi xanəndə olmaq?! Düzdür, səsi pis deyildi, amma ailənin də dədəbabadan bir-birilərinə ötürdükləri sənətləri vardı

axı. Bu fikir onu yorur, daha ağır düşüncələrə qərq olur, xəyalında aranı dağa, dağı arana köçürürdü.

Qapı astaca açıldı.

- Axşamın xeyir, məşədi.
- Xeyir ola, həkim?

Əllərini gərginliklə ovuşturan Smirnov soyadlı həkimin təşvişi ilk baxışdan hiss olunurdu:

- Əslində istəməzdəm həyəcanlanan, məşədi, amma oğlun Cabbarın halı yaxşı deyil.

Hövlnak ayağa qalxan Məşədi İsmayııl əllərini belinə qoydu:

- Açıq danişsana. Cabbarın canında nə azar var? Yəni heç müalicəsi yoxmu?

- Çarəsi budur ki, məşədi... Oğlun vərəm xəstəliyinə tutulub. Çarəsi yalnız... oxumaqdır.

- Nə??! - Məşədi İsmayılin gözləri bərələ qaldı, qeyri-ixtiyari: “Nə danışırsan?” - deyə bildi. Əslində, danışmağa heç taqəti qalmamışdı. Bu söz-lər də zorla dilindən çıxdı.

- Məşədi, bu xəstəliyin çürütdüyü tək orqan ağ ciyərlərdir. Yalnız xanəndəliyi, ciyər dolusu alındığı hava ilə bu xəstəliyə qalib gəlib, onu dəf edə bilər.

Əlacsız halda əlləri yanına düşən Məşədi İsmayııl, ağır-agır mütəkkəyə çökdü. Otaqdakı gərgin-

lik sanki havadan asılıb qalmışdı. Oğlunun sağlamlığı hər şeydən vacib olsa da, bütün ürəyindəki arzuların üstündən xətt çekirdi. Onu itirmək qorxusu isə hər şeydən ağır idi.

- Cabbar hanı? Onu buraya çağırın.

Həmin gecə Cabbarın gələcəyinin, həyatının müqəddərəti qoyuldu. Əslində, bütün bu “müqəddərəti” da Cabbar özü düzüb-qoşmuşdu. Qonşuluqdakı həkimə “vərəmə yoluxub, onu yalnız ifaçılıq, xanəndəlik sənəti xilas edəcək” planını qurmuşdu. Çünkü bu istək, arzu onun özündən güclü idi. Bu məhəbbətə də uşaqlıqdan “yoluxmuşdu”.



Aılədə böyüyən üç oğuldan yalnız ikisi – qardaşı Məhəmmədlə Cabbarın səsi ürəkləri fəth etmişdi. Elə uşaqlıqdan da qardaşının səsi, ifası onun hafızəsində dərin iz salacaqdı. Qardaşı Məhəmmədi də tez-tez muğam məclislərinə, el şənliklərinə dəvət edirdilər. Cabbar da hər zaman qardaşını müşayiət edərdi. Şübhəsiz, görkəmli ustadların iştirakı ilə keçən muğam axşamları onun qəlbində silinməz iz buraxır. Hacı Hüsü, Məşədi İsi, Dəli İsmayıll... Məclislərin “bəzəyi” olan bu xanəndələr insan ruhunu məftun etməyə qadir idi. Ələlxüsus, Hacı Hüsnün ifasının təsirindən uzun müdət çıxa bilməyən balaca Cabbarın ilk “tamaşaçıları” da məhellə uşaqları olur. Onun “Cıdır düzü”ndə, “Qırxpilləkən”da oxumasıyla, tez



Cabbar Qaryagdijoğlu portreti. Arif Həsənov

bir zamanda adı dillər əzbəri olur. Qardaşı Məhəmmədlə ilk musiqi təhsilini Xarrat Qulunun məktəbində alırlar. 10 yaşlı Cabbar Şuşada “Saqəri” təxəllüsü ilə tanınan şair Zeynalabdinin oğlu Mirzəlidən dərs alır. Təhsil illərində Cabbar hətta yaşıdları arasında poetik yarışmada iştirak edir. Cabbarın səsinin “sehri” məhəllələr dolaşır. Atası isə hər hansı bir məclisdə onun çıxışına qadağa qoymuşdu. O, Cabbarın yalnız Məhərrəm ayında dini təziyələrdə, məclislərdə mərsiyəxan kimi çıxışına razılıq verirdi.



“Qurdlar” məhəlləsində baş tutan toyda, müəllimi Mirzəli ilə bərabər qonaq qismində iştirak edirdilər. Məşədi İsinin “Mahur”undan, Hacı Hüsnün “Şüştər”indən sonra müəllimi məclisin tamadası - şair Növrəsdən 16 yaşlı Cabbarın ifası üçün icazə istəyir. “Kürd-Şahnaz”ın ilk gəzişmələrindən səsinin, istedadının qeyri-adiliyi artıq məclis əhlini heyrətə gətirir. Sonda, Hacı Hüsnü Cabbarın alnından öpərək: “Gələcəkdə bizim yərimizi o tutacaq” sözlərini əlavə edir. Cabbar Qaryagdıoğlu həm adı, səsi, həm də təkrarsızlığı ilə yaddaşlara hopur. Maraq doğuran soyadının isə xüsusi tarixçəsi var: Məşədi İsmayııl çox vaxt qasqa-baqlı olar, dərin fikrə gedib, qaradınməz oturardı. Bunu görən yaxınları, dostları ona sataşarmış:

- “Nə olub, ay İsmayııl, elə bil qar yağıb..!”

...O gündən Məşədi İsmayııl Qaryagdı ləqəbilə çağırırlar. Ən çox da dostları. Cabbar bu ləqəbi özünə təxəllüs kimi götürür.



Zaman sübut etdi ki, Cabbar fitri istedada malikdir. Bir muğamı 2-3 saat, bəzən isə böyük məclislərdə 4 saat oxuyardı. Şuşada o vaxt Cabbarsız nə bir məclis, nə bir ziyafət keçirilərdi. Tarzən Sadıqcan onu öz dəstəsinə qəbul edir və nə az, nə çox, düz 20 il bərabər çalışırlar. İlk qastrol səfər-

ləri baş tutur, Qurban Primov, Saşa Oqanezaşvili, Keçəçi oğlu Məhəmməd və b. ilə bərabər, bir neçə val işiq üzü görür. 20-ci əsrin əvvəllərində “Qrammofon”, “Sport-rekord”, “Ekstrafon” auksioner birliyi Cabbar Qaryagdıoğluun səsini vala yazmağa müvəffəq olur. Varşavada, 1912-ci ilə təsadüf edən valın üzərində də “Xanəndə Cabbar Qaryagdıoğlu – şüsalı” sözləri həkk olunmuşdu. Cabbarın sədasi artıq Bakıya, oradan da digər rayonlara çatır. Bir-birinin ardınca təşkil olunan məclisləri çatdırımayan Cabbar, Keçəçi oğlu Məhəmmədi, Şəkili Ələsgəri və b. həmin məclislərə göndərərmiş. Heç kim inciməsin deyə, məclisin sonlarında sakitcə gəlib, bir-iki muğam ifa edərmiş. Onun bu çıxışı qısa da olsa, böyük izdiham doğurardı. Repertuarı zəngin və müxtəlif idi. Gürçü, türkmən, fars, özbək dillərində mahnilər ifa edər, hər muğam üçün də seçdiyi qəzələ dənə-dənə diqqət yetirərdi. Füzulinin, Hafizin qəzəllərini hər muğam parçasına uyğun olaraq seçirdi. Cabbarı o zamanlar Tiflisə, Varşavaya, İrana, Baltikyanı ölkələrə qastrol səfərlərinə dəvət edirdilər. Növbəti dəfə Moskvaya qastrol səfəri zamanı, Cabbarın özünün təşkil etdiyi sazəndələrdən ibarət dəstə, məclislərdə çıxış edir. Sonda Moskva Konservatoriyasında gənc bəstəkar Üz.Hacıbəylinin şərəfinə konsert programı ilə çıxış edərək, əldə olunan vəsaiti onun özünə çatdırır və Azərbaycan xalqının maarifləndirilməsinə sərf etməsini xahiş edir.

Yay aylarında qastrol səfərlərindən sonra Şuşaya dənən Cabbarın gelişini, rayon camaati bir-birini müştuluqlayaraq, gözaydınılığı verərdilər. Onun hər gəlişi unudulmaz bayrama çevrilərdi. Xətri əziz, özü istəkli, hörmətli idi. Cabbarın özü ilə şəxsən tanış olub, sənətinə xüsusi hüsn-rəğbət bəsləyən İ.Stalin onu Xalq artisti, Şərəf Nişanı və Qırmızı Əmək Bayrağı Ordeni Kavaleri adıyla təltif edir.

+++
Həyat gözlənilməz sürprizlərlə doludur. Günlərin birində bir tanış vasitəsilə Cabbar Qaryağdıogunun qardaşı nəvəsi, Akif Qaryağdının Bakıya növbəti səfərə gəldiyini eşitdim. Düzü, çox təəccübəldim. Əslində, Cabbar da, onun yaşadığı həyat da mənə çox uzaq və əlçatmaz görünürdü. "Qardaşı nəvəsi Bakıdadır" xəbəri isə mənimmün gözlənilməz oldu. Amma əslində... Bu, olduqca ziyanlı, zadəganlara məxsus davranışını ilə seçilən, geniş dünyagörüşə malik bir insan idi. Bakıya bağlılığından, Cabbar haqda eşidib-bildiklərindən və apardığı tədqiqatlardan danışaraq, hətta Cabbarın valını da göstərərək, onun üçün nə qədər əziz və dəyərli olduğundan saatlarca söhbət açdı. Onunla görüşümüz zamanı, 44 günlük Vətən müharibəsində həlak olan və şücaətlə döyüşən oğullarımızı, qazilərimizi yad etdi. Qanları ilə tarixə yeni salnamə yazmış o oğullara bir ömür borclu olduğunu dedi. Ən ümdə arzusu, Şuşada Cabbarın bir zamanlar muğam məclislərilə dolub-boşalan evini bərpa etmək, Cabbar Qaryağdıoğlu adına fond təsis edərək, əldə olunan vəsaitə evi muzeyə çevirməkdir. Çünkü bu, ata ocağıdır, onun atası da bu evdə doğulub. Təəccüblü olsa da, erməni vandalları Şuşada bir çox evləri yandırankən Cabbarın evi toxunulmaz qalıb. Söhbət əsnasında məlum oldu ki, naməlum səbəblərdən Cabbar Qaryağdıoğlu Yasamal qəbiristanlığında dəfn olunub. Halbuki M.Maqomayev ad. Dövlət Filarmoniyasında Cabbarla vida mərasimi zamanı, M.İbrahimovun təşkil etdiyi komissiyanın və Mədəniyyət Nazirliyinin göstərişinə əsasən, Cabbarın Fəxri xiyabanda dəfn edilməsi tapşırılır. Amma bu gün Cabbar Qaryağdıoğlu Yasamal qəbiristanlığında, gözdən iraq bir yerdə uyuyur. Nə xoş ki, Mehriban xanım Əliyevanın göstərişinə əsasən, qəbrin üstü götürülərək, üzərində heykəli ucaldılıb. Bu gün Akif Qar-

yağdının arzusu, xanəndənin nəşini doğma yurda – Şuşada dəfn etməkdir. Çünkü dediyi kimi, "Cabbarsız Şuşa olmur".

+++

Akif Qaryağdı əlində tutduğu valı ehmalca mənə uzadır. Cabbarın səsi yazılmış "Ovşarı" muğamıdır. Əlimə alıb, valın bu biri üzünü çevirirəm. Dövrün məşhur dilində müəllifin və onun ifa etdiyi dəstgahın adı qeyd olunub. Val ağır, üzəri çizmalarla doludur. Sanki üzərində donan nəfəs yox, zamandır. Maraqlıdır – düşünürəm. Bu irsi gələcəyə ötürmək üçün yaradıcı planlar qurur, xəyalən layihələr çizirəm. Akif Qaryağdının nitqi məni düşüncələrdən ayırır:

«Artıq neçə ildir ki, mən ABŞ-ın Hyuston ştatında yaşayıram. Burada "Caspian Art Gallery" rəsm qalereyasında, Azərbaycana məxsus xalçaların, Azərbaycan rəssamlarının əl işlərinin nümayishi ilə məşğul olur, əldə etdiyim disklərdə Azərbaycan klassik musiqisini, muğamı, caz musiqisini xüsusi cihaz vasitəsilə üzünü köçürərək, Azərbaycan incəsənətini təbliğ edir, sərgiyə gələn qonaqlara həmin disklərdən paylayırdım. Əfsuslar olsun ki, bəzi səbəblər üzündən qalereya fəaliyyətini dayandırıb. Bir çox mötəbər qonaqlar, qalereyaya gələrək, Azərbaycan haqda maraqlı məlumatlar əldə edirdilər. Mənə gəlinçə isə, atam Nəriman Qaryağdı, Cabbarın doğma qardaşı Qafarın oğludur. Nəriman da Cabbarın qardaşı oğladur. Bax, belə, bu minvalla, Cabbar mənim atamın əmisi, mən də ona əminəvəsi olaraq çatıram.

1953-cü il. Mənim 6 yaşım, qardaşımsa 11 aylıq olanda atam vəfat edir. Atamı xatırlayıram, Cabbarın repertuarından mahniłar ifa etməyi sevərdi. Hər zaman deyərdi ki, böyükəndə sənə Cabbar haqda danışacam. Amma əfsuslar olsun ki, Cabbarla bağlı yalnız yaxınlarımdan eşitdiyim və əldə etdiyim məlumatlar sayesində bilgilərə malikəm.

Susə/2022



Akif Qaryağdı Cabbar əminin qəbri üstündə.

Deyilənə görə, Cabbara zahirən çox bənzəyirəm. On böyükleri də elə mənəm. Bizim nəslin nümayəndələrindən cəmi 3 nəfərik; Cəlal Qaryağdının oğlu, heykəltaraş Cəlil Qaryağdı, bir də Cabbarın qızı Şəhla xanımın oğlu. Cabbar əmimin həyat və yaradıcılığı ilə bağlı tədqiqatlarımı davam etdirirəm.

Cabbarın sadə, olduqca təvazökar, səmimi insan olduğunu bilirom. Heç vaxt kimsəni incitməz, özündən küsdürməzdii. Heykəltaraş Cəlal Qaryağdı, Cabbar Qaryağdının qardaşı oğlu danışındı ki, Kremlə baş tutacaq növbəti konsertin hazırlıqlarına başlayırlar. Məşq zamanı zalda əyləşən İ.Stalin konsertdə iştirak edəcək ifaçıların siyahısı ilə tanış olaraq soruşur:

- Nə üçün Azərbaycandan olan ifaçıların siyahısında yoldaş Cabbarın adı yoxdur?! Siyahı yenidən tərtib olunsun və onun adı siyahiya daxil edilsin!

Stalin siyasi görüşlərlə bağlı Bakıya gələndə, şəxsən Cabbarın ifasını eşidir, bu ifaya məftun olur. Cabbar əmi çox mənalı həyat sürüb. Çox maraqlı insanlarla görüşüb və bu insanlar onun həyatında dərin iz buraxıb. Onları öz evində qonaq kimi qəbul edərmiş. Evi də Bakıda, "Qırxpilləkən" adlanan yerdə idi. S.Yesenin, F.Şalyapin, M.Bağirov, teatr və mədəniyyət işçiləri, ziyanlı təbəqə və başqaları bu evin fəxri qonaqları idi. Çox duzçörəkli, əliaçıq insan idi.

Özümə gəlincə isə, basketbol üzrə "Azərbaycan veteranlar komandası"nın 90-cı illərdə təsis etmişəm. Müxtəlif yarışmalarda iştirak edirdik. 96-cı ildə isə biz, çox mötəbər bir turneyə qatılaraq, ABŞ-a gəldik. Tarixdə təkrarlanmayan bir hadisəyə imza atdıq - Azərbaycan basketbol komandasını məşhur basketbolçu Bobbi Kuzun yubileyinə dəvət etdilər. Bu, bizim ilk, yaddaqalan və uğurlu səfərimiz oldu. Sonradan Hyustonda mə-

ni basketbol üzrə "Veteranlar komandası"na dəvət etdilər. Burada çox peşəkar idman ustaları var. İki il ərzində mənim oyunuma diqqət yetirir, göz qoyurdular. Bu təklif mənimcün çox gözlənilməz idi. Çünkü mən Azərbaycanı təmsil edən yeganə basketbolçuyam. Artıq 10 ildir ki, mən onlarla müxtəlif yarışmalarda çıxış edirəm. Mayamidə çempionatda basketbol üzrə tunc medal-la təltif edilmişik. 2015-2017-ci illərdə bizim İdman Komitəsi məni Bakıya – "Avropa Oyunları" və "İslam Oyunları"na menecər kimi dəvət etdilər. Bu, mənim üçün böyük fəxrdır ki, Azərbaycandan yeganə nümayəndə kimi basketbol görüşlərində iştirak edirəm. Uzun müddət milli komandada və keçmiş SSRİ-nin birinciliyinin iştirakçısı olmuşam. Belə desək, basketbolun veteraniyam (gülür). Azərbaycan bayrağı mənimcün müqəddəsdir. Hər zaman, hər yerdə dalğalanmalıdır.

Yeri gəlmışkən qeyd edim ki, Gənclər və İdman Nazirliyi tərəfindən məni "Əməkdar bədən tərbiyəsi və idman xadimi" fəxri adına layiq görüblər».



Bütün bunlar yaşınan həyatın müqəddiməsidir. Əsas məqsəd, Cabbarın tükənməyən, gələcək nəsillər üçün örnek ola biləcək sərvətini qoruyub, saxlamaq və ötürməkdir. Cabbar fitri istedada malik bir insan idi, ondan öyrənilisi və götürüləsi o qədər şey var ki. O, doğma Azərbaycanımızın fəxridir. İlk azərbaycanlıdır ki, dövlətimizi onun hüdudlarından çox-çox əzəqlarda layiqincə tanıtmaga müvəffəq olub.

Cabbar Qaryağdıoğlu barədə material hazırlayanda, oxuyub-bildiklərim, eşidib-gördüklərim zamanı belə qənaətə gəldim ki, azərbaycanlı olmaq – böyük xoşbəxtlikdir. Bu xoşbəxtliyi qorumaq isə hər birimizin borcudur.

Bədəlbəylilər...

Azərbaycan tarixində mədəniyyətimizi və tariximizi zənginləşdirən nəsillər çox olub; Kəngərlilər, Qarayevlər, Vəkilovlar, Rəfibəylilər, Hacıbəyovlar və b. Belə böyük nəsillərdən biri də Bədəlbəylilərdir. Bədəl bəy dövrünün ən böyük maarifçilərindən idi. Onun qardaşı Əhməd Ağdamski isə Azərbaycan opera və teatr tarixində misilsiz xidmətləri olan böyük sənətkardır. Bu böyük nəsil ölkə elminə və mədəniyyətinə Əfrasiyab Bədəlbəyli, Şəmsi Bədəlbəyli, Məmməd Ağdamski, Telman Ağdamski, Fərhad Bədəlbəyli kimi nəhəngləri bəxş edib. Bədəlbəylilərin eyni zamanда Qacarlar, Əliverdibəyovlar, Hacıbəylilərlə six qohumluq əlaqələri vardı. Məsələn, Əhməd Ağdamski Üzeyir bəyin xalası oğlu idi. O, opera tariximizin ilk Leylisi olub. 1915-ci ildə “Kaspi” qəzetinin 116-cı sayında onun haqqında belə xəbər yayımlanır;

“Bu gecə Leyli rolunda çıxan Ağdamski öz istedadının ən yüksək mərhələsində idi. Artistin səsi əla idi. Tamaşaçılar onu arası kəsilmədən alqışlayırdılar”.

1916-ci il 22 dekabr tarixli “Kaspi” qəzeti öz səhi-felərində belə yazır: “Leyli rolunda ölüm səhnəsini xüsuslu ilhamla oynayan Ağdamski Sarabskiyə çox gözəl tərəf-müqabil idi”.

Təəssüf ki, Əhməd Ağdamski ilə bağlı materiallar

yox səviyyəsindədir. Ü.Məmmədova “Milli operamızın ilk Leylisi kim olub?” başlıqlı məqaləsində bu barədə yazar;

“1934-cü ildən başlayaraq ömrünün sonuna dək, yəni 1954-cü il aprel ayının 1-ne kimi Əhməd Ağdamski pedaqoji fəaliyyətə məşğul olur. O, Ağdaş rayonunun musiqi məktəbində tardan dərs verirdi. Ağdaşa gəldiyi gündən rayon ziyahları arasında hörmət qazanaraq el məclislərində yaxından iştirak edirdi. Rayona gəldiyi gündən Ə.Ağdamski kaman ustası, gözəl musiqiçi Habil Əliyevgilin evində kirayənişin qalmışdı. Uşaqlıq çağlarından Habil Əliyev onu “Əhməd əmi” deyə çağırırmış, indi də xatirələrində “Əhməd əmi” kimi qalıb. Sərr deyil ki, H.Əliyevin musiqiyə gelişində, müşşayiətçi kimi yetişməsində də Əhməd müəllimin faydalı məsləhətləri və tövsiyələri çox böyük rol oynamışdır. Onun fədakar əməyinin bəhrəsi olaraq hökumətimiz tərəfindən 1943-cü ildə Azərbaycan Respublikasının əməkdar incəsənət xadimi fəxri adına layiq görülmüşdür.

Onu da qeyd edim ki, müraciət etdiyim bəzi əlaqədar təşkilatlarda Ə.Ağdamskinin həyat və yaradıcılığını, pedaqoji fəaliyyətini əks etdirən materiallar demək olar ki, yox səviyyəsindədir. Onun ailə üzvlərilə əlaqə

Şuşa/2022



Fərhad Bədəlbəylinin portreti. Xalq rəssamı Mikayıl Abdullayev

yaratmaq mümkün olmadığı üçün Habil Əliyevə müraaciət edib və o illərlə bağlı söylədiyi xatirələri qələmə alıram. Habil Əliyev sənətə gelişini belə xatırlayır: "Mənim 7 yaşım var idi. Yaxşı yadına gəlir ki, rayonun musiqiçiləri tez-tez onlara gələrdilər və çalıb- oxuyardılar. Muğamlarda bilmədikləri şeyləri Əhməd əmindən soruşardılar. Əslində mənim də musiqiyə həvəsim elə həmin günlərdən başladı. Nəhayət, mən də Ağdaş musiqi məktəbinin kamança sinfinə daxil oldum. Məktəbi bitirən kimi Əhməd əminin mənə sözü bu oldu: - "Hə, bura qədər biz öyrətdik, qalanını özün öyrənməlisən". Mən o vaxt təəccüb etdim ki, görəsən, öyrənmədiyim nə qalib? Amma indi başa düşürəm ki, hələ də öyrənib qurtara bilməmişəm".

H.Əliyev kamança sinfini bitirdikdən sonra Ə.Ağdamski onu bir müşayiətçi kimi hazırlamaq məqsədilə el şənliklərinə özü ilə aparırdı. Toy şənliklərinin birində baş vermiş hadisəni Habil müəllim belə qeyd edir:

"Demək olar ki, artıq Ağdaş rayonunda bir kamança çalan kimi tanınmışdım. Əhməd əmi və xanəndə Veyis ilə el şənliklərinə də gedərdik. Bütün ağıdaşlılar onu çox sevərdilər. Əhməd əmi xoşxasiyyət olmaqla bərabər, zarafatı da çox sevərdi. Həm də yeri gələndə çox ciddi adam olurdu. Biz hərdən toy sahibinin xahişi ilə Bakıdan bir qız müğənnisini də dəstəmizə qoşardıq. Günlərin birində Əhməd müəllim mənə bir məktub verib, dedi ki, - "Habil, təcili get Bakıya, muskomediyanın müdürü Şəmsi Bədəlbəylini tap, bu məktubu ver ona". Mən onun dediyi kimi etdim. Axşam Şəmsi müəllim müğənni Xanbacını mənimlə Ağdaşa göndərdi. Toy başladı, məclisin şirin vaxtı idı ki, şəhər naçalnikı kefli vəziyyətdə bizə yaxınlaşıb, barmağı ilə Xanbacını çağırdı ki, "bura gəl". Əhməd əmi bunu görən kimi çalmağı saxlayıb, mədəni surətdə:

- "Naçalnik, nə istəyirsən?"

Naçalnik: - "Heç, onunla bir sözüm var idı."

Əhməd əmi təmkinlə dedi:

- Sözünü o vaxta qədər saxla ki, mən onu Bakıya göndərim, sonra gedib orada tapa bilsən, sözünü deyərsən".

Naçalnik Ağakərim: - "Baş üstə, Əhməd əmi" - deyib gedib öz yerində əyləşdi.

Mən bu xatirələri dinlədikcə Habil müəllimə qibətə edir və eyni zamanda onu xoşbəxt sənətkar sayıram ki, o, sənətdə öz sözünü demiş, izini qoyub getmiş bir sənətkarın yetirməsidir.

Xoşbəxt o insandır ki, ölümündən sonra onu həmişə xoş xatirələrlə xatırlasınlar. Əhməd Ağdamskinin səhnəmizə, mədəniyyət tariximizə fədakar, minnətsiz xidmətləri nəsildən-nəslə ötürülecekdir.

Böyük nəsillərin hər şeyi böyük olur: sevgiləri, faciələri, yaştıları... Onların hər ani müqəddəs bir təlaş içərisində keçir. Nədən ki, onlar böyük bir nəslin məsuliyyətini daşıyırlar. Onların hər danışığı, hər hərəkəti, hər reaksiyası bir tarixdir.

Yazıcı-publisist Fazıl Rəhmanzadə "Bədəlbəylilər" kitabında məşhur bəstəkar Əfrasiyab Bədəlbəyli dən bəhs edərkən onun zəngin kitabxanasının olduğunu xüsusi vurgulayır. Həmin kitabxanada neçə-neçə qədim, mədəniyyətimizin qızıl fonduna daxil olan əlyazmaların olduğunu qeyd edir. Rəhmanzadənin təbiri ilə desək, Üzeyir bəyi Məcnuncasına sevən bu nəhəng bəstəkar ustادının rəsmini baş ucundan asmışdı. Zəngin kitabxana sahibi olmayı ustaddan öyrəndiyini deyən Rəhmanzadə Bədəlbəylinin bir xatirəsini bizimlə böllüşməyi də unutmur: "1920-ci illərdə dram teatrında musiqi hissə müdürü idim. Cəfər Cabbarlının bir neçə tamaşasına musiqi bəstələmişdim. Onunla hər günümüz bir yerdə keçirdi. Bir də görürdün Cəfər direktor lojasından bu və ya digər tamaşanın məşqini diqqətlə izləyir. Xoşuna gəlməyən dialoqu, monoloqu ele oradaca təzədən aq vərəqə yazıb aşağıya – səhnəyə tulla'yıb deyirdi: "Sonalar sonrası (Sona Hacıyevaya müracət), yaxud Ağa Ağasadiq (Ağasadiq Gəraybəyliyə müraciətlə), sözlərinizi bu cür dəyişin..."

Bəli, aktyorlarla da, rejissorlar da dramaturqun yeni düzelişlərini rol dəftərinə və pyesin əldə olan nüsxəsinə köçürüb Cəfərin əlyazma vərəqini bir kənara qoymışdır. Bu, nəzərimdən qaçmadı.

Dərhal pillələri düşür, qüdrətli dramaturqun öz əli



Şəmsi və Əfrasiyab Bədəlbəyli

ilə yazdığı bu “lazımsız” vərəqləri toplayıb ulu yadiğar kimi şəxsi arxivimə qoyurdum. İndi nə qədər deşən, arxivimdə belə və buna bənzər “gərəksiz” kağız parçaları var”.

Böyük adamlar həm də ətrafinin onlara duyduğu simpatiyaya görə böyükdürlər. Sənin xüsusi nələrsə etmeyinə, nələrisə ciddi-cəhdələ qorumağına heç bir ehtiyac yoxdur. Mütləq səni sevən, əsərlərini, hətta gündəlik cizmaqaralarını belə qorumağa çalışan və bundan zövq alan insanlar olacaq. Və o adamlar da incəsənətin sütunlarından biri olacaqsa, bax bu, əsl tələdir.

Əfrasiyab Bədəlbəyli təkcə böyük bəstəkar deyildi. O, həm de böyük şəxsiyyət, sarsılmaz xarakter və milli musiqimizin alovlu müdafiəcisi idi. Görkəmli şair Mikayıl Müşfiqin “Oxu, tar” şeiri həmin dövrdə böyük səs-küyə səbəb olmuşdu. Əfrasiyab Bədəlbəyli isə Müşfiqi müdafiə məqsədi ilə “Tarın üzərində mühakimə münasibətile” adlı bir məqale yazmışdır. Şair, tərcüməçi Səlim Babullaoglu “Səni kim unudar” yazısında bu məqama geniş yer verərək yazır:

“Tar” da savaş şeiri idi. Cəngə və duruş gətirməyə çağırıan, həyəcan təbili vuran, tara qarşı çıxanlara poeziya ilə savaş açan, sinə gərən yeganə şairimiz Müşfiqin savaş şeiri idi. Bu şeirin tarixi kimi 1933-1934-cü illər göstərilir. 1934-cü ildə nəşr olunan “Şeirlər” kitabına əsasən, “Tar” bu kitaba daxil edilmişdi. Amma Firudin Qurbansoyun “Göylərin lacivərd ətəklərində” (səh. 35-51) kitabından bunun belə olmadığı qənaətinə gəlmək oar. Müəllif yazar ki, 1929-cu ildə “Komunist” qəzetinin 11 yanvar 1929-cu il tarixli sayında görkəmli Azərbaycan bəstəkarı, dirijor və musiqişünası Əfrasiyab Bədəlbəylinin tari, ona olan hücumlardan qorumaq məqsədi ilə yazılmış “Tarın üzərində mühakimə münasibətile” məqaləsi dərc olunmuşdu. Məqalənin sonunda “Tarın məhkəməsi” deyilən bir elan da vardi: “Şənbə günü, yanvar ayının 12-də, axşam saat 7-də Bünyadzadə adına Dövlət Türk teatrosu binasında tarın bir musiqi aləti olmaq üzrə lazımlı olmadığı haqqında müzakirə və mübahisə möclisi çağ-

rılır”. Müzakirədə bir vaxtlar Xalq Maarif komissarı olmuş, həmin vaxt “İnqilab və mədəniyyət” jurnalının məsul redaktoru olan Mustafa Quliyev və musiqi mütəxəssisləri iştirak edəcəkdilər. Müəllifin yazdığını görə, elə həmin möclisdə Müşfiq də varmış. Və o, sabiq maarif komissarının zəlin fitlə, “Sus, bəsdir! Düş aşağı! Məntiqiniz yoxdur!” kimi replikalarıyla müşayiət edilən və bitən çıxışının sonunda, ara sakitləşən kimi ayağa qalxıb “Tar”dan “Oxu tar! Səni kim unudar? Ey geniş külənin şirini, şərbəti, - Alovlu sənəti...” kimi parçanı oxuyubmuş. Ardınca bu səsin sehrinə, ecazına donub qalanların sükütu, sonra da “Bravo! Afərin!” sədaları”.

Böyük bəstəkarın “Qurban Pirimov” kitabı Azərbaycan dilində muğama və muğam sənətkarına həsr olunmuş ilk kitabıdır. O, həmçinin, Azərbaycanda musiqi terminologiyasının yaradıcısı və müqayisəli muğamşunaslığının banisidir. “İzahlı monoqrafik musiqi lüğəti” Azərbaycan musiqi şərqşünaslığında ilk əsərdir.

Üzeyir Hacıbəyli adına Bakı Musiqi Akademiyasının dosenti, aparıcı elmi işçi Ariz Abduləliyev “Musiqi mədəniyyətimizdə parlaq və silinməz imza: Əfrasiyab Bədəlbəyli” yazısında bu məqamı xüsusi vurgulayırlar:

“Ə.Bədəlbəyli “İzahlı monoqrafik musiqi lüğəti”ndə “Rast”, “Rast-Pəncigah”, “Şur”, “Nəva”, “Humayun”, “Rəhab”, “Mahur”, “Segah”, “Cahargah”, “Bayati Qacar”, “Dəşt”, “Qatar” və digər klassik muğamlar haqqında məlumat verərkən, Azərbaycan, İran və Türkiyə musiqisindəki şöbə, guşə tərkibini tam şəkildə açıqlayırlar, onların müqayisəli izahını aparır.

O, ilk dəfə muğam sənətinin lokal arealları problemini üzərində dayanmış, zəngin ənənələri özündə müxtəlif üslublarda daşıyan regional muğam məktəblərindən bəhs etmiş, hətta “Rast” dəstgahının quruluşunu müxtəlif areallar üzrə müqayisəli cədvəlini hazırlamışdı. Onun musiqişünaslıq yaradıcılığına muğamin tarixi aspektinə baxışı elmi konseptuallığı ilə seçilir.

“Lügət”də Azərbaycan muğam, şöbə, guşə adları ilə yanaşı, xalq musiqi nümunələri, aşiq havaları və poetik formaları, rəqsler, orta əsr musiqi alətləri, bü-

tün bunların tarixi, ifaçıları, adları, etimologiyası haqqında da mahiyyətli və maraqlı məlumatlar verilir. Şərq musiqisində, o cümlədən, Azərbaycan muğam, aşiq sənətində, ifaçılıqda geniş yayılmış onlarla istilah, termin, janr, muğam, guşə, alət adlarının ilk elmi izahi, şərhi və açıqlaması mehz bu kitabda öz eksini tapıb. Tar və ud alətləri nümunəsində Azərbaycan səs sisteminə, qeyri-müntəzəm temperasiyaya, köklənməyə, mikrointervallara ilk nəzəri yanaşma bu gün də elmi aktuallığını itirməyib. Bütün bu cəhətləri nəzərə alaraq, kitabı Azərbaycan muğamları, xalq musiqisi haqqında “ilk ensiklopedik lüğət” adlandırma bilerik.

Ə.Bədəlbəyli kitabında XIX əsrə aid Qarabağ, Bakı və Şamaxı musiqi-poetik məclisləri, muğam məktəbləri, bu məclislərdə iştirak eden şair və musiqicilər, onların Azərbaycan musiqi mədəniyyətində tarixi əhəmiyyəti haqqında da ilk dəfə tədqiqi məqalələr yazıb”.

Əfrasiyab Bədəlbəylinin Azərbaycan mədəniyyətinə ən böyük töhfələrindən biri heç şübhəsiz ki, misilsiz “Qız qalası” operasıdır. Opera ilk dəfə 1940-cı il aprelin 18-də nümayiş olunub. Fazıl Rəhmanzadə kitabında haqlı olaraq “Qız qalası”nın 12 il sonra “Yeddi gözəl”in doğulmasına və dünya şöhrəti qazanmasına müəyyən zəmin yaratdığını qeyd eləyir. “İldirilmiş yollarla”, “Məhəbbət əfsanəsi”, “Min bir gecə” kimi sənet inciləri də mədəniyyətimizdəki yerini məhz “Qız qalası”nın işığında tapıb.

Dahi Üzeyir bəy “Pravda” qəzetində “Qız qalası” monumental əsəri barədə yazar: “Bəstəkar niyyətini sərbəst surətdə inkişaf etdirən Ə.Bədəlbəyli öz baletində gözəl orkestirləşdirməyə nail olmaqla yanaşı, həm də xalq melodiyaları gözəlliyindən bacarıqla – qayğıyla, ehtiyatla istifadə etmişdir. Klassik balet musiqisini əsl xalq rəqsleri motivi ilə bacarıqla əlaqələndirmək bütün tamaşanın məzmun və üslubunu təyin edən başlıca amillərdəndir”.

Dahi Bülbül “Kommunist” qəzetində çıxan “Xoreografiya sənətimizin nailiyyəti” yazısında balet barədə bunları yazıb:

“Üzeyir Hacıbəyovun opera səhnəsində “Koroğlu” əsəri ilə açıldığı doğru cığır kimi Əfrasiyab Bədəlbəylinin “Qız qalası” baleti də xoreografiya sənətimizin düzgün inkişafında parlaq bir nümunədir...

Əfrasiyab Bədəlbəylinin “Qız qalası” baleti xoreografiya sənətimizin inkişafında ilk addımdır. Büyük ustalıqla mükəmməl bir balet əsəri meydana çıxarmaq bəstəkarın el havalarını məharətlə işlədidiyi və Avropa xoreografiya sənəti ilə Azərbaycan xalq oyun havalarını birləşdirməyi bacardığını göstərir. Ə.Bədəlbəyli xalq oyun havalarının simfonik orkestrə işlənməsi, xalq musiqi alətlərinin orkestrlə ahəngləşdirilməsi işində böyük müvəfəqiyyət qazanmış və oyun havalarımızı primitiv haldan qurtararaq gözəlləşdirmişdir”.

Ə.Bədəlbəylinin xidmətləri bununla da bitmir. O, həm də mükəmməl libretto tərcüməcisiidir. Belə ki, Qlyerin “Şahsənəm”inin, Rossininin “Sevilya bərbəri”nin, Paliaşvilinin “Daisi”sinin və s. böyük operaların azərbaycanca tamaşaşa qoyulmasında dahi bəstəkarın misilsiz xidmətləri olmuşdur.

Bu böyük nəslin nümayəndələrindən biri də görkəmli rejissor və ictimai xadim Şəmsi Bədəlbəylidir. Şəmsi Bədəlbəyli Azərbaycan mədəniyyəti və incəsənətində misilsiz xidmətləri olan qüdrətli sənətkardı. Dahi Cəfər Cabbarlı ilə dostluğu da dillərə dastan olub. Qüdrətli sənətkar Cabbarlı ilə dostluğunu belə xatırlayır:

“Dahi sənətkarımız Cabbarlı ilə bizim ailənin dostluğu çoxdan olsa da, şəxsən mənim yaxınlığım 1928-ci ildən başlandı. Onda mənim 17 yaşım var idi. Şeir və musiqi pərəstişkarları ilə oturub-dururdum. Tez-tez teatra gedir, Hüseyn Cavidin, Cəfər Cabbarının pyeslərinin tamaşalarına baxır, Abbas Mirzə Şərifzadə, Ülvi Rəcəb, Mirzağa Əliyev, İsmayıł Hidayətzadə, Mərziyə xanım və başqa görkəmli səhnə ulduzlarımızın sənətinin ülviliyinə heyran kəsilirdim. Böyük qardaşım Əfrasiyab Bədəlbəyli o zamankı səhnə əsərlərinin çoxusuna musiqi yazar və özü teatrdə dirijorluq edirdi. Bu, məni teatra daha da yaxınlaşdırır və həvəsimi daha da artırırıdır”.

Susa/2022



Əhməd Ağdamski Leyli rolunda

Böyük sənətkarımızın bu sözləri ailə məfhumunu və onun həyatımızdakı yerini bir daha təsdiqləyir. Ailə bizim həyatımızda, gələcəyimizi qurmağımızda çox ciddi rol oynayır.

“İndiki kimi yadımdadır, 1928-ci ilin fevral ayının 16-da Cəfər Cabbarlinin “Od gəlini” əsərinin ilk tamaşası göstərilirdi. A.Tuqanovun quruluşunda hazırlanan bu əsərin səhnəyə qoyuluşunda musiqi geniş yer tutardı. Hətta tamaşa da balet səhnələri də vardı.

“Od gəlini”nin ilk tamaşasına bir gün qalmış Cəfər Cabbarlı mənə dedi ki, Əfrasiyaba dirijor kürsüsündə çıxışı münasibəti ilə bir hədiyyə vermək istəyirəm.

Həmin gün onunla birlikdə şəhərə çıxdıq. Çox məğazaya girdik. Cəfər Əfrasiyaba münasib bir hədiyyə axtarırdı. Lakin gördüklərimiz onun zövqünü oxşamırdı. “Əfrasiyaba layiq bir hədiyyə tapmalıyq” deyən Cəfər indiki köhnə univermağın birinci mərtəbəsində yerləşən musiqi mağazasına girməyimizi təklif etdi. Eynək altdan baxan iri gözlər qəribə bir maraqla rəflərə dikilmişdi. Birdən Cəfər “Şəmsi, odur, tapdim” deyə sevindi. Ustadın sevincinə səbəb fil sümüyündən düzəldilmiş çox bahalı dirijor çubuğu idi. Bu çubuğun ağ atlaslı nəfis bir qutusu vardı. “Bundan münasib hədiyyə tapa bilməyəcəyik” deyən Cəfər Cabbarlı hədiyyəni aldı. Həmin hədiyyəni Cəfər “Od gəlini”nin ilk tamaşası günü Əfrasiyaba təqdim etdi. Əfrasiyab ilk dirijorluğunu bu çubuqla ifa etdi. Bu layiqli hədiyyə indi də qardaşımın evində ən əziz, ən nadir bir xatırə kimi saxlanılmadadır”.

Böyük dostluqlar bəzən təsadüflə başlasa da, zamanın sınağından, süzgəcindən keçərək bərkirir və əyilməz, sarsılmaz bir abidəyə çevirilir. Bu dostluqlar gələcəyin, xoşbəxt, acılı-şirinli günlərin müjdəcisi olur.

Ş.Bədəlbəyli “Ədəbiyyat və incəsənət” qəzeti 1975-ci il 25 may tarixli sayında dərc olunan Azərbaycan teatrının 100 illik yubileyi münasibəti ilə bağlı olan yazısında bunları xatırlayır:

“Uzaq illərin şirin xatirələri necə də gözəldir. Həm də elə xatirələr ki, hər sətrində ömrümə-günümə əziz

olan hadisələrin izi qalıb, sevinci də, kədəri də, arzularımı da səhifələrinə həkk edib.

Bu günlər xatırə dəftərimi vərəqlədikcə xəyal məni 30-cu illərə çəkib aparır. Teatrımızın dirçəldiyi, təşəkkül tapdığı, alovlanıb-yandığı, qaynar həyathlı günləri gözlərimin qarşısında canlanır. Elə bil ki, səhnə fədailəri ilə yenidən görüşürəm. Səhnə arxasına keçdiyim həyəcanlı, sevincli, unudulmaz anları xatırlayıram. Böyük müəllimlərim, unudulmaz səhnə dostlarım yenidən qarşısında canlanırlar. Sanki qaynar baxışlı Cəfərin, nurani sifətli Tuqanovun, həlim, mehriban insan İsmayıllı Hidayətzadənin söhbətlərini dinleyirəm. Sevilin hiçqırıqlarını, Yaşarın gülüşünü eşidirəm. Abbas Mirzənin, Ülvə Rəcəbin, Mirzəğanın, Fatma xanımın, Ağadadaşın... əllerini sıxıram....

“Maqbet”, “Od gəlini”, “Məkr və məhəbbət”, “Kral Lir”, “Yaşar”... pyesləri tamaşaya hazırlanarkən A.Tuqanovun, S.Mayorovun, İ.Hidayətzadənin, A.Qrippiçin, Y.Varşavskinin mehribanlığını, xeyirxahlığını unuda bilərəmmi? 30-cu illərin axırlarında tamaşaya qoyduğum “Ölülər”, “Xoşbəxtlər”, “İki qardaş”, “Aşnalar” və “Kral Lir”in təcəssümündə səhnə dostlarının əsl fədakarlığı, əzmkarlığı, öz peşələrinə vurgunluğu indi də gözlərimin qarşısındadır.

Öz ömrünü həyatında dönüş, çevriliş yaranan anlarsız təsəvvür etmək çətindir. Cəfər Cabbarlı ilə görüşüm belə olmuşdur. Hələ konservatoriyada oxuyarkən ailə dostumuz Cəfərin “Od gəlini” və “Sevil” pyeslərinin tamaşalarında iştirak edirdim. Səhnə arxasında oturub tar çalırdım. Əlbəttə, mənim səhnəyə, teatra olan marağım, məhəbbətim Cəfərin nəzərindən qaça bilməzdii. Məhz onun təkidi ilə 1932-ci ildə indiki M.Əzizbəyov adına dram teatrında işə girdim. Beləliklə, səhnəyə göstərdiyim aludəlik, nəhayət, həyat amalıma, ömrümün-günümüzün sirdəşinə çevrildi. Əvvəllər rejissor assistenti, sonra isə rejissor vəzifələrində çalışdım.

Teatrda işlədiyim müddətdə mən həmişə Cəfərin qayığısını, əsl ata məhəbbətini hiss etmişəm.

Cəfərin qayığını tək mən yox, onlarla səhnə aşığı

gündəlik işlərində yaxından hiss etmişdir. Teatrda irəliyə doğru addımladıqca mən də özümdə yüksəliş duydum. Müəllimlərimdən, təcrübəli sənət dostlarım-dan öyrənirdim. Onlarla sevinir, onlarla qüssəli anlar keçirirdim.

Bu gün bir rejissor kimi nəyə nail olmuşamsa, bu işdə M.Əzizbəyov adına teatra, onun istedadlı kollektivinə minnətdaram. Həmin teatrdan ayrıldığım cismani ayrılıqdır. Fikrim-xəyalım həmişə onun yanında – ilk məktəbimdə, sənət dostlarının yanındadır. Onların yaradıcılığını hər zaman böyük maraqla, intizarla, həyəcanla izləmişəm. Müvəffəqiyyətlərinə ürəkdən sevinmiş, uğursuzluqları qəlbimi sıxıb, kədərlənmışəm”.

Bax, budur sədaqət, budur sevgi, budur böyük, ali dostluq. Belə sədaqəti, sevgini, dostluğu ancaq Şəmsi Bədəlbəyli kimi böyük kişilər qazana, qoruya bilər.

Bədəlbəylilər nəslinin layiqli nümayəndələrindən biri məşhur pianoçu, bəstəkar, musiqişünas Fərhad Bədəlbəylidir.

“Azərbaycan xalqı fəxr edə bilər ki, onun belə pianoçusu var”. Bu, dünya şöhrətli dirijor M.Rastropoviçin sözələridir.

Yazımızın bir yerində də dediyimiz kimi, böyük ailə, böyük nəsil həm də böyük məsuliyyət deməkdir. Fərhad Bədəlbəyli bu məsuliyyəti həm həyatı, həm də yaradıcılığı ilə qəlbinin və ruhunun ən dərin qatlarında bir sənəti əsəri kimi ifa etmişdir. Onun şəxsiyyətinə və sənətkarlığına olan böyük heyranlığın özülü, səbəbi də budur.

Xalq yazıçısı Anar Fərhad Bədəlbəylinin 70 illiyinə yazdığı yazısında bu sarsılmaz xarakteri belə anır:

“Fərhad Bədəlbəyliyə şəxsən tanış olmazdan qabaq onunla bağlı xoş soraq çatdı mənə.

İş elə gətirdi ki, Fərhadin Lissabonda pianoçular yarışmasında Baş mükafat - Qran pri alması haqqında xəbəri mən maestro Niyazinin evində qonaq olarkən eşitdim. Bu xəbəri Niyaziyə telefonla çatdırıldılar. Böyük dirijorun necə ürəkdən sevindiyini unuda bilmirəm.

“Qobustan” toplusunu bu vaxt çapa hazırlayırdıq və elə ilk sayında Fərhad haqqında geniş və qeyri-



adi material verdik. Pianoçu haqqında beş suala atası Şəmsi Bədəlbəyli, anası Leyla xanım, əmisi Əfrasiyab Bədəlbəyli, müəllimləri M.R.Brenner və A.A.Kalantar, sinif yoldaşları Firəngiz Əlizadə və Eldar Rüstəmov, həmkarı Rafiq Quliyev və hətta kiçik yaşlı bacısı oğlu Emin cavab verirdilər. Sualların arasında belə biri də vardi: - Sizcə, Fərhadın ən böyük qüsürü nədir?

Cavab verənlərdən heç biri belə bir qüsür tapmadılar. Tək bir Rafiq Quliyevdən başqa. Rafiq: futbol oynamanda sol ayağının zərbəsi zəifdir - cavabını vermişdi.

Az sonra Fərhadla tanış olduq və qısa müddətdə çox yaxından dostlaşdıq. Mən ümumiyyətlə insanlara çətin yovuşuram, amma Fərhad o qədər ünsiyyətli, münasibət qurmaqdə açıq idi ki, müəyyən yaş fərqimizə baxmayaraq, çox məhrəm həmfikir olduq - sənətə, ədəbiyyata, ictimai həyatə baxışlarımız bir-birinə tam uyğun idi, adamları - yaxşılardır da, yaxşı olmayanlarını da eyni cür qiymətləndirirdik.

Fərhad çox yapişqılıq insandı və dilimizdə olan gözəl ifadəylə desək, üzündə bir “gəlbərisi” var. Təbii aristokratizmi və ziyalılığı ürəyimcədir. Axi Fərhad kökü keçən əsrlərə çatan zadəgan nəslindəndir. Ata tərəfdən babaları Qacar şahları sülaləsinə mənsub olublar. Ana tərəfdən də Səfərəlibəylilər zadəgan nəslindəndilər. Bəzən zarafatla deyirəm ki, sənin Ağa Məhəmməd şah Qacara da, onu öldürən Səfərəli bəyə də qohumluğun çatır.

Fərhadın doğma babası - Üzeyir bəyin qohumu Bədəl bəy Bədəlbəyli - görkəmli maarifçi olub. Bakıda məşhur “Bədəl bəyin məktəbi” kimi tanınan təhsil ocağını yaradıb. Bədəl bəyin qardaşı Əhməd Ağdamski keçən əsrin əvvəllərində opera və operettalarımızda qadın rollarının mahir ifaçısı olub. Fərhadın atası Şəmsi Bədəlbəyli görkəmli teatr xadimi, rejissor və bir çox filmlərdə çəkilmiş aktyor idi. Əmisi bəstəkar və dirijor Əfrasiyab Bədəlbəyli ilk Azərbaycan baleti “Qız qalası”nın müəllifidir.

Bütün bu çox çeşidli cəhətlər - aristokratizm, ziyanlılıq, maarifçilik, musiqi, teatr və ədəbi istedad inanıl-

maz şəkildə bir şəxsiyyətdə birləşib Fərhad Bədəlbəyli fenomenini yaradıb. Mahir pianoçu, bəstəkar, Musiqi akademiyasının rektoru və professoru Fərhad vaxt və macal tapıb Fikrət Əmirovun “Sevil” operasının, Əfrasiyab Bədəlbəylinin “Qız qalası” baletinin yəni quruluşlarına bədii rəhbərlik edib.

Hələ bu harasıdır? Şairliyi də var Fərhadın. Dostlarına həsr etdiyi şeirləri dərinliyinə, lirizminə, yumoruna görə həqiqi professional poeziya örnəkləridir. Fərhad fenomeninin İntibah genişliyinə heyran olursan.

Pianoçu kimi onun ifasını təhlil etmək imkanlarım xaricindədir. Bunu peşəkar musiqişünaslar edir və edəcəklər. Amma Fərhad ifaçılığının hansı zirvədə durduğunu dərk etməkçün ən nüfuzlu beynəlxalq müsabiqələrde çaldığı qələbələrlə, Avropanın, Amerikanın, keçmiş SSRİ-nin ən böyük şəhərlərində, ən mötəbər konsert salonlarında çıxışlarıyla, musiqi serraflarının onun sənətinə verdikləri yüksək qiymətlərlə tanış olmaq hər şeyi deyir. Şöhrət sarıdan gözü tox insan kimi Fərhad heç vaxt özü öz uğurlarından danışmır. Buna ehtiyac da yoxdur. Hər şey göz qabağındadır.

Fərhadın zəngin musiqi bilikləri bu səviyyədə sənətkarçın təbiiidirsə, geniş ədəbi erudisiyi təəccübələndirir. Bədii təəssüratlar yalnız internetdən alınan bir zamanda Fərhad bir an belə canlı mütaliədən qalmır, klassiklərə yaxşı bələd olmaqla yanaşı, çağdaş ədəbiyyatı da mütemadi izləyir. Sanki bütün varlığına musiqi və poeziya hopmuşdur. Şeirlərində Puşkin və Lermontovla, Sədi və Mayakovski ilə, Axmadulina və Voznesenskiylə səsleşmələri sezmək olur. Fərhadın yay, payız, qış, bahar haqqında şeirləri Vivaldinin və Çaykovskinin “İlin fəsilləri” silsilələrini xatırladır.

Fərhad istedadının bir tərəfi də onun orijinal yumor duyumudur. İstər dostlarına həsr etdiyi şeirlərində, istərsə bir vaxtlar Musiqi Akademiyasında həmkarları - müəllimlərlə, eləcə də tələbələriylə bir yerdə qurduqları güləməli, əyləncəli səhnəciklər yaddan çıxmır. İstedadlı musiqiçi və jurnalist Natavan Faiq Fər-

hada həsr etdiyi essedə onu “uşaq qəlbli professor” adlandırır və bu, tamamilə doğrudur.

Deyirlər ki, bir insanı yaxşı tanımaq üçün onunla yol yoldaşı olmaq, ya hansısa sınaqlardan birgə keçmək vacibdir. Fərhadla bu iki situasiyanın ikisini də yaşamışıq, Parisdə və Berlində, Moskvada və Leninqradda, İstanbulda və Ankarada birgə keçirdiyimiz günlərdə onu daha da yaxından tanıdım. Dostumda zərrə qədər olsun özündənrazılıq, lovgalıq, mənəm-mənəmlilik yoxdu və bu, mənimçün çox mühümdür, önəmlidir. Hey özündən, ancaq özündən deyən adamlarla təmasda sıxlıq və tez yoruluram.

Sınaqlara gəlinçə, həyat xalqımızı və bizi tragik sınaqlara da çəkdi. Bəzi qınına çəkilmiş sənətdəşlərimizdən fərqli olaraq Fərhad Qarabağ faciəsi başlanan gündən, necə deyərlər, mənəvi səngərlərdə idi. Respublikanın o vaxtkı siyasi rəhbərləri “ayılmamışdan” Qarabağ təxribatına ilk sərt münasibət göstərən yazıçılar oldu. Ölkə rəhbərlərinə ünvanladığımız qəzəb və etiraz məktublarına qol çəkənlərin sırasında yazıçılarla bərabər, Fərhad da vardi. O, başqa həmkarlarının da bu bəyanatlara qoşulması üçün təbligat aparırdı.

Qarabağ təxribatının “ilham pərilərindən” biri, erməni şairəsi Silva Kaputikyan Moskvada beynəlxalq forumda çıxış edərkən demişdi ki, “biz, ermənilər, mədəniyyətimizlə qisas alacağımız”.

Bu şairədən çox-çox cavan olan Fərhad isə cavabında daha müdrik sözlər dedi: mədəniyyəti bölüşmək olar, mədəniyyətlə sevindirmək olar, mədəniyyətlə qürur duymaq olar, amma mədəniyyətlə qisas almaq mümkün deyil.

Həyat bizi yalnız ictimai sınaqlara deyil, şəxsi, ailəvi sınaqlara da çəkir. Fərhadla dostluğumuzun davam etdiyi illərdə o, atasını, anasını, əmisini itirdi. Bir il qabaq isə son dərəcə nəcib və kübar qadın olan həyat yoldaşı - Nailə xanım rəhmətə getdi. Fərhad ən təsirli musiqi bəstələrindən birini - “Dəniz”i xanımına həsr etmişdi və bu məhəbbətin tarixçəsi də hər iki sinin şəxsiyyətləri kimi zəngin və işıqlıdır.

Bu ağır itkilərdən də Fərhad əsl kişi dözümüylə sax çıxdı, dərdə əyilmədi, bədbinliyə təslim olmadı, taleyindən küsmədi. Gündəlik yorulmaz fəaliyyətiylə bütün itirdikləri əzizlərinin əvəzinə də yaşayır, yaradır, təcrübəsinə gənclərlə bölüşür”.

Daima Azərbaycan mədəniyyətini, musiqisini düşünən böyük sənətkar hər çıxışında, fikrinin başında və sonunda ölkəmizin dörd bir yanında musiqi məktəblərindəki problemlərdən, musiqi alətlərinin çatışmadığından və s. problemlərimizdən söz açaraq musiqimizin gələcəyindən duyduğu narahatlığı, əndişəni dilə gətirmiş, əməlində də bunu hər birmizə isbatlamışdır.

Böyük sənətkar dünyanın 50-dən çox ölkəsində getmiş və orada musiqi mədəniyyətimizi uğurla təmsil etmişdir. Fazıl Rəhmanzadəyə verdiyi bir müsahibədə xarici ölkələrdəki unudulmaz xatırələrindən birini bölüşür:

“Getdiyim ölkələrdə milli musiqi sənətimizi təmsil etdiyim anların hamısı mənə unudulmazdır. Bunulla yanaşı, bir təsirli məqamı xatırlamağı vacib sayıram; Avstriyanın Zalsburq şəhərində Motsartın ev muzeyində olarkən dahi sənətkarın royalını görçək özümü saxlaya bilmədim, kövrəldim və bəstəkarın əlləri toxunan şırmayı dilləri öpdüm”.

Böyük sənətkar elə həmin müsahibəsində insanların ən ülvi mənəvi ləyaqət hissini onun adamlara hörmət etməyi bacarması olduğunu söyləyərək hamimizin fikrini təsdiqləmişdir. İrsiyyətlə bağlı məsələlərdə isə Bədəlbəylinin fikri qətidir:

“Əlbəttə! Bu, artıq təsdiq edilmiş aksiomdur. Nəsilin bu və ya digər nümayəndəsi öz sələflərinin xasiyyətini, ənənə və şakərini, istedad və bacarığını haradasa məhz özündə bürüzə verməlidir. Tarix bunu sübuta yetirmişdir.

Biz isə yazımızı Cübran Xəlil Cübranın bir fikri ilə bitiririk: “Bu gün keçmiş nəsillərin gördükleri böyük işlər əvvəllər bir insanın aqlında gizli yaranan bir fikir olub”.

“Qurama”

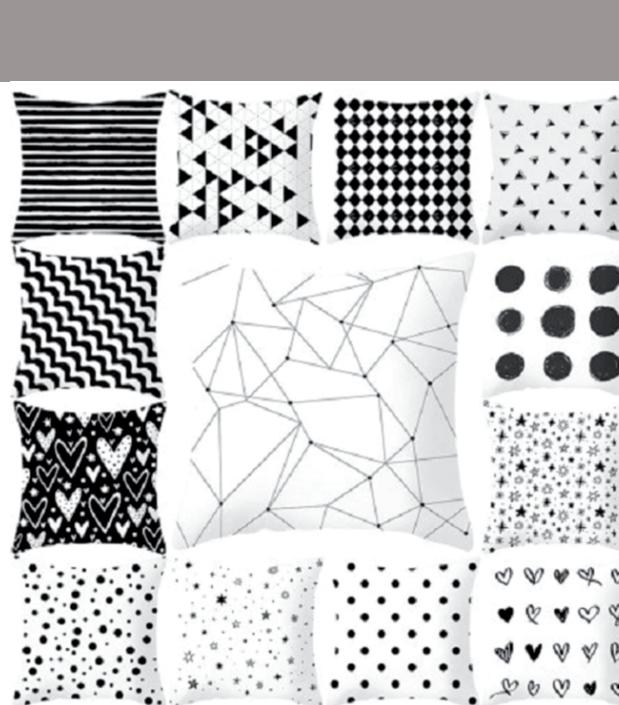
Şuşa Azərbaycanın ən gözəl şəhərlərindən biridir. Bu şəhərin adını bildirən “Şuşa” sözü, bu diyarın saf, qeyri-adi dərəcədə şəffaf dağ havasının rəmzi olan “şüşə” sözündəndir. Təbiət Şuşaya unikal bulaqlar və mineral sular bəxş edib. Turşsu, İsa bulağı, Səkinə bulağı, İsti bulaq, Soyuq bulaq və başqa bulaq adları bunu sübut edir. Şuşa həm də öz tarixi memarlığı ilə məşhurdur. Burada işgala qədər 129 memarlıq abidəsi yerləşirdi.



Pənahəli xan da, İbrahimxəlil xan da Şuşanı qədim və orta əsrlər memarlığının ən gözəl ənənələrinə uyğun inşa ediblər. Şəhər əvvəlcə 17 məhəlləyə bölünüb: Böyük qurdalar, Kiçik qurdalar, Seyidli, Köçərli, Mərdinli, Çölkala, Hacı Yusifli, Çuxur məhəllə, Ağdədəli və s. Hər məhəllənin öz hamamı, məscidi və bulağı vardı. Şuşanın 300 tarixi abidəsi, o cümlədən, respublika dünya miqyaslı 23 abidəsi, 550 qədim yaşayış binası, 870 metr uzunluğunda bərpa edilmiş qala divarı olub. Bu abidələrin çoxu XVIII-XIX əsrlərə aiddi.



Şuşa qalasının əsasının nə zaman qoyulması haqqında dəqiqlik məlumat yoxdur. Şuşa qalası yüksək dağlıq ərazidə yerləşir. Qarabağ xanı Pənahəli xan Bayat qalası və Şahbulaq qalasının əlverişsiz coğrafi mövqeyini nəzərə alaraq, 1753-cü ildə Şuşa qalasının bərpa edilməsi haqqında qərar verir və Qarabağ xanlığının mərkəzi bura köçürülür. Qala bərpadan sonra uzun müddət mənbələrdə Panahabad adlandırılıb.



XIX əsrin ikinci yarısından başlayaraq Şuşada musiqi məclisləri təşkil edilməyə başlayıb. Onların arasında Natəvanın “Məclisi-üns” (“Dostluq məclisi”) və Mir Möhsün Nəvvabın “Məclisi-fəramuşan” (“Unudulmuşlar məclisi”) məclisləri daha məşhur olub.



Şəhərdə Şuşa Dövlət Dram Teatrı, Azərbaycan Dövlət Qarabağ Tarixi Muzeyi, Şuşa Tarix Muzeyi, Üzeyir Hacıbəylinin, Bülbülün, Mir Möhsün Nəvvabın ev-muzeyləri, Azərbaycan Xalçası və Xalq-Tətbiqi Sənəti Dövlət Muzeyinin Şuşa filialı, Dövlət Rəssamlıq Qalereyası, orta və orta ixtisas musiqi məktəbləri, kitabxanalar fəaliyyət göstərirdi.



Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Memarlıq və İncəsənət İnstitutunun araşdırmları nəticəsində aşkar edilən rəsmi sənədlərə əsasən, Şuşa teatrının tarixi daha qədimlərə təsadüf edir. Belə ki, 1848-ci ildə Şuşada teatr və sirk truppalarının fəaliyyət göstərməsi məlum olub. Bu faktın öz təsdiqini tapması təkcə Şuşa teatrının deyil, Azərbaycan səhnə sənətinin tarixini daha 25 il əvvələ aparıb çıxarıır.



Şuşa şəhərinin tarixi mərkəzdə 549 qədim bina (bunlardan 72-si Azərbaycan tarixində iz qoymuş şəxslərin yaşayış evləri və ya ev muzeyləridir), 17 məhəllə bulağı, 17 məscid, 6 karvansara, 3 türbə, 2 mədrəsə, bir neçə kilsə və monastır, 2 qəsr və qala divarları yerləşir. Bu abidələrin çoxu XIX əsrə yaşamış Azərbaycan memarı Kərbəlayi Səfixan Qarabağı tərəfindən tikilib və həmin dövrün ən məşhur nəqqaşı Kərbəlayi Səfərəli tərəfindən bəzədilib.



İbrahim xanın qızı Gövhər ağa tərəfindən Şuşada inşa etdirilmiş məscidlərdən birincisi sayılır. Məscidin memarı Qarabağlı Kərbəlayi Səfixan olubdur. Yuxarı Gövhər ağa məscidi inşa edildikdən sonra isə bu məscid Şuşa camaati arasında Aşağı Gövhər ağa məscidi adlandırılmağa başlandı. Məscidin inşa tarixi 1874-1875-ci illərə təsadüf edir. 1992-ci ilin mayında Şuşanın işğalı zamanı Aşağı Gövhər ağa məscidinin binası və minarələri ermənilərin zirehli texnikalarının atəşlərinə məruz qalaraq ciddi zədələnib. Şuşa işğaldan azad olandan həmən sonra məscidin bərpasına başlanıb.



Böyük sənətkarımız Xan Şuşinskiinin “Şuşanın dağları” mahnisında Azərbaycanın müstəqillik

həsrətinə işarə vurulduğu söylənir. Mahnida bayraq, vətən sevgisi və müstəqillik həsrəti duyulur. Sovet dönləmində Azərbaycan bayrağının qadağan edildiyi bir dönəmdə Xan Şuşinski bayrağımızı rəmzlərlə təsvir edirdi:

Şuşanın dağları başı dumanlı,
Qırmızı qoftalı, yaşıł tumanlı...

Xanəndənin qızı, Bəyimxanım Cavanşir də müsahibələrində bu faktı təsdiqləyir. Dağların başı dumanlı deməklə, xanəndə mavi səmaya, yəni göy rəngi işarə vurur. “Qırmızı qoftalı” ifadəsiylə dağın lalələr bitən döşünə işarə edərək bayrağımızdakı qırmızı rəngi, yaşıł tumanlı isə dağın yamaclarına işarə edərək Azərbaycan bayrağının bütöv simvolik təsvirini yaradırdı.



Azərbaycanın Xalq rəssamı Sakit Məmmədov 2016-ci ildə özünün “Cıdır düzü” adlı rəsm əsərini hədiyyə olaraq İngiltərə kraliçası II Elizabethə təqdim edib. Azərbaycan nümayəndə heyətinin tərkibində Londonda səfərdə olan əsərin müəllifi əsərdə Cıdır düzü, milli adət-ənənələrimiz, at cinslərimiz, musiqi alətlərimiz, Şuşanın xaribülbülli və çövkən oyununun təsvir olunması barədə kraliçaya məlumat verib. Qarabağın, Şuşanın hələ düşmən işgalı altında olduğu bir zamanda bu hadisə Azərbaycan incəsənətinin, rəssamlığının da bu mübarizədə böyük payı idi. Dərgimizin qapaq rəsmi kimi məhz bu əsərin seçiləməsi təsadüfi deyil.



08 noyabr 2020-ci ildə Şuşa erməni qəsbkarlarından azad edildi. Ali Baş Komandan İlham Əliyevin «Əziz Şuşa, Sən azadsan» - sözləri Şuşanın, Qarabağın, Azərbaycanın tarixinə əbədilik həkk olundu. Azərbaycan üçün yeni bir era, Azad Şuşa-Qarabağ erasının əsası qoyuldu.

Səhifəni hazırladı: Zülfiyə Qəniyeva

Qarabağın baməzə adamları

Qarşısında bir kitab var: "Qarabağın baməzə adamları". Adından da bəlli olduğu kimi - incə yumoru, kəskin satırasıyla seçilən qarabaqlılar haqda əsərdir. Kitabdakı lətifələrdə personajlar elə dolğun və dəqiqliklə təsvir olunub ki, sanki hadisələr elə bu saat, bu anda gözlerimiz öündəcə baş verir. Lətifələrdəki obrazlar da hazırlıqları, məzəli söhbətləri və şirin ləhcələriylə eynimizi açır, dərimizi unutdururlar.

Kitabın müəllifi – filologiya elmləri namizədi, şuşalı balası, rəhmətlik Bəylər Məmmədov doğma yurdunun təbiətini, insanlarını çox sevirdi. Eyni zamanda Qarabağın tarixini də gözəl bilirdi, tarixi şəxsiyyətlərini də tanıyordu. Onlar haqqında xalq arasında gəzən lətifələri toplayıb, oxuculara özündən yadigar qoymaq istəyirdi.

Bəlkə də işgal olunmuş, düşmən tapdağında əzilən, yağı nəfəsindən boğulan Şuşasına əli çatmadığından bu kitabın nəşri ilə bir növ təskinlik tapacağına ümid bəsləyirdi. Təəssüf ki, Bəylər müəllim qəflətən vəfat etdi. Nə kitabın çapını görmək qismət oldu ona, nə də üçrəngli bayraqımızın dalgalanlığı azad Şuşanı.

Amma nə yaxşı ki, Bəylər Məmmədov böyük səy göstərərək, bu kitabın əlyazmasını nəşriyyata vaxtında çatdırıbildi. Yoxsa ki, daim fikrində, xəyalında dolaşan, üzə çıxarmaq istədiyi "Qırmızılar səltənətində" kimi "Baməzə adamlar"... da eləcə istək olaraq qalacaqdı. Çox təəssüf ki, kitab işıq üzü görəndə müəllifi artıq bu işıqlı dünyadan köç etmişdi.

Şuşanı "zarafatçılar şəhəri" də adlandırırlar. Burada ayrı-ayrı adamlara xasiyyətinə, zahiri görkəminə, işinə-peşəsinə və davranışına görə ləqəb verildi. Məsələn, Pişik Rəhim, Noxud İsgəndər, Pendir Əlekber, Cin Səlbə, Zırı Dadaş, Şapıtdı Xanperi, Nüsxəbənd Rüstəm...

Qarabağda ləqəbsiz adama az-az rast gəlmək olardı. Burada hər kəs mənsub olduğu tayfa, qəbilə və nəsil adıyla da tanınırdı. Ümumiyyətlə isə qarabaqlıların təkcə ləqəbində deyil, hərəkətlərində də humor, məzhəkə, əyləncə hiss olunur.

Sanki zarafat, gülüş, əyləncə saatları buranın camaatına hava kimi, su kimi vacib imiş.

Xüsusən də qış aylarında asudə vaxtını əyləncəli keçirmək üçün Qarabağ əhli yığıncaqlar təşkil



“Bircə tamaşaçı üçün konsert”. Ayxan

edirmişlər. Bu yiğincaqlara xanəndələr, aşıqlar, sazəndələr dəvət olunurduarsa, baməzə, zarafatçıl adamlar, hazırlıcabalar dəstəsi də çağrırlırdılar.

Bəylər Məmmədovun topladığı lətifələri oxuduqca ürək göynəyir; belə bir həyata – mehriban ünsiyyətə alışmış qarabağlılar yuvalarından perik düşmüş quşlar təki, bir-birlərindən ayrı, yurdumuzun müxtəlif bölgələrində – hərənin bir tərəfdə məskən saldığı qaçqınlıq dövrünü necə yaşayıblar?! Ömürlərindən getmiş bu otuz ilin qəminə-kədərinə necə döyüblər?!

Çox şükür... Şükürlər olsun ki...

“Şuşa azaddır!”

“Qarabağ Azərbaycandır!”

Qarabağlılar doğma yurdlarına qayıdır, yaşıtdıqları adət-ənənələrə yenidən qovuşacaqlar...



Qarabağın xalq içindən çıxmışbaməzə adamları ayrı-ayrı zümrəyə mənsub olsalar da, müxtəlif peşələrə yiyələnsələr də, onları eyni məqsəd, eyni amal birləşdirib: ictimai haqsızlıqla boyun əyməmək, bu çatışmazlıqlara laqeyd qalmamaq və özünəxas sarkazmla, yumorla etirazını ifadə etmək.

Dərgimizin Şuşa özəl sayında bu fərqli, maraqlı adamların hamısıyla da olmasa, bir qismiylə qabaq-qənşər oturmaq fürsətiniz olacaq. Axı vətən sadəcə torpaq - coğrafi ərazi deyil, həm də o yurdun, torpağın yetişdirdiyi insanlardı. Və Qarabağı, onun sırrini, sehrini anlamağımız üçün bu insanları tanımağımız vacibdir.

Talib xan Cavanşir

XVIII əsrin II yarısında Qarabağın tanınmış məraqlı insanları sırasında Talib xanın adını çəkmək olar. O, Qarabağ xanlığının əsasını qoyan Pənahəli xanın kiçik oğlu, İbrahimxəlil xanın qardaşıdır. Deyilənlərə görə, iri gövdəli, pəhləvan cüssəli, bədəncə sağlam, xasiyyətcə şən ovqatlı bir insan olan Talib xan tabeçiliyində olan kəndlərin, əkin yerlərinin hesabına qayğısız həyat sürərək, gününü əyləncələrdə, kef məclislərində keçirər, təsərrüfat işləriylə məşgül olmağa vaxt tapmazdı. Yazılı mənbələrə əsasən, bəhlulsayağı təbiətə malik olduğundan zəmanəsinin zülmkar mülkədarlarından seçilirdi. Ömrünün sonuna kimi də saray dəbdəbəsindən uzaq oldu.



Talib xan

Hafizəsi zəif olduğundan Talib xan tez-tez başmaqlarını harda geyinib, harda çıxardığını unudurdu. Bəzən çəşib elə corabla yola düşürdü.

Bir gün yenə ziyafətdən qayıdarkən başmaqsız olduğu diqqətini çəkir. Nə illah edirse, başmaqlarını harda qoymuşunu yadına sala bilmir.

Elə bu dəm xatınbəyi gəlib xana xəbər verir ki, arvadlarının hərəsi başmaqlarının bir tayını alıb əlinə dava-dalaş edirlər. Dərhal xan xatırlayır ki, sənətgün başmaqlarını hərəmxanada qoyub, başmaqsız çıxıb. Xan tez özünü hərəmxanaya çatdırır. Görür ki, arvadlarından biri əsəbi halda deyir: "Xan gecə mənim qonağım olub". O biri isə andaman eləyir ki, "Xeyr, yalan deyirsən, ləçər, xan mənim yanımı gəlmişdi".

Talib xan xanımların hər ikisinin könlünü alıb, başmaqlarını geyir. Getmək istəyəndə: "Ağa, hanımıza daha çox istəyirsən?" – deyə soruşurlar.

Talib xan bilmir nə cavab versin ki, arvadlarının hər ikisini razi salsın. Odur ki, yarıcidid, yarızarafat cavab verir:

– Siz bunu başmaqlarından soruşsaydınız, daha yaxşı olardı. Çünkü onlara məndən artıq inanırsız.

Molla Pənah Vaqif (1717-1797)

M.P.Vaqif yeni realist şeir məktəbinin banisi kimi Azərbaycan mədəniyyət tarixində görkəmli yerdən birini tutub. O, həm də bir dövlət xadimi, insan mənəviyyatının dərin bilicisi, dərin hissiyyatlı alim-mütəfəkkir kimi el arasında məşhur idi. Molla Pənahın bütün əsərlərində XVIII əsrin ruhu duyulur, xalq həyatından, el müdrikliyindən ayrı-ayrı parçalar yaşanır.

Xalq dilinin, söz sənətinin ecazkarlığından faydalayıb, yaratdığı insan obrazlarına, vəsf etdiyi gözəllərin sözlə çəkdiyi rəsminə görə şairi portretlər ustası adlandırıldılar. Molla Pənah Vaqif Qazax mahalının Qiraq Salahlı kəndində anadan olsa da, ömrünün ən möhsuldar çağlarını Qarabağda yaşayıb, Qarabağın tərəqqisi, çiçəklənməsi üçün əlindən gələn əsirgəməyib.

Məşhur söz ustası Molla Pənahın həyatına dair mətbuatda ilk sözü və ardıcıl məlumatları onun pərəstişkarı M.F.Axundov deyib. Yalnız bundan sonra şairin yaradıcılığına get-gedə maraq artıb, Almanıyanın məşhur şərqşünas-alimi və jurnalisti Berjenin diqqətini cəlb edib. Almanıyanın Leypsiq şəhərində çapdan çıxardığı "Məcmueyi-Əşəri-Şüəra-ye Azərbaycan" kitabında şair haqqındaki məlumatı bir qədər də məzmunlaşdırıb. Şairin ilk elmi bioqrafiyası da A.P.Berje tərəfindən verilib.

Bu bioqrafiyadan məlum olub ki, şair uşaqlıq ilərini atası evində yaşayıb, sonra Gəncədə bir müdət məktəbdarlıqla məşgul olub, İbrahimxəlil xanın hakimiyyəti illərində Şuşaya gələrək məktəb açıb. Sonralar saraya cəlb olunaraq xanın vəziri vəzifəsinə qədər yüksəlib.

Məxəzlərdə M.P.Vaqifin zəlzələ baş verəcəyi-



ni, Ayın, Günəşin tutulacağını qabaqcadañ müəyyən etməsi, memar-inşaatçı kimi formalaşması haqqında da məlumat verilir. Belə bir məlumat da yayılıb ki, Qarabağ xanlığının beynəlxalq aləmdə tanınmasında, tərəqqisində şairin də böyük xidmətləri olub, elin dərd-sərinə qatılıb.

Baməzə səhbətləri, dar məqamlarda yerindəcə işlətdiyi ağıllı məsləhətləri, hazırlıq cavabıyla xanın hörmətini qazanırdısa, şirin kəlamları, məzəli sözləri, zarafatlarıyla da elin gözündə ucalırdı.

Bunlardan bəzilərini – “Hər oxuyan Molla Pənah olmaz”, “Adam var idi, amma...”, “Adam göndərin, aparsın” kimi lətifələr el dilində çox işlənib. İndi isə başqa bir lətifəni oxucuların yadına salmaq istərdik.

+++ Allahın himayəsində

Ağa Məhəmməd şah Qacar Şuşanı mühasirədə saxlayarkən, İran şairi Seyid Məhəmməd Shirazinin bir beytini kinayə şəklində İbrahim xana göndərir, inadkarlıq etməyib təslim olmasına məsləhət görür.

(Qeyd etmək istərdim ki, beytin və ona verilən cavabın yalnız tərcüməsi oxuculara təqdim olunur.)

“Fələyin mancanından fitnə daşı yağırkən, sən axmaqcasına şışə içərisində qərar tutmusan (Şışə - Şuşa şəhərinin adına işarədir)”.

Xan beytin məzmunuyla tanış olub, ona təsirli bir cavab yazmağı Molla Pənahı tapşırır, şair çox fikirləşmədən belə bir cavab qələmə alıb, göndərir:

“Əgər məni himayə edən mən tanındığımıdırsa, (yəni Allahdırsa), Şişəni daşın fəsadından qoruya-
caqdır”.

Şairin cavabı Qacarı çox hiddətləndirir. O, and
içir ki, əgər Şuşanı alarsa, Vaqifin başını ən uca qül-
lədə yerləşdirəcək.

+++ **Hacı Qulu**

Qarabağın məşhur tacirlərindən olan Hacı Qulu
əqli, cəsarəti və zirəkliyi ilə xeyli var-dövlət topla-
mışdı. Bir vaxtlar Şuşada tikdirdiyi əzəmətli saray
indi də yoldan keçənləri heyrətdə qoyur. O, qazanc
mənbəyi kimi, əsasən icarədarlıqdan istifadə edir,
iqtisadiyyatda qənaət metoduna üstünlük verirdi.

Hacı Qulunun zirəkliyi, hazırlıcağı və xəsis-
liyi barədə yaranan lətifələr bu gün də el içində ya-
şayıb-yayılmışdır.

+++ **Şükür**

Şuşada ən varlı şəxs Hacı Qulu, ən kasıbı isə cir-
cındır paltarlı sudaşıyan, yetim Rzaqulu idi. Bir gün
söhbət əsnasında Hacı Quluya deyirlər ki, adın eşidiləndə camaat dərindən “ah” çekir. Hacı Qulu heç düt-
şünmədən onlara belə cavab verir:

– Çox nahaq yerə! Qoy camaat Hacı Quluya baxıb,
köks ötürüncə, Rzaquluya baxıb, şükür eləsin.

Qaşıq

Hacı Qulunun çoxdan bəri işlətdiyi bir taxta qaşı-
ğı vardı. Qonşusu hər dəfə görəndə bu sıňq-salxaq
qaşığı indiyədək saxladığına görə onu məzəmmət
edirdi. Axır ki, o, bir gün özünü saxlaya bilməyib, bir
bəhanə tapır:

– Bilirsən, qaşığı çoxdan atardım e, intəhası indi-
yə qədər öz canına çəkdiyi yağa heyfim gəlir.

+++

Lotu Qulu

Xalq arasında “lotu” sözü iki mənə verir. Bir var –
ziyankar, yalançı və kələkbaz lotu, bir də var – heç
kəsə pisliyi dəyməyən, əksinə, səxavətli, dünya ma-
linda gözü olmayan, keflə ömür sürən, hamiya yaxşı-
lıq eləyən, köməklik göstərən, əyləndirib, kefini açan,
bir sözlə, insanların ömrünə ömür calayan lotu.

Bu ikinci qrupa daxil olanlar hörmət və ehtiram,
hüsн-rəğbətlə qarşılanıblar həmişə. Elə yerli camaat
da Quluya təxəllüs seçəndə onun bu xüsusiyyətlərini
nəzərə almışdır.

Qulu təxminən XVIII əsrin əvvəllərində Ağdamın
Gülbələ kəndində yetmiş yaşınadək yoxsul bir ailədə
ömür sürmüştü. O, hələ cavan ikən meşədən odun yı-
ğıb, satmaqla məşğul olurdu. Sonralar Qarabağ xanlı-
ğının əsasını qoyan Pənahəli xanın sarayında xidmət
etməyə başlayır.

Ortaboy, xoşrifət, ağıllı və cəsarətli olan bu gənc,
heyvanların, quşların səsini təqlid edir, xüsusi akro-
batik oyunlar nümayiş etdirirdi. Ayrı-ayrı adamları
yamsılamaqda da mahir idi. Qulu boş vaxtlarında eli-
nin toy-düyündə canla-başla iştirak edir, şirin söh-
bətləriylə həmyerilərini əyləndirirmiş. Odur ki, har-
dasa camaati başına yığıb əyləndirən birisini görür-
dülərsə, deyirdilər: “Lap Lotu Qulunun oyunlarını çı-
xardır”. İlk dəfə yaziçi Y.V.Çəmənzəminli öz əsərin-
də dövrün hazırlıcağı, baməzə adamlarından biri ki-
mi onun adını hörmət-izzətlə çəkibmiş.

+++ **Hazırıcavab**

Bir gün Lotu Quludan soruşurlar:

– Bu nə sirdi ki, camaat səni görən kimi başına yı-
ğışır?

Qulu heç fikirləşmədən belə cavab verir:

– Milçəklər şirni görəndə üzərinə qonan kimi,
adamları da cəlb eləyən mənim şirin lətifərim, ba-
məzə söhbətlərimdir.

+++



“Başmaqlarımı harda qoymuşam?”. Ayxan

Xarrat Qulu

XVIII əsrin 70-ci illərində Qarabağda əsası qoyulan musiqi məktəbinin banisi Xarrat Qulu olub. O, Şuşada doğulub, mollaxana təhsili görüb, həm də fitri istedadı sayəsində xarratlıq sənətinə yiyələnib.

“Yusifi” təxəllüsüylə şeirlər də yazıb, gözəl səsi olduğundan dini mərasimlər icra edib. Keçəçi Məmməd, Hacı Hüsnü, Cabbar Qaryagdioglu, Məşədi İsa kimi məşhur xanəndələr onun yetişdirmələridir. Bir neçə həcvi, şeir və qəzəlləri dövrümüzə qədər gəlib

catib.

Onun əsərlərində satira və humor elementləri o qədər güclü idi ki, bu da onun həyata tənqidi münasibətindən irəli gəlirdi.



Xəstə

Bir gün Xarrat Qulu bərk xəstələnir. Həkimin yazdığı heç bir dərmanın da təsiri olmur. Dostlar, tanışlar məsləhət görülər ki, şəhərdə bir alman hə-

kimi var, o da gəlib bir baxsın, öz məsləhətini ver sin.

Həkim gəlib xəstəni müayinə edir. Dərdini də deyir, dərmanını da yazır. Balışının altına bir qızıl beşlik də qoyub deyir:

– Sənin dərdin kasıbçılıq dərddidir. Dərmanını qəbul eylə, yeməyinə fikir ver. Sağalacaqsan.

Xəstə həkimin sözlərinə riayət edib, tez bir zamanda sağalır. Qohum-əqraba həkimin canına bir ağızdan dua edir:

– Nə yaxşı həkimmiş. Səni diriltdi. Allah onu dinə-imana gətirsin!..

– Yox, gətirməsin! – deyə xəstə onların sözünü yarida qoyur. – Dinə-imana gəlməsin! Gəlsə, sizin tayınız olacaq!



Xurşidbanu Natəvan

Xurşidbanunun atası – Qarabağın sonuncu hakimi Mehdiqulu xan Cavanşir, anası – Gəncə hakimi Cavad xanın nəticəsi Bədircahan bəyim olub. Kiçik yaşlarından saray tərbiyəsi görmüş, xüsusi tərbiyəçilərdən, mirzələrdən dərs almış Xurşidbanunu el arasında “Xan qızı”, sarayda isə “Dürrü yekta” (“Tək inci”) kimi çağırmışlar. Şairə ana diliylə yanaşı, ərəb-fars dillərini də mükəmmel bilmiş, məktəb yaşlarından şeir yazmağa başlamış, rəsmə də həvəs göstərmişdi.

Xanlığın ləğvindən sonra ailəyə üz verən bədbəxtlik onun şeirlərinin hər misrasında aydın hiss olunur. Mehdiquluxan Ağcabədiddəki malikanəsində ov edərkən təsadüfən atdan yixılıb ölürlər. O zaman qızçığazın 13 yaşı varmış. Bundan öz xeyirlərinə istifadə üçün zadəganlar dəridən-qabıqdan çıxırlar. Xan ailəsilə qohum olmaq üçün Bədircahan bəyimlə qızına rahatlıq vermirlər. Xurşidbanu uzun çəkişmələrdən sonra dağlıstanlı knyaz Xasay xan Usmiyevə ərə gedir. Xasay xanın iş yeri Tiflisdə olduğuna görə iki il orda qalırlar. Xəstələndiyinə görə Xurşidbanu həkimin məsləhətiylə Şaşaya qayıt-

malı olur. Bu ərəfədə onun oğlu Mehdiqulu və qızı Fatmabikə anadan olurlar.

Xasay xan artıq Şaşada qalmaq fikrindən imtina edir. Xurşidbanu isə Dağıstanə köçmək təklifini qəbul etmir. Odur ki, Xasay xan ailəsini atıb, vətəni nə dönür. Xurşidbanu yalnız beş ildən sonra şusalı Seyid Hüseynlə ailə qurur və ondan beş övladı olur.

Xurşidbanu söhbət əsnasında dediyi müdrik kəlamları, hikmətli sözləri bir sıra hallarda poetik dil-lə söyləyirdi. Çox vaxt da belə təsadüflər tarixi əhvalatlar nəticəsində yaranırdı.

Elindən, yurdundan uzaq düşmüş gənc Mehdiqulu məzuniyyətə çıxıb, Şaşaya gelir. Anası oğlunun qədd-qamətinini oxşayıb, onu vəsf edir:

“Fəda o qamətinə kim, qəza nə xoş çəkmiş,
Qədər büküb belimi, eyləyib kəman, ölürem”.

Mehdiqulunun məzuniyyəti bitir, getməyə hazırlaşarkən anası yenə poetik dillə onu yola salır:

“Nə böylə vəslin olaydı, nə də öylə hicranın”.



Tut yemək mədəniyyəti

İyul ayı Şaşada tutun təzəcə dəyidiyi aydır. Xan qızı pəncərədən baxıb görür ki, kənd qızları balaca səbətlərdə tut satırlar. Tut almaq məqsədiylə onları evə dəvət edir. Qızlar ona tut səbətini verib, maraqla xanımın hərəkətlərini, davranışını izləyirlər. Xan qızı tutu elə xoşlayırdı ki, qapının arxasında dözməyib, bir ovuc tutu ağızına aparır. Sonra tutu boşqaba töküb, kəndli qızların qarşısında iynə ilə bir-bir yeməyə başlayır. Qızlar da heyran-heyran ona tamaşa edirlər.

Xan qızı qızlardan soruşur:

– Sizdə də tutu iynə ilə yeyirlər?

Qızlardan bir diribaşı, hazırlıq cavabını özünü saxlaya bilməyib, belə cavab verir:

– Xeyr, bəyim, bizlərdə tutu bayaq sizin qapı arxasında yedyiniz kimi yeyirlər.



Oğlu Mir Abbasın ölümü şairəni çox sarsılmışdı. 15 yaşlı Mir Abbasın ölümü münasibətələ başsağlığı göndərənlərə və təsəlli verənlərə cavab mənasında bu kəlamı söyləyirdi:

“Öldü bülbül, soldu gül!!!

İstər ağla, istər gül!”

Bu sarsıntı hətta onun səhhətinə də pis təsir göstərməyə başlayır. Nəhayət, dərdə dözməyən şairənin el üçün döyünen qəlbi əbədi susur.



Mehdiqulu xan Usmiyev

Knyaz Mehdiqulu xan ömrünün çox hissəsini rus ordusunda xidmət edib. O, milis praporşikliyindən polkovnik rütbəsinə qədər yüksəlmışdı. Mehdiqulu xan klassik Şərq üslubunda yazdığı qəzəllər müəllifi kimi də tanınır. Avropa mədəniyyətinə böyük ehtiramı vardı. İslam dünyasının mənəvi sərvətlərinə məhəbbət bəsləyirdi.

Avropa-rus klassiklərinin əsərlərini, Yaxın Şərq ədəbiyyatının nadir nüsxələrini həvəslə toplayırdı. Şuşada təşkil olunan müsəlman qırəətxanasının təşəbbüskarlarından biri olub. “Məclisi-üns”ün məclislərində fəal iştirak edirdi.

Mehdiqulu xan Şuşada məşhur bir ailədə dünyaya gəlib. O, Xurşidbanu Natavanla dağlıstanlı general-major Xasay xan Usmiyevin böyük oğludur. Saray təlim-tərbiyəsi alan Mehdiqulu xan Tiflis və Peterburq şəhərlərində oxuyub, orta hərbi təhsil almışdı. Qafqaz canişini Mixail Romanovun şəxsi yaveri sıfətində “Rus-Osmanlı müharibəsində iştirak etmiş, rəşadət və şücaətinə görə orden-medallarla təltif olunmuşdu.

Tiflisdə hərbi qulluqda olmasına baxmayaraq, Qarabağ şairləriylə əlaqə saxlayır, ədəbi məclislərlə ünsiyyət qurur, şeirləri yüksək qiymətləndirilirdi. Knyaz Mehdiqulu xan 45 yaşında ikən Tiflisdə vəfat etmiş, öz vəsiyyəti ilə Ağdamdakı ailəvi qə-

biristanlıqda dəfn olunmuşdu.



Buket

Mehdiqulu xanın incəsənətə böyük marağının varlığı. Hər dəfə Peterburqa gələndə rəngarəng elanlar, afişalar, benefislər onun diqqətini cəlb edirdi. Bu dəfə isə qəzetlər bir avropalı müğənninin qastrol səfərindən şirnkləndirici xəbərlər yayırdı.

Gənc knyaz Mehdiqulunu qarşılayan dostu ona müğənnidən xoş xəbərlər söyləyir. Nəhayət, bir axşam iki dost, müğənni qadının ifasına qulaq asıb feyziyab olurlar. Müğənni ilə daha yaxından tanış olmaqdan ötrü Mehdiqulu xan konsertdən sonra görüşməyi aktrisaya təklif edir. Gözəl xanım belə bir şərt qoyur:

– Əgər sabahkı çıxışında məni heyrətdə qoyan sürprizlə qarşılasanız, görüşə bilərik.

Ertəsi gün Mehdiqulu xan həmin günün bütün bildlərini satın alır. Və axşam ön cərgədə tək-tənha oturub gözləyir.

Pərdə açılır, müğənni xanım boş salona göz gəzdirib həyəcanlanır. Knyazı görçək gülümsəyir, işin nə yerdə olduğunu anlayır. Çıxisin axırında knyaz Mehdiqulu xan çar yüzüklərində düzəldilmiş buketi aktrisaya təqdim etməklə, onu bir daha heyətləndirir.



Əbdürrəhim bəy Vəzirov

Əbdürrəhim bəy Qarabağda məşhur olan Vəzirovlar nəslinə mənsubdur. Məzəli lətifələr, ibrətəmiz gülüş ustası kimi məşhur idi. O, Şuşada qulluqçu ailəsində anadan olmuş, rus dilində təhsil almışdı.

Əbdürrəhim bəy hələ gənc ikən rus ordusu sıralarında – çarın xüsusi alayında xidmət etmiş, mayor rütbəsində istefaya çıxaraq, dövlətdən aldığı on manat təqaüdlə dolanmışdı.



“Ölüləri sərində basdırın”. Ayxan

Taxtabiti

Əbdürrəhim bəyin qaynı onlara qonaq gəlir. Qonaq yatmaq üçün ona hazırlanmış yerinə uzanır, amma nə qədər o yan-bu yana vurnuxursa, yata bilmir. Axırda gecənin bir vaxtı ayağa qalxıb gəzişməyə başlayır.

— Niyə yatmırsan? — deyə Əbdürrəhim bəy ondan soruşur. Qonaq cavab verir ki, evinizdə taxtabiti var. Yata bilmirəm.

Əbdürrəhim bəy elə bunu gözləyirmiş kimi dərhal deyir:

— Mərci boyda taxtabitinin əlindən yata bilmirsən. Onda bəs mən nə edim ki, sənin əfi ilan kimi adamı çalan bacınla hər gecə yatmalı oluram.



Xudu bəy

Mənali gülüş ustası olan Xudu bəy Qarabağ mahalının Malibəyli kəndində dünyaya gəlib. O, mollaxana təhsili almışdı. Amma bir sıra fəlsəfi-ictimai düşüncələrə, şəxsi mülahizələrə malik idi. Orta boylu, sakit təbiətli Xudu bəy Şuşada balaca bir paşaçı dükanı açıb, onun gəliri ilə dolanırdı.

Gözlənilmədən, heç kəsin ağlına belə gəlməyən, gülüş doğuran fikirlər dediyi üçün onu “Dəli Xudu” deyə çağırırdılar.



“Qoy sərində yatsın”

Bir isti yay günü Xudu bəy Şuşada “Şahlıq körpüsü” deyilən yerdən keçəndə bir dəstə arvad-uşağıın vay-şivən qopardığını eşidir. Yaxınlaşıb öyrənir ki, vəfat edən kişini Bərdəyə aparıb, İmamzadədə dəfn eləmək üçün nəqliyyat gözləyirlər.

Xudu bəy maraqlanıb bilmək istəyir ki, rəhmətliyin özünün vəsiyyətidir bu fikir, yoxsa onların istəyi. O, dözməyib üzünü tutur bir yaşı qadına:

— Ay bacı, bu yazığa niyə belə əziyyət verirsiz? Bərdədə ilan-qurbağaya yem edincə, Mirzəhəsən qəbiristanlığında dəfn edin, qoy yel vursun, sərində yatsın özüyün də.



Allahverənlı Kərbəlayı Şirin

Baməzə adamlar vətəni Şuşada dünyaya gələn Kərbəlayı Şirin hələ gənc yaşlarından ticarətlə məşğul olur, İrana, Türkiyəyə və İraqa səfər edirdi. İlk təhsilini mollaxanada almışdı. Dinə və ayinlərin icrasına biganə idi. Vaxtinin çoxunu dost məclislərində keçirməyi xoşlayırdı. Lətifələrinin sorağı Azərbaycanın ayrı-ayrı bölgələrindən gəlirdi.



Son nəfəsdə

Kərbəlayı Şirin son nəfəsində də zarafatından qalmırıldı. Hətta ömrünün sonunu da bir fəlsəfi yumorla başa vurmuşdu.

Bir gün kərbəlayı xəstələnir. Dostları yığışıb gəlirlər ona baş çəkməyə. Kərbəlayı da öz növbəsində dostlarını məyus etmir, onları məzəli söhbətləri, şirin zarafatları ilə sevindirir. Birdən o, söhbətin şirin yerində dostlarını xəbərdar edib deyir:

— Durun, durun çıxın, tez otağı tərk edin. Yani-ma gələr var.

Dostları təlaşla otaqdan çıxırlar. Yarım saatdan sonra qapını açıb görülər ki, kərbəlayı keçinib.



Qarabağın baməzə adamları arasında kürd xalqının nümayəndələri də vardı. Onlardan biri də Əmdalı Mehdiyev idi.



Əmdalı Mehdiyev

Laçının Hacixanlı (Zorkeş) kəndində yoxsul bir ailədə doğulan Əmdalı ömrünün çox hissəsini La-

çında keçirmişdi. Şən zarafatları, qeyri-adi rəftarı ilə məşhur idi. Dövrünün kamil söz ustalarının, bəməzə adamlarının məzəli deyişmələrində dəfələrlə iştirak etmişdi.

+ + + Biz

Bir gün Əmdalının yolu pinəçi dükanına düşür. Görür ki, ustanın əlində bir alət var. Nə iynəyə bənzəyir, nə də bıçağa, dərini deşib yerinə saplanmış iynə keçirir. Onun çox maraqla baxdığını hiss edən pinəçi deyir:

– Biz bizi biz deyirik. Bəs siz bizə nə deyirsiz?

Əmdalı: “Biz də bizə biz deyirik” – deyə cavab verir.

Əmdalı arada imkan tapıb şuşalının bizini atır cibinə. Durub gedəndə pinəciyə dil-ağız edir:

– İşdir, axtarar olsan bizi, səni and verirəm Allaha. Halal elə bizi.

Pinəçi də onu gülər üzlə yola salıb deyir:

– Ayıb deyilmi, ay kurd qardaş, halal xoşun olsun.

Yalnız Əmdalı gedəndən sonra pinəçi başa düşür ki, kurd oğurladığı bixin halallığını istəyirmiş.

+ + + Böyükkişi Əmirov

Şuşada doğulub, boy-a-başa çatıb. Hacıəmirlilər tayfasındandır. Orta təhsilini Şuşada alıb. Azərbaycan Tibb İnstitutunu bitirdikdən sonra cəbhəyə yola düşüb. Vətənə qayıtdıqdan sonra ömrünün sonuna kimi xalqının səhhəti yolunda keşik çəkib.

Bir gün bir xəstə, Böyükkişinin yanına gəlib dərdini danışır:

– Doktor, mənə elə dərman yaz ki, ağrılarımın hamısı canımdan çıxısın.

Həkim ona belə məsləhət verir:

– Onda gərək həyatından əl çəkəsən. Çünkü ağırı dirilik əlamətidir. Adam yalnız öləndən sonra ağırlardan xilas olur.

Orkestr

Bir gün Bakıdan gələn qonaqlar Böyükkişidən xahiş edirlər ki, onları Şuşanın ən maraqlı, cazibədar guşələrindən birinə aparıb gəzdirsin. O da qonaqlara belə məsləhət görür:

– Əgər Şuşanın amfiteatrını görmək, quşların orkestrini yaxından dinləmək istəyirsəsə, onda Cıdır düzünə qalxaq.

Ən böyük şəhər

Bir dəfə söhbət əsnasında böyük şəhərlərdən söz düşür. Hərə dönyanın ən böyük şəhərindən birinin adını çəkir. Lakin Böyükkişi hamının göstərdiyi şəhərləri rədd edib, heç kimin fikrini bəyənmir: – Əşşisi, nə Nyu-York, nə Rio-de-Janeyro, Tokio, nə də Şanxay Şuşa qədər böyük şəhər ola bilməz. Çünkü o, 1905-ci ildən sökülür, ta indiyə qədər, yenə də qurtarmaq bilmir.

Bu əhvalatları oxuduqca təzadlı duygular, fərqli reaksiyalar bir-birini əvəz edir. Ən gülməli vəziyyətin də arxasında kədər gizlənir, ən qəmli sözün də içində işıq var. Gerəklik elə budur – bir üzü ağ, biri qara! Həyati, yaşamağı öyrənmək üçün məhz bunu dərk etmək vacibdi. Güldürərək düşündürmək isə ilk maarifçilərdən üzübəri bir çox ziyalılarını əsas əsuludur. Bəlkə ona görə bu lətifələri oxuduqca, bu həyatdan gələn personajlarla tanış olduqca, «Molla Nəsrəddin» dərgisi və onun estetikası göz öünüə gəlir. Ona görə dərgimizin əməkdaşı Ayanan Rəsulun məhz Molla Nəsrəddin karikatürləri üslubunda çəkdiyi illüstrasiyalar yerinə düşür.

Zəfər yolundan Şuşaya dönəmək



Tacını-taxtını öz istəyi ilə Bədrlənmiş Aya vərən Günəş qaralan üfüqlər içinde bir şam kimi əriyə-əriyə sönür. Bir az sonra Tanrı hüzurunda ulduzlar ordusunun rəsmi keçidi başlayır. Səmanın pəri qızları göy üzünün yeni şahı Bədrlənmiş Aya təzim edirlər. İpək buludlar içində taxta çıxarılan ay üzlü Şahın cazibəsindən sərxoş olan bir göy qızı özünü qaranlığın uçurumuna təslim edir. Sanki bədənini yandıraraq boşluğa buraxan bu ulduz bir neçə saniyə sonra qaranlığın bağrına bir bıçaq kimi saplanıb gözdən itir... İşiq saçan gözləriylə qaranlığı yarayara irəliləyən maşınınımız Aranın sonsuzmuş kimi uzanan düz yollarını başa vurdुqda yoluñ sağında kıl məlumat nişanı köksümü fərəhle doldurur: "Zəfər Yolu!" Qəhrəman Azərbaycan Ordusunun düşməni pərən-pərən eləyib qırx dörd addımda gəlib çatdığı mübarək yol...

Sonra bir iğtişaş başlayır göy üzündə, qara buludlar örtür Şahin üzünü... Göyün qızları çadraya bürünürlər. Göyün qanadlarını yolur ard-arda çaxan şimşəklər, gecənin sultanı da şahlıq tacını ildirimlərə təslim edir.... Şuşa üfüqlərində parlayan şimşəkləri gördükcə iki il öncəyə gedirəm. Sanki bunlar şimşək deyil, partlayan top mərmiləri, ya da ra-



ketlərdir... Mən də Azərbaycanın igid oğullarıyla birgə Şuşaya böyük zəfərə doğru irəliləyirəm... Bu zəfər yolundan Abuzər Bağırovun “Zəfər Nəğməsi” poeması ilə keçdiyimi düşünürəm. Şuşaya yaxınlaşdıqca ürəyimdə qoşa bayraqlar dalğalanı...“

Daha əvvəllər heç gəlməsəm də, “bu yurd mənə tanış gəlir”. Son iyirmi ildə Azərbaycan ədəbiyatı ilə o qədər məşşəl olmuşam ki, zehnimə bir Azərbaycan xəritəsi həkk olunub sanki. Yazarların, şairlərin təsvirləri mənə illərdir ki, bu məkanları göstərmüşdür... Azad edilmiş torpaqlara girərkən qəribə bir səhnə canlanır gözlərim öündə. Əjdər Olun “Qəzənfər müəllimgilin Şuşa yürüşü” adlı həkayəsindən ürək yaxan bir çarəsizliyin rəsmini görürəm. Şükür ki, o illər çıxdan geridə qaldı.

Dik dağlara dırmanırıq, qırvıla-qırvıla yüksələn yol mənə Sabir Rüstəmxanının “Difai fədailəri” romanının giriş səhnəsini xatırladır. Dörd atın çəkdiyi dilican ilə elə indi önməzdə Şuşaya gedən Əhməd Ağaoğlundur sanki... Narın yağmur çisəkləyir, buludlar boşaldıqca nurani bir aydınlıq hökm edir gecəyə, biz zirvələrə yüksəldikcə buludlar da ayaqlarımızın altına sərilir. Bu mənzərəni illər önce harada görmüşdüm? Elçin Əfəndiyevin “Şuşa dağlarını dumdan bürüdü” povestində...

Gün boylanırkən Şuşanın sıldırım qayaları bizi Daşaltıda salamlayırlar. Ədəbiyyatın yolu tarixlə kəsişir, ürəyimi yaxan bir faciə ilə üzləşirəm. Xəlil Rza Ulutürkün Təbrizinin yaraları hələ qanayır burda. O dərədən hələ şəhid qanları axır. Şəhərin ilk işıqları ilə quşlar da oyanır. Çisəkləyən yağmurun səsinə qarışan quş nəğmələri... Yox, bu yanıq nəğmələr dahi Üzeyir bəyin bəstələri, ya da Azərbaycan xalqının yüz illərdir söylədiyi müğamlar, xalq mahnilarıdır... Oxuyanlar Xan və Bülbüldən başqası deyil... Ala-qaranlıqda narın yağan yağmura baxmayaraq, ətrafi seyr edirəm. Bu, yağmur deyil, təbiətin qoynundakı bənzərsiz şəhərin yuxulu xumar gözlərindən yaş gəlir. Illərdir azansız qalan məscidlər, minarələr yaralarını sarıyır. Gözlərinə mil çəkilmiş

işıqsız evlər uzaqdan fəryad edirlər.

Bir-iki saat dincələ bilmək ümidi ilə otel otağına atıram özümü. Bu dəfə Anarın “Sıra Selvilerde Bir Otel Odası” (“Otel otağı”) romanını xatırlayıram, düşüncələrim alt-üst olur. Qarabağın, Şuşanın kədərini daha dərindən duyuram. Onun “Qarabağ şikəstəsi” esesini, “Ağ qoç qara qoç” romanını da xatırlayıram. Yorğun gözlərimi yumub Anarın utopiyasına qoşuluram, onun anlatdığı kanata minib Qarabağ şikəstəsinin həzin nəğmələrinin müşayiəti ilə “Topxana Meşəsi”nə gedəcəyim günü xəyal edirəm....

Günəşin taxta çıxmazı ilə daha da açılır mənzərə. Ah! Savaşın, işgalin və əsarətin izlərini bağrında daşıyan yaralı Şuşa... Natəvanın, Bülbülün, Üzeyir Hacıbəylinin qurşunlanmış abidələri... Xan qızının viranəyə döndürülən evi... Vaqifin dağdırılmış türbəsi... Talan edilmiş məscidlər, minarələr... Düşünürəm: bu ermənilər, sadəcə, insanlığın deyil, təbiətin, musiqinin, şeirin, ədəbiyyatın, memarlıq nümunələrinin, qisası, mədəniyyətin də qatilləridir...

Şuşa Qalasına çatdıqda həzin bir tarix qarşılıyır bizi. Keçmişimizə dönürəm. Sanki bir az sonra Qalanın Gəncə Qapısından Qıratıyla çıxan və atın üstündə heybətlə dayanan Pənahəli Xan gələcək, yanında isə Molla Pənah Vaqif... Xanlıqlar dövrünü, rusun parça-parça udduğu vətəni düşənəb heyif silənirəm... İçim yanır. Xan qızının bulağından axan şəffaf suyu qurtum-qurtum içir və Natəvanın üzərimizdə qanadlanan, illərdir didərgin olan ruhuna Ali Akbaşın misraları ilə səslənirəm:

Uyu Natəvan'ım yaralıım uyu

Uyu bahti kara maralıım, uyu!

İsa Bulağı... Bir çox ədəbi əsərdə müqəddəs abidəyə çevrilmiş mübarək bulaqdır bu. Pərvinin “Çarəsiz yalan” həkayəsini xatırlayıram. Şuşadan sür gün edilən bir nənənin İsa Bulağından su içməmiş ruhunu təslim edə bilməməsi və ruhunu rahatca təslim etməsi üçün nənəyə söylənən çarəsiz yalan...



Cıdır düzü... Xarıbülbüller məkanı... Xarıbülbül səhləb çicəyinin bir növüdür, Anadoluda da vardır. Ancaq Azərbaycanın xalq yaradıcılığı, musiqisi və ədəbiyyatı bu çicəyə bir ədəbi məzmun vermişdir. Xarıbülbül fəsli deyil, ona görə bir mahnının həzin nəgmələri cingildəyir qulaqlarımızda:

**Vətən bağı al-əlvandır,
Yox içində Xarıbülbül...**

Hər Türkün qeyrətinə toxunan bir mənzərə gəlib gözlərimin önünde dayanır bu məkanda. Atalarımızın at çaplığı bu düzənlilikdə bir təlxək halay çəkir... Sonra Əzəmetli bir liderin dəmir yumruğu bu təlxəyin başına toxmaq kimi enir və yenidən havaya qalxır. Gur bir səs hayqırır, o səs Şuşa dağlarında əks-səda verir: “Qarabağ Azərbaycandır!”

Şuşadan ayrırlarkən Günelin “Atama” hekayəsini xatırlayıram. Yaralı, düşmən əlində qalmış bir övlad kimi təsəvvür etdiyi Qarabağın, Ana yurda – Ataya kədərli səslənişiydi bu hekayə... İndi isə yaralarını sarıyan azad torpaqların azad hekayəsi başlayır. Mənim Xocalıda qalan əsir tarım da azaddır artıq! Müstəqil Şuşada o tarın da şən nəgmələrini eşidirəm.

Bu cənnət yurdan ayrılməq vaxtidır... Hər ayrılıq arxasında bir hüzün buraxır. Şuşa bürclərində dalgalanan üçrəngli Bayraqa salam olsun. Bu torpaqları söz-söz ucaldan, zəfərin dastanlarını birlikdə tərənnüm edəcəyimiz yazar-şair dostlara salam olsun...

Susa/2022

@vusalavogue

